

G. WASILEWIC

**ՁՄՁԸԻՄՁ ԽՐԻՆՄՁ
ԿԱԿԳԱՄԱՆ**

2 ՀԱՆԻՆ

**ՍՍՐԵՃԳԻԶ
ՄՕՏԿՎԱ
ԼԵՆԻՆԳՐԱԿ
1 9 3 5**

Omaktal turāsəl.

а

adiman gunmuwkə — сложное предложение.

adital sotkul turəcil gunmuwkə — предложение с несколькими подлежащими.

adital sotkul turəg oricitin gunmuwkə — предложение с несколькими сказуемыми.

adital iliwkənzəgil turəcil gunmuwkə — предложения с несколькими пояснительными словами.

awgumalta — порядковый.

awgumalta taɣudı — порядковое числительное.

в

vəjət turətnə — прямая речь.

viwudı — дательно-местный (пад.).

viwkətnə — задание (охотникам).

д

daliptin — скобка.

dəgə — лицо.

dəgədi — личный.

dukumacin — упражнение.

з

zunmən tupaка — двоеточие.

zunmən irgici tupaка — кавычки

zuləpti — будущее (вр.).

е

etaɣzari — прилагательное.

ə

ətnəwudı — местный (пад.).

əriwzəgi — восклицательный.

əsipti — настоящее (вр.).

əsiwzəgi əzari — отрицательный глагол.

ф

forma — форма.

g

gələwudı — винительный неопр. (пад.).

gərvigəcin — местоимение.

gərvizəgi — существительное.

gərviwudı — именительн. (пад.).

gogopti — давно-прошедшее (вр.).

gunmi — отвечать, сказать.

gunin — ответ.

gunmuwkə — предложение.

gunmuwkə zalaɣin — член предложения.

gunmuwkə sotku hadin — главное предложение.

gunmuwkə hawıptinin — придаточное предложение.

h

hanɣun — вопрос.

hanɣuktanɣi — надеж.

hanɣuktanɣilduli hanɣunin — склонение.

hanɣuktawzari — отвечающее на вопрос (спрашивающееся).

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ АССОЦИАЦИЯ
ИНСТИТУТА НАРОДОВ СЕВЕРА ЦИК СССР

G. M. WASILEWIC

ƏWƏDIWƏ TURĒNMƏ
TATIGAWUN

NONOPTI TATKIT 3, 4 KLASS 3ARIN

GRAMMATIKA
TƏZƏT DUKUWKA

II HAN

Prof. Dr. P. Šmita
dāvinājums.

Inv. 3/290.

UCPEDGIZ

MOSKWA

1935

LENINGRAT

Г. М. ВАСИЛЕВИЧ

УЧЕБНИК ЭВЕНКИЙСКОГО ЯЗЫКА

ДЛЯ 3 и 4 КЛАССОВ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

ГРАММАТИКА и ПРАВОПИСАНИЕ

II ЧАСТЬ

Составлен

*на основе стабильного учебника грамматики
проф. П. О. Афанасьева и И. Н. Шапошникова*

Утвержден

*Научно-Исследовательской Ассоциацией
Института Народов Севера ЦИК СССР*

ГОСУДАРСТВЕННОЕ
УЧЕБНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
МОСКВА 1935 ЛЕНИНГРАД

§ 1. Gunmuwkādu turēr ujildintin.

Timani.

Dilaca garpalin ņaņnadu icəwullə.
Mol dugəltin upkat hulərgalla,
Tamnaksa siləksət. cukadu burullən.
Cipical moldu upkat sələllə.
Asatkan muliņkitəj biratki tuksasinan.
Bəjətkən sukətəj urələ molasinan.

Dukumacin 1. Taņkallu ikənmə. Ewa ulgucəntwki tar ikən?
Ekun ulgucəniwcə 1-du gunmuwkədu? 2-du? 3-du? 4-du? 5-du? 6-du?
Dukukallu gunmuwkəlwə molwa ulgucənzəriwə, cipicalwa ulgucən-
zəriwə, bəjətkənmə ulgucənzəriwə, asatkanmə ulgucənzəriwə.

Boloni.

1. Haktiramal tuksul əməzərə. 2. Birajal əjənzərə. 3. Awdannal molduk buruzərə. 4. Upkat dəgil tugəkiçilduləwər dəgilzərə. 5. Boloni nonowzoron.

Dukumacin 2. Gukəllu hanğusaldu dukuwurduwar, gənintikindu zur ujildiwcəl turər biddətin.

Ərgəcinzi. Tuksul əməzərə. Haktiramal tuksul.

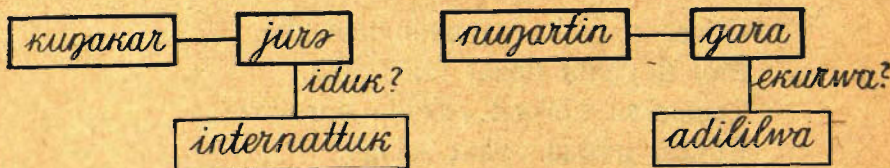
1. (ekur?)... əməzərə... (awadil)... tuksul?
2. (ekur)... əjənzərə?
3. (ezara)... awdannal? (ekurduk)... buruzərə?
4. (ekur)... dəgilzərə? (ilə)... dəgilzərə.

Gunmuwkədu turər məməlilnunməz ujildiwcəl, zalwa odawər. Ər ujildintin hanğusal bələgəzitin icəwkənzəğə.

Dukumacin 3. İcəwkəkəllu hanğusal, igrawun bələgəzin gunmuwkəldu turər məməlilnunməz ujildizəriwətin.

Kuğakar internattuk jurə. Nuğartin adililwa gara. Bıradu zawil bisi. Kuğakar birali zawrasina. Ajandu nuğartin adililwar tulərə. Adilildu ollol tagazağatin.

Ərgəcinzi:

Dukumacin 4. Okəllu, tadék dukukəllu gunmuwkəlwə ədu dukuwcalduk turərduk. Turərwə gələwzərit huğtuğkəllu. Koğnomotmorit dukuwcalwə turərwə əməkəllu, ənə huğtuğə.

1. Həkul, dilaca, ɣərillə.
2. İləl, adil, garan.
3. Ollomimnil, bira, ollomosinillan.
4. Kuğakar, amtil, bələllən.

Dukumacin 5. Ɔr oƆowurwa icƆƆcƆnƆl, dukukallu ulgurwƆ „BƆju-
mƆkit“ gƆrbiciwƆ. Adi gunmuwkƆl ulgurdusun? Ewa ulgucƆniwki
gunmuwkƆtikin?

Dukumacin 6. ƆaldakƆllu, taduk dukukallu urumkunƆ ulgurjƆ.
Ulguril gƆrbiltin Ɔdu dukuwƆal. Adi gunmuwkƆl sunjidu ulgurdusun
ora? Ewa ulgucƆniwki gunmuwkƆtikin?

1. On bi ƆlƆkƆs ulumilcƆw.
2. On bu ƆlƆkƆs radiowa dolcƆcawun.
3. On mittu ƆlƆkƆs elektro ƆrillƆn.

§ 2. GunmuwkƆdu sotku turƆn, sotku turƆn orin.

A. Salatkin.

Hawalkittu.

Hawalkittu **sukƆkƆkur,**
Alaguwumnil hawalzara.
lrƆpcinƆl, huwukakur
pogsiƆora, kusiƆzara.

Kawinallan **namuskakun,**
pogsinawkil **oldoksokur,**
ultanzaran **ultakakun,**
kaƆƆazƆrƆ **purtakakur.**

Dukumacin 7. Dukukallu ɛr ikɛnduk koɲnomot dukuwcalwɛ turɛrwɛ ozariɲnunma. Urumkur gunmuwkɛl ozara.

Ɖrgɛcinzi: Sukɛkɛkur hawalzara. Alaguwumnil hawalzara.

Gunmuwkɛdu turɛn ozari-gu, owzari-gu **ekunman** icɛw-kɛnzɛri **sotkut turɛnzi** gɛrbiciwuwki.

Gunmuwkɛdu turɛn, sotku turɛn **ɛzariwan-ɲu**, **ewzariwan-ɲu** icɛwkɛnzɛri **sotku turɛn orizin** gɛrbiciwuwki.

Dukumacin 8. Gukɛllu sotku turɛntikin **ɛzariwan-ɲu**, **ewzariwan-ɲu**. Gɛlɛwzɛriwɛ sotku turɛn oriwan hɛrgilɛ dukuwcaldu, turɛrdu bakakallu.

Tawicimni tawitcaran. Bɛjumimni... Alagumni... Ajicimni...

Huwun huzaran. Sukɛ... Halka... Purta... Irɛpcinɛ...

Ɖinakin gogozoron. Oron... Irgici... Kukti... Kɛrɛ...

Dilaca ɲɛrizɛrɛn. Tigdɛ... Ɖdin... Agdi... Bira...

Iculin zarin: Ajitcaran, bɛjumizɛrɛn, wɛɲzɛrɛn, irɛpcinzɛrɛn, agdizaran, kuktizɛrɛn, alaguzaran, miscɛrɛn, tɛktɛzɛrɛn, bunizɛrɛn, ɛdinzɛrɛn, koltozoron, tigdɛzɛrɛn, ɛɲtizɛrɛn.

Dukumacin 9. Bakakallu, tadék dukukallu sotku turɛn oritkindun sotkuwa turɛnmɛ.

Ɖinakin gogozoron

. . . mɛrɛzɛrɛn

. . . wɛɲzɛrɛn

. . . bunizɛrɛn

. . . ɛɲtizɛrɛn

Murin kenarizaran

. . . zulgitɛrɛn (cilcinazaran)

. . . cɛrɲazaran

. . . gurgunɛzɛrɛn

. . . wɛkɛtɛrɛn

Iculin zarin: Beru, oron, macalɛ, ulguki, kɛrɛ, irgici siɲɛrɛkɛn, uluki.

Dukumacin 10. Bakakallu ɛdu dukuwcaldu sotkuldu turɛrdu sotku turɛn orilwan. Gukɛllu tarawɛ.

Bega... Dilaca... Agdi... Kuɲakar... Zagda... Oлло... Ciwkan... Motil... Bira...

Urumdigu gunmuwkɛ sotkuduk turɛnduk, tadék sotku turɛn oridukin owuwki.

Ɖrgɛcinzi: Bɛjɛ hawalzaran. Kuɲakar alaguwzara.

Dukumacin 11. Dukuzanmar igraskëllu umukënzï igrakanzï sotkuwa turënmë, zurzi igrakarzi sotku turëñ oriwan.

Timani urikittu.

Timani oran. Dilaca ñërillën. Ilël sëriuwurë (sälëllë). Asatkar mulësinë. Bëjël molasina. Asal sirilla. Tïrgani no-nowron. Upkat hawalilla.

Dukumacin 12. Ikëkëntikindu gërbiwë bakakallu. Adi gunmuwkäl ikëkëntikindun?

1 . . .

Awdannakar buruzërë.

Cipicakar ñënuscërë.

Ijinikun ëmëzërën.

Birajakar zukëpcërë.

2 . . .

Ëmëkuttën ijinikun.

Dunëkëkun daliwkuttan.

Kimërgëllën urëkëkun.

Imannamit kupuwzaran.

3 . . .

Dëgikëkur turëtcërë.

Kapumzaran birakakun.

Cipicakar cullizara.

Unilzaran ñarutkakun.

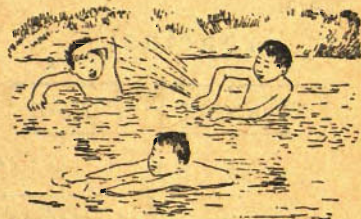
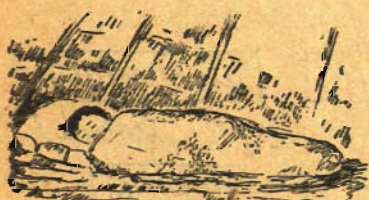
4 . . .

Ër ësilë ñamamama.

Awdannakar silginzërë.

Agikundu ajamama.

Culgasakur culgazara.

§ 3. Gunmuwkādu tiliwkānzāril turār.

Gunmuwkādu sotku turānduk taduk sotku turān oridukin hēlakē, huḡtul turār bižāḡēl. Nuḡartin sotkuwa turānmā, sotku turān oriwan tiliwkātcāwkil, tarit **tiliwkānzārilzi turārzi** gārbiciuwukil.

Tiliwkānzārilē turārē acir:

Dilaca jurān.
Iləl sārīuwurē.
Iləl hawalilla.
Kuḡakar alaguwzara.

Tiliwkānzāril turācil:

Haku dilaca jurān
Unā iləl sārīuwurē
Urikittu iləl hawalilla
Kuḡakar **tatkittu** alaguwzara.

Gunmuwkādu tiliwkānzāril turār bisiktin, tar gunmuwkā **tiliwkānzāril turācit** gārbiciuwuki. Tiliwkānzāril turār acir bisiktin, tāli nuḡan **sotkul turāḡdācit** gārbiciuwuki.

Dukumacin 14. Dukukallu tiliwkānzāril turācilwē gunmuwkālwē, tiliwkānzārilwē turārēwē, hanḡusaldū ḡunzārilwē, hawzānəl.

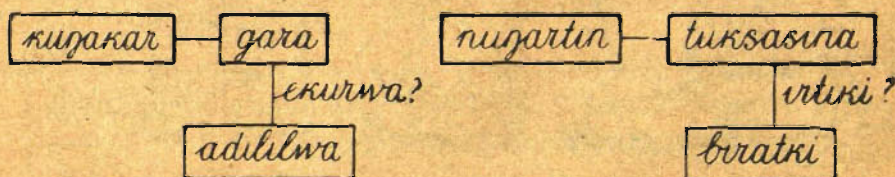
Ollomokit.

Kuḡakar ... (ekurwa?) gara. Nuḡartin ... (irtiki?) tuksasina. ... (idu?) ... (awadil?) ollol bisi. Kuḡakar ... (idu?) tāḡārē. Kuḡakar ... (ili?) zawrasina. Nuḡartin ... (ekurwa?) tulārē. Taduk ... (ilē?) mucusina.

Ərgācinzi: Kuḡakar adililwa gara.

Dukumacin 15. Icāwkākəllu igrawundu—awadil tiliwkānzāril turār sotkuwa turānmā tiliwkātcārē awadil sotku turān oriwan tiliwkātcārē.

Ərgācinzi:

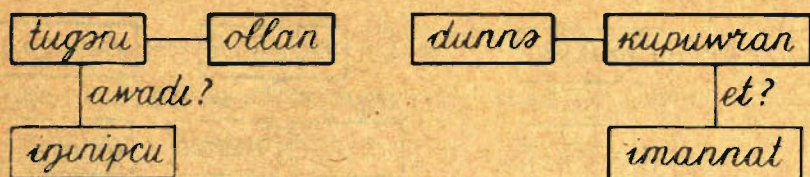

Dukumacin 16. Tagkallu gunmuwkəlwə, tiliwkənɓərilwə turərɓwə hawzənəl.

Asatkan taɓzaran. Alagumni alaguzaran. Unijəcimni unijətcərən. Siləksə gillənəzərən. Bəjəl ollomizara.

Bəjə uluməsinən. Dilaca jurən. Agdi agdillan. Tatkit ilitcaran. Kuɓakar əmərə.

Dukumacin 17. Dukukallu ɓuɓnədu igrawurdu dukuwcalwə gunmuwkəlwə.

Dukumacin 18. Igraskəllu dukuwurduwar ərgəcirwə igrawurwə, taduk dukukallu nuɓardutin gunmuwkəl turərɓwətin.

Bəjumimnil owkatnəwər zalupkira. Mitɓil bəjumimnilti bəjuməsinə. Ajatkuɓ bəjumimnil premijawa gara.

Dukumacin 19. Dukukallu ələ tiliwkənɓəril turəcilwə gunmuwkəlwə.

Nimɓakan.

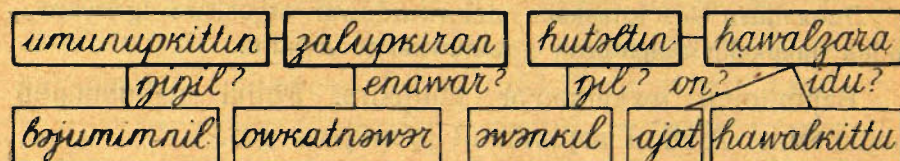
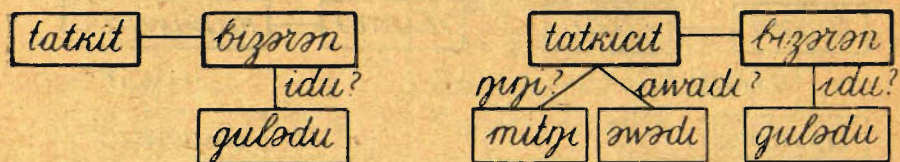
Sulaki biɓən. Sulaki ɓira zapkalin girkuzacan. Bakaran seɓanma. Seɓan mudu ɓizəɓən. Sulaki seɓantiki gunən: „Gukcangət!“ — „Kəl gukcangət“, gunən seɓan:— „Si minəwə alatməlcəkəl. Bi ərtiki ɓənəməlcəktə“. Seɓan sururən. Seɓan əmərən zaldulawi. Zaltikiwi upkatwi hipkurən. Seɓan sulaɓitki mucusnan. — „Kəl gukcangət!“ Seɓan muli buktusinən.

Sulaki zapkali diɣniləsinən.

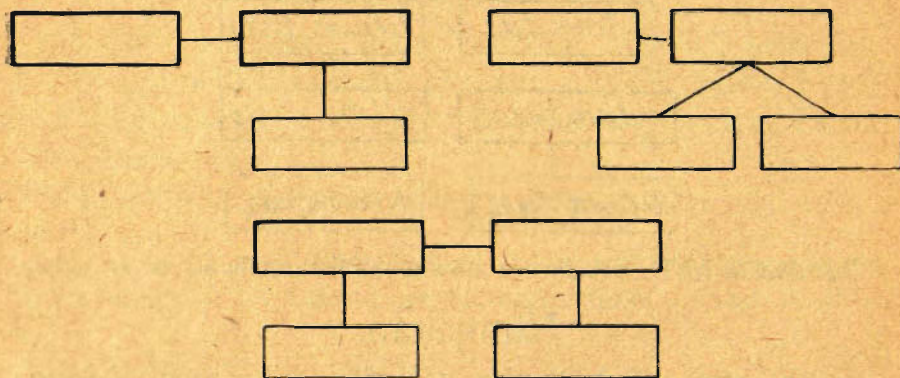
Sulaki gurukawa diɣnilənən. Taduk jəkərən: „Sejan!“
Sejan zawran amaskin. Sulaki sot urunən. Sulaki caski
diɣniləsinən. Nən nuɣan jəkərən: „Sejan!“

Sejan goromomolo zawran: „Hoj!“ Sejan sulakiwa
uləkkirən.

Dukumacin 20. Dukukallu ɣuɣnədu igrawurdu dukuwcalwə gun-
muwkwəlwə. Igraskəllu tiliwkənɣərilwə turərwə

Dukumacin 21. Dukukallu hərgilə dukuwcalwə gunmuwkwəlwə
igrawurdu, ədu igrawcalgəcirdu.

Pioner kuɣakardu bələzərən. Pioner oɣatwi sazərən. Pio-
ner komsomoldu bələzərən. Pioner okin-da idəgəlwə əwut-
cərən. Pioner nəknilwi tatigazərən.

Dukumacin 22. Okallu tiliwkənɣəril turəcilwə gunmuwkwəlwə,
hanɣusaldu, daliptirdu bisildu, gunzənəl.

Bəjətkən (idu? ekunzi? ewa?) warən.
 Ətəjəcimnil (idu? okin? ekurwa?) ətəjətcəcətin.
 Kuŋakar (okin? idu? ewa?—awadiwa ulgurwə?) dukucatin.
 Əwənkil (idu? ekurnun?) nulgiktəzəwkil.
 Tawicimni (idu? ekundu? ekunzi? awadit halkat?) tawiciwki.
 Əwənkiktər (okin? idu? ewa? awadiwa guluwunmə?) ilara.
 Bəjumimnil (okin? idu? ekurzi?) ulumiwki.

§ 4. Gərbijzəri turən.

Dukumacin 23. Dukuzanmar dukukallu turərwə hanŋuktawzarilwa **ŋi?**

Ulumiwki . . . (ŋi?)	Ollomiwki . . . (ŋi?)
Alaguwumnilwa alaguwki . . . (ŋi?)	Tawiciwki . . . (ŋi?)
Ənunzərilwə ajiciwki . . . (ŋi?)	Surwə ulliwki . . . (ŋi?)

(Ajicimni, alagumni, ollomimni, ulumimni, tawicimni, ullimni).

Dukumacin 24. Ələkəs dukukallu—**ŋi** agidu nulgiktəzəwki, tadék dukukallu—**ekun** agidu baldiwki. Tadék dukukallu—**ekun** agidu bişəwki.

1. Agidu . . . (ŋi?) nulgiktəzəwki.
2. Agidu . . . (ekun?) baldiwki.
3. Agidu . . . (ekun?) bişəwki.

Əwənki. Şagda. Moti (toki). Himiktəmkurə. Irgici (guskə). Uluki. Şiktə. Horoki. Tuksaki (munnukan). İfəktə. Helaki. Taktikan. Asektə. Bəjun. Hulan. Kirəktə. Dəginŋəktə. Kukti. Hinuki. Şantaki. Sulaki. Şəŋkirə. İgəliktəmkurə. Calban. Kiran. Kükəki.

Dukumacin 25. Dukukallu ədu dukuwcalduk turərduk ollomiwur gərbilwətin.

Pəktirəwun. İwəŋki. Laŋ. Adil. Uliwun. İrəpcinə. Şaw. Purupcanə. Şawaŋki. Uki. Əriwun. Halkacan. Motorici şaw. Aeroplan. İrcaciwun. Sukə. Taliwun.

Dukumacin 26. Dukukallu tulilē icənəlwər tugi: ələkəs tar ekun? hanɟuktawzarilwa, tadék upkatwa tar ɟi? hanɟuktawzarilwa.

Dukumacin 27. Dukukallu idəgəl gərbilwətin tugi: ələkəs tətigəl gərbilwətin, tadék zudil idəgəl gərbilwətin.

Inmək. Lokomi. Tiksa. Əməgin (locoko). Həmcürə. Mu-
liɟki. Sun. Kalan. Sukə. Pota. Hərki. Panagə—hina. Awsa.
Mukcukə. Suksilla. Awun. Əllun. Unəkən. Untal. Nəl. Busə.

Dukumacin 28. Dukukallu ələkəs bəjɟəl gərbilwətin, tadék dəgil gərbilwətin.

Irgici (guskə). Kīran. Zantaki. Turaki. Horoki. Sulaki.
Uluki. Helaki. Tuksaki (munnukan). Moti. Kukti. Kukəki.
Ukəɟ. Solonɟo. Ulguki. Kirəktə. Sekalan. Umɟəti. Bagdaka
(bəjun). Tarmi. Gag. Catirə. Hinni. Humu. Iɟtilgun. Hinuki
(pocokan). Zələki.

Dukumacin 29. Dukuzanmar ilan tupakalikla dukukallu turənma
icəwkənzərilwə ekun bisiwən.

Ərgəcinzi: Gutkən, sejan, suri, majgu — tar ollo.

Gutkən, sejan, suri, majgu tar . . .

Gag, kirəktə, kiran, horoki tar . . .

Uluki, solonɟo, zələki, sulaki tar . . .

Moti, bagdaka (bəjun), oron tar . . .

Calban, zagda, taktikan, asektə tar . . .

Huwun, iwəɟki, halka, sukə tar . . .

Kalan, cəjnik, como tar . . .

Iculin zarin: ollo, bəjun, dəgi, bəjɟə, hawaliwun, mo,
tigə.

Doɟoto, agdi, ədin, higin, udun, tamnaksa—tar tugi-də
gərbil.

Dukumacin 30. Ekun ulgurdu „Agdi“ ulgucəniwcə? Dukukallu
ugilə icəwkənmucəlwə gərbilwə.

Agdi.

Tuksunəllən. Gorolo agdi aran doldiwrən. Murəli cərumə oran. Ədin ədillən. Ədin udullan. Ədin suwun oran. Təduk nən cərumə oran. Umnət helkin (talinusin) nənnədu icəwul-lən. Tuksulduk curgisiktakakur bururə (tikətə). Umnət agdi urəlduli ultallan. Təli tigdəkəkun oran.

Turər iləl, ollol, bəjnəl, tətigəl, buqadu bisil gərbiltin
gərbiciwuwkil umukənzi turənzi **idəgəl**.

Turər, idəgəlwə icəwkənşəril, **gərbijnşərilzi** gərbiciwuwkil.

Dukumacin 31. Dukuzanmar igraskəllu gərbijnşərilwə.

Tugə agidu.

A. Satatkin.

Dolbörgida—dunnə injin;
imannawkil imannakur,
higinşəwki soti higin,
doğotowkil birakakur.

Mosakakun hapkanəwki,
bukirəwki urəkəkun.
Suksillakur girkuliwki,
bəjuktəwki əwənkikun.

Gərbil: buni, bini, sagdan, ənumuk, haktira, kusun, aja-
raldin, həku, tugi-də gərbijnşərilzi gərbiciwuwkil.

Dukumacin 32. Dukukəllu ulgurduk gərbijnşərilwə.

Demonstracija.

Lokoptikar, plakətil, hulamal moğoptukar. İləl darasəlzi girkuzara. Hulamal torgal ədinnəzərə. Səwşərcul iləl dawla-zərə. Urikicilduk, irtikitənəduk əwənkil əməzərə. Nuğartin hulamalwa torgalwə nəlizərə. Upkat sowettiki nənəzərə. Tala uruwkit bizəjn.

Dukumacin 33. Dukuzanmar, dukukallu gərbiğzərilmə, huğtuwə icəwkəndətin.

Ərgəcinzi: tirgani — dolboni, timani — luğur

tirgani — . . .	ğəri — . . .
timani — . . .	dilaca juksən — . . .
ənumuk — . . .	girki — . . .
bini — . . .	ijin — . . .
sagdan — . . .	səwzən — . . .
urunmuk — . . .	tugəni — . . .

Iculin zarin: dolboni, luğur, dilaca iksən, awgaran, haktira, buni, hujun, zugani, həku, soğon, buliwsin, bulən.

Gərbiğzərilmə icəwkənzərilmə, hanğuktawuwkil ɣi?
ɣiwə? ɣidu? ɣilə? ɣinun? ɣili? ɣijə? ɣiklə?
Gil gərbiğzərilmə hanğuktawuwkil: ekun? ekunma?
ekundu? ekundula? ekunduk? ekuntiki?
ekunduli? ekunikla?

Dukumacin 34. Dukuzanmar dukukallu gərbiğzərilmə **tatigawun** hanğusal bələğəzitin, tarawə təzət huğtuğzənəl.

. . . (ekun?) ostoldu bizərən. Bəjətkən . . . (ekun-
ma?) tağzaran. Dukunği . . . (ekundu?) nəwcə. Asat-
kan . . . (ekunduk?) dukuzaran. Kuğakan . . . (ekuna?)
nəkunduləwi əməwrən.

Dukumacin 35. Dukuzanmar tupakalikle dukukallu gərbiğzərilmə turənəmə **bəjumimni**, hanğusalduli tarawə təzət huğtuğzənəl.

Umunupkittu . . . (ɣi?) bizərən. . . . (ɣidu?) pəkti-
rəwunin bisin. Bəjə . . . (ɣinun) ulğucəməttən. Bəjə . . .
(ɣilə?) əməwrən? Bəjə . . . (ɣiduk?) hanğuktaran. Bəjə . . .
(ɣitki?) gunən.

§ 5. Gunmuwkādu turār hugtuḡintin.

Turān təkānin. Suffiks (turānmə hugtuḡiḡki).

Dukumacin 36. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu turānmə **homoti**, tarawə gəlōwzərit hugtuḡzənəl.

Homoti.

Nimḡakan.

Sulaki bicən. . . . (ekun) bicən. Umnākən sulaki
(ekunnun?) bakaldira. Sulaki (ekunma?) gunən:
„Amikan, asinnagat heksa ojudun. Tala ḡanmaktal acir“.
Sulaki, (ekun?) sururə. Əmərə. Sulaki (ekunma)
gunən: „Si askəl dili, bi ḡeli“. Asinə. Amiduwi sulaki
. . . . (ekunduk?) hanḡuktaran: „Amikan, si azənni “
(ekun?) əcən ewa-da gunə. Sulaki (ekun) digidələn
ḡiranan, (ekunma?) anaran. . . . (ekun?) həḡiskī
bururən, burən. Sulaki. əmərən, (ekunduk?) kuciḡnan.

Dukumacin 37. Dukukallu həḡuməltət ḡərbḡzəri **homoti** upkatwan hugtuḡisəlwən. Hawuwzarilwa mudarwan iḡraskəllu.

Əḡgəcinzi:

homoti

homoti-**nun**

homoti-**wa** . . . t. c.

Dukumacin 38. a) Dukuzanmar turān **tatkit** dagadun daliptirdu gəlōwzəriwə hanḡunma dukukallu (ekun? ekunma? ekundu?) b) Dukukallu həḡuməltət upkatwa turān **tatkit** hugtuḡisəlwən, hawuwzarilwa mudarwan iḡraskəllu.

Tatkit.

Əwədi **tatkit** bikittu bisin. Tar **tatkittu** əwənkil hutəltin alaguwzara. Bolo əwənkil hutəlwər **tatkittula** əməwzərə. Zuga **tatkittuk** suruwzərə. Əwənkil **tatkitwa** ajawzərə. Nuḡartin **tatkittu** bələzərə.

Ərgəcinzi: tatkit
 tatkit-tu
 tatkit-tula ... t. c.

Turən hadin, tar turən huɣtunun turənnun ujildindun huɣtuɣzəri, **suffiksit (turənmə huɣtuɣiɣkit)** gərbiciwuwki. Turən hadin targacin suffiks (turənmə huɣtuɣiɣki) zula-dun bızəri, **turən təkənzin** gərbiciwuwki.

Dukumacin 39. Dukukallu gunmuwkəlwə ərlinun turənnun.

Ərgəcinzi: Umunupkittu bəjumimnil, ollomimnil briga-daltin bisi. Əwənkil umunupkitwə ora.

umunupkit	əwənkil	oron
umunupkitwə	əwənkiwə	oronmo
umunupkitnun	əwənkinnun	oronnun
umunupkittu	əwənkidu	orondu
umunupkittulə	əwənkilə	orondula
umunupkittuk	əwənkiduk	oronduk
umunupkittiki	əwənkiki	orontiki

Dukumacin 40. Dukukallu hərguməltət ulgurduk upkatwa turən **hulama** huɣtuɣisəlwən, suffiksilwa igraskəllu.

Ərgəcinzi: hulama,
 hulamawa,
 hulamala t. c.

Hulama onɣan.

Mitɣidu sowettut **hulama** onɣan bisin. Əwənkil mənəkər tar **hulamawa** onɣanma ora. Tiniwə **hulamala** onɣandula dukuwur, gazetal əməcətin. Dolbo əwənkil **hulamadu** onɣandu umunuptə. **Hulama** onɣan həgdigun nuɣardutin gazetalwa taɣzacan. Omaktalwa saksəl, **hulamaduk** onɣanduk zulawər surucətin.

Dukumacin 41. Dukukallu hægumältät turērwa suffiksilwa igrasənəl.

Əğəsi, əğəsiwə, əğəsiyə, əğəsit, əğəsinun, əğəsidu, əğəsilə, əğəsitki, əğəsiduk.

Həgdi, həgdiwə, həgdijə, həgdit, həgdinun, həgdidu, həgdilə, həgditki, həgdiduk.

Zu, zuwa, zuja, zunun, zut, zudu, zula, zutki, zuduk.

İlmakta, ilmaktawa, ilmaktanun, ilmaktadu, ilmaktala, ilmaktatki, ilmaktaduk.

Dukumacin 42. Dukukallu hægumältät upkatwa turən tirgani huɣtuɣisəlwən. Igraskəllu upkatwa suffiks amardun bisilwə turər hadilwatin.

Lenin tirganin.

Amakan Lenin acin ozakit **tirganin** ozaɣan. Lenin **tirganitkin** mit hulamawa onɣanma ajawurap. Lenin **tirganidun** mit əzəɣət alaguwra. Lenin **tirganilan** ələ ilalla əmənmurən. Lenin **tirganidun** alagumnit ulgucənzəɣən Lenin biniwən, hawalzariwan.

Dukumacin 43. Dukukallu hægumältät koɣnomot dukuwcalwə gərbiɣzərilwə, igraskəllu upkatwa suffiks amardun bisilwə turər hadilwatin.

Si icəcəs **aminmaw?** — Əcə, bi əcəw **aminmas** icərə. Si biəcəs **girkidut?** — Ee, bi biəcəw **girkidut**, tala nəkunin əməcən. Bi **nəkunmən** icəcəw. — Amtilin **zuduwar** biəcətin? — Bi **amtilnunin** ulgucəmətəcəw. — Si biəcəs **tatkittuwun?** — Ee, bi biəcəw **tatkittusun**. — **Tatkittuksun** **tatkittulawun** gorə? — Zulləwə ɣənəwkə.

Sotku turən, tiliwkənzəri turən amargul hadiltin, ɣiɣi bisiwən icəwkənzəril, tugi-də **suffiksilsı** gərbiçiwwkil.

Əril suffiksil okin-da **turən mudandun** biwwkil.

Si icəcəs **aminmaw**. Bukəl kotowı. Nəkunin zuduwi biəcən.

Dukumacin 44. Dukukallu upkatwa, tupakalkla gələwzərilwə suffiksilwa hawzənəl.

Nuḡanḡin zu... minḡiduk zuduki... goro. Nuḡan minḡidu zudu... bižərən. Tinəwə bi sinḡiwə aminma... icəcəw. Bi nuḡanduki... sacaw idu si bišiwə... Bu sindulə sinḡi girki... dukuwunma... uḡcəwun. Munḡi kolhos... tatkit dagadu.. bisin. Əməkəllu munḡilə kolhostula... Okin sunḡi hawa.. ətəzəḡən? Tatigamni alaguwzaril dukuwurwa... əməwrən.

Dukumacin 45. Dukukallu, tupakalikla upkatwa gələwzərilwə suffiksilwa hawzənəl.

Žuga kuḡakar tatkittuk zuldula... surucətin. Nuḡartin zuldu... dərunkicəzəḡətin. Bolo əwənkil hutəl... tatkittula əməwcətin. Tatkittu kuḡakar amtilnun... hujəttə. Kuḡakar internattu əmənmucəl, amtiltin zula... agila surucətin.

Bəjətkən sun... tətən, tuliski juren. Tulilə nuḡan gorowo əwižəcən, tadék ḡalə... kaputtan, soḡollon. Əninin doldiran hutə... soḡozoriwan. Tuliski juksə, kuḡakan... ḡalican, zula.. əməwcən.

§ 6. Gərbiḡzəril taḡutin.

Umukən: kətə:	Umukən: kətə:	Umukən: kətə:
bira bira-l	adil adil-i-l	oron oror
ollo ollo-l	zaw zaw-i-l	murin murir
turaki turaki-l	ig ig-i-l	asatkan asatkar

Gərbiḡzəril, umukənma idəḡəwə icəwkənzəril, **umu-kədi taḡu** formadun biwkil. Gərbiḡzəril, kətəwə urəcilwə idəḡəlwə icəwkənzəril, **kətədi taḡu** formadun biwkil.

Ərgəcinzi:

Agidu irəktə, asekta, za-
gda bisin.

Agidu dət, hoj, bulə
bisin.

Agidu irəktəl, asektal,
zagdal bisin.

Agidu dətəl, hojil, buləl
bisin.

Agidu **urikit-tā, bikit-tā guləsəg-də, gorot-to** bisin.

Agidu **urikicil-də, bikicil-də, guləsəgil-də, gorodil-da** bisi.

Gərbiņzəril, umukədudu taņudu **ultamat igit** mudanmu zaril, kətədudu taņudu suffikswa l gawkil:

bira	bira-l	urə	urə-l
mo	mo-l	turaki	turaki-l

Gərbiņzəril, umukədudu taņudu əsilzi ultaņna igit **g, j, k, l, m, ŋ, r, s, t, w** mudanmuzaril, kətədudu taņudu tugi-də suffikswa l gawkil, ələ i bələgəzin:

ig	ig-i-l	adil	adil-i-l	ukəŋ	ukəŋ-i-l
hoj	hoj-i-l	ņonim	ņonim-i-l	saņar	saņar-i-l
dət	dət-i-l	inmək	inmək-i-l		
zaw	zaw-i-l	kunis	kunis-i-l		

Dukumacin 46. Dukukallu ərilwə gərbiņzərilwə kətədit taņut, kətədi taņu suffikswan igraskəllu.

turaki — turakil	gag — gagil.	dil — . . .
girki — . . .	ig — . . .	laņ — . . .
ollo — . . .	zagdag — . . .	jaņ — . . .
ullə — . . .	guzəj — . . .	bur — . . .
zu — . . .	inmək — . . .	bər — . . .
mo — . . .	ənumuk — . . .	dət — . . .
gara — . . .	zaw — . . .	naj — . . .

Gərbiņzəril umukədudu taņudu igit **n** mudanmuzaril, kətədudu taņudu əməniwkil **n-mə**, nuņaklan gawkil suffikswa **r-wə-gu, sal-wa-gu**

oron—oro-**r**—oro-**sol**
 murin—muri-**r**—muri-**sal**
 kira-n—kira-**r**—kira-**sal**
 turən—turə-**r**—turə-**səl**

Dukumacin 47. 46-gəcin.

oron — oror	kulin — kulisal	calban — calbar
murin — . . .	kiran — . . .	atirkan — . . .
awun — . . .	saman — . . .	ətirkən — . . .
uliwun — . . .	ədin — . . .	bəjətkən — . . .
əriwun — . . .	higin — . . .	asatkan — . . .
gntkən — . . .	ijin — . . .	birajakan — . . .

Dukumacin 48. Dukukallu ər ikənduk gərbijzərilwə turərwə kətədidu taɣudu bisilwə.

Bolo.

A. Salatkin.

Zolokondū təgətəɣnəm.
Ələniwə içətəɣnəm.
Tuksukəkür əməzərə,
Birajakar əjənzərə.
Əllənɣədə olgazaran.
Awdannakar buruzərə.
Kiran, waksə, təkəzərən, —
Zukər munnul ¹ hukləzərə.

Dukumacin 49. Koɣnomotmorit dukuwcalduk turərdukd dukukallu ələkəs gərbijzərilwə umukədidiu taɣudu, tādud kətədidu taɣudu.

Olgoco awdanna.

Ajakandu lorgokodu
Calbakakun baldizaran.
Nuɣanɣidun dugəkəndun
awdannakan urkəlzərən.
Awdannakar anɣanitikin
baldizara, buruzərə.
Janguzara nuɣantikin:
„Et əsinni suruzərə?“

¹ Munnukar, tuksakıl.

Girkikərwi, burumužəm,
 Albam bi buruzəmi,
Anganitikin burumužəm,
 albam bi buruzəmi.

Dukumacin 50. Dukuzanmar hugtuŋkəllu gunmuwkəlwə, koŋnomot dukuwcal turər kətədidu taŋudu biđətin.

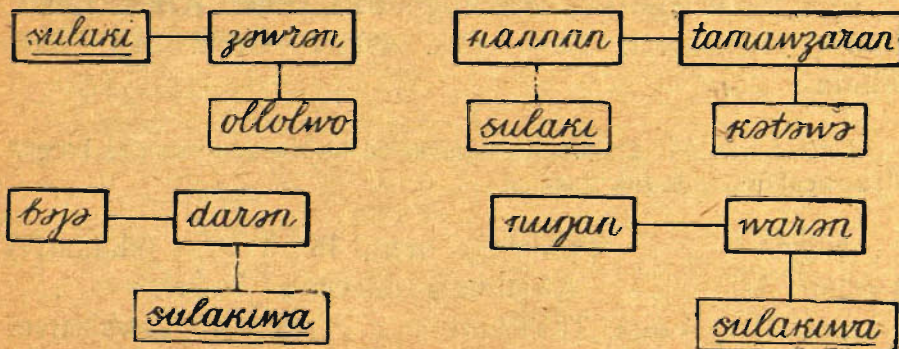
Ərgəcinzi: Umunupkicil buwkətnəlwər zalupkira.

Umunupkit **buwkətnəwi** zalupkiran. **Gugzari** ajat hawalcan. **Pəktirəwun** bəjumətkit zulədun təsiwcə bicən. **Kulak** umunupkittu succassazawki. Nuŋandun **saman** bələzəwki.

§ 7. Gərbijzəri gunmuwkədu sotku turən, taduk tiliwkənzəri turən.

Gərbijzəril turər gunmuwkədu sotku turənin, tiliwkənzəril turərin biwkil.

Dukumacin 51. İcətkəllu gunmuwkəl igrawurwatin. Gukəllu ekun biwki turən **sulaki** gunmuwkətikindu. On nuŋan hanguktawuwki?

Dukumacin 52. a) Urəmkitkəllu upkatwa turən əwənki hugtuwcəwən. b) Dukukallu əwənki sotku turəcilwə gunmuwkəlwə.

Əwənki.

Ucələ əwənki ərut bižəŋkin. Bajan, unijəcimni əwənkiwə uləkkitcəŋkin. Bajan əwənkiduk zoromizaŋkin. Unijəcimni

əwənkilə ərulwə towarilwa əməwətcəŋkin. Nuŋan **əwənkidu** arakiwa umiwkanzəŋkin. **Əwəŋki**, ewa-da ənə sazərə, bižəŋkin.

Dukumacin 53. Dukukallu gunmuwkəlwə, pioner tiliwkənzəri turəci bisilwə.

Pioner — upkat buga hawalzarilin hutəltin girkitin. **Pionerduk** gələzərə, ajat alaguwdan. Nəkusəl **pionerduk** əjət-cəwkil, nuŋardutin bələdən. **Pioner** iculiwki, upkattu ducama, ŋaŋŋa acinin biđən. Komsomogin **pionerdu** bələzəwki. **Pioner** oktabrcikandu bələzəwki.

Dukumacin 54. Zaldakəllu gunmuwkəlwə, nuŋardutin ədu dukuwcal gərbijzəril turər ələkəs sotkul turər, taduk tiliwkənzəril turər biđətin. Dukukallu, gərbijzərilwə igrazənəl.

Ərgəcinzi:

Mu upkattu gələwzəwki. Umukən-də bəjə albawki **mujə** acinzi bižəmi.

Mittu **bira** Katəjat gərbiciwuwki. Kuŋakar **biratki** tuksara.

Mu. Bira. Agi. Urə. Iŋa. Togo. Ella. Uluki. Amut. Tatkit. Inmək. Bəjuməkit. Zaw. Dət. Ukəŋ. Oron. Jaŋ. Laŋ. Murin.

Dukumacin 55. Dukukallu tupakalikla turərwə, nuŋarwatin hərgilə dukuwcalduk turərduk gazanal.

Nuŋan . . . (ekunma?) oran. Bi . . . (ekunma?) icəcim. Asi . . . (ekunma?) ullizərən. Kuŋakar . . . (ekunma?) ajawzara. Tawicimni . . . (ekunzi?) hawalzaran. Əwəŋki . . . (ekunzi) əmərən. Bəjətkən . . . (ŋinun?) urələ sururən. Asi . . . (ŋinunmi?) kuŋakarwə irgitkittulə sururən.

Iculin zarin:

zuwa, kuŋakannunmi, oronmo, girkinun, inməkəwə, halkat, tatkitwa, oronzi.

§ 8. Gərbiğzəril hanguktaḡkiltin.

Bisin ekun?	Sukə	Bisin ɣi?	bəjə
Om ekunma?	Sukəwə	İcəm ɣiwə?	bəjəwə
Hawalim ekunzi?	Sukət	Ŋələcim ɣit?	bəjət
Surum ekunnun?	Sukənnun	Ulgucəmācim ɣinun?	bəjənnun

Gərbiğzəri turən hangusaldu gunmurəkin, nuḡandun huḡtutikir suffiksil hawuwuwkil.

Gərbiğzəri turən forman, hangusaldu gunzəri, **hanguktaḡkit** gərbiciwuwki.

Ədu dukuwcal hanguktaḡkil gərbiciwuwkil tugi:

Gərbiwudi	—	hangusalin	—	ekun? ɣi?
Owudi	—	„	—	ekunma? ɣiwə?
Hawaliwudi	—	„	—	ekunzi? ɣit?
Umunuwudi	—	„	—	ekunnun? ɣinun?

Dukumacin 56. Dukukallu hərgilə dukuwca turəntikin zuləduḡ hanguktaḡki gərbiwən taduk umukənmə turənmə ərilduk turərduk: **bisin, om, hawalim, surum.**

Ərgəcinzi:

Owudi — icəzəm kotowo.

. . . koto	. . . u	. . . oron
. . . kotowo	. . . uwə	. . . oronmo
. . . kotot	. . . ut	. . . oronzi
. . . kotonun	. . . unun	. . . oronnun

Dukumacin 57. 56-gəcin, ələ dukukallu umukənmə turənmə ərilduk turərduk: **bisin, icəm, ɣələcim, ulgucəmācim.**

. . . ətirəkən	. . . amut	. . . hunat
. . . ətirəkənmə	. . . amutwə	. . . hunatwə
. . . ətirəkənzi	. . . amuzit	. . . hunazit
. . . ətirəkənnun	. . . amutnun	. . . hunatnun

Dukumacin 58. Dukukallu, koɓnomot dukuwcalwə turərwa təzət huɗtuɗzənəl.

Kuɗakar (**bira**) əmərə. Kuɗakar (**bira**) tuksara. Kuɗakar (**bira**) biɓərə. Kuɗakar (**bira**) jurə.

Əwənki (**agi**) biɓərən. Əwənki (**agi**) surucən. Əwənki (**agi**) zuluwi əməcən. Əwənki zudukwi (**agi**) zurucən.

Bizərən . . . ekundu?	zudu	tatkittu
Əmərən . . . ekundula?	zula	tatkittula
Sururən . . . ekuntiki?	zutki	tatkittiki
Jurən . . . ekunduk?	zuduk	tatkittuk
Burən . . . ɗidu?	girkidu	bəjətkəndu
Uɗnən . . . ɗilə?	girkilə	bəjətkəndulə
Gunən . . . ɗitki?	girkitki	bəjətkəntiki
Garan . . . ɗiduk?	girkiduk	bəjətkənduk

Ədu dukuwcal hanguktaɗkil gərbiciwuwkil tugi:

Buwudi — hangusalin —	ekundu?	ɗidu?
Əməwudi —	„	— ekundula? ɗilə?
Suruwudi —	„	— ekuntiki? ɗitki?
Juwudi —	„	— ekunduk? ɗiduk?

Dukumacin 59. Dukukallu hərgilə dukuwca turəntikin zuluɗun hanguktaɗki gərbiwən, tɗuk umukənma turənma əilduk turərduk: **biɓərən, əmərən, sururən, jurən.**

. . . . agidu tatkittu zawdu
. . . . agila tatkittula zawdula
. . . . agitki tatkittiki zawtiki
. . . . agiduk tatkittuk zawduk

Dukumacin 60. Dukukallu, tɗakalikka turənma **zu** təzət dukuzanal.

Kolhogin . . . biɓərən. Nuɗan . . . ɗənəzərən.
Bəjətkən . . . əmərən. Bəjə . . . jurən.

Gələzəm eja?	zuja	icəm gijə?	Bəjəjə
gənəm ekunduli?	zuli	tutuktəzərən gili?	Bəjəli
nugnim ekunikla?	zukla	surum giklə?	Bəjəklə

Ədu dukuwcal hanğuktağkil gərbiciwuwkil tugi:

Gələwudi — hanğusalın ekuna? gijə?

Ğənəwudi — „ ekunduli? gili?

Nugnıwudi — „ ekunikla? giklə?

Dukumacin 61. Dukukallu hərgilə dukuwca turəntikin zuləduñ hanğuktağki gərbiwəñ, tāduk umukənmə turənmə ərilduk turərduka: gələrən, nugnirən, gənərən.

. . . . orono tolgokija
. . . . oronduli tolgokili
. . . . oroklo tolgokikla

Gərbijzərilwə turər wə hanğusalduli huğtuğın **hanğuktağkilduli huğtuğınzi** gərbiciwuwki.

Upkacitin hanğuktağkil **zan-umukən**:

1. Gərbiwudi — hanğusalın ekun? gijə?
2. Owudi — „ ekunma? giwə?
3. Gələwudi — „ ekuna? gijə?
4. Hawaliwudi — „ ekunzi? gijə?
5. Umunuwudi — „ ekunnun? gınun?
6. Buwudi — „ ekundu? gidu?
7. Əməwudi — „ ekundula? gilə?
8. Suruwudi — „ ekuntiki? giti?
9. Juwudi — „ ekunduk? giduk?
10. Ğənəwudi — „ ekunduli? gili?
11. Nugniwudi — „ ekunikla? giklə?

Bəjəwə, iləwə hanğuktaraktin, hanğun **gijə giwə?** tāduk caski, gunmuwki.

Hanğun **ekun? ekunma?** tāduk caski, huğtuldu gərbijzərildu gunmuwki.

§ 9. Gərviǵzərilwə, ultamat mudanmuzarilwa, hanguktaǵkilduli huǵtuǵin.

Hanguktaǵkilduli huǵtuǵinmā icəwkəwun.

Umukədi taǵu.

Gr.	ekun?	gara	koco	əmkə
O.	ekunma?	garawa	kocowo	əmkəwə
Gl.	ekuna?	garaja	kocojo	əmkəjə
H.	ekunzi?	garat	kocot	əmkət
U.	ekunnun?	garanun	koconun	əmkənun
B.	ekundu?	garadu	kocodu	əmkədu
Ə.	ekundula?	garala	kocolo	əmkələ
S.	ekuntiki?	garatki	kocotki	əmkətki
J.	ekunduk?	garaduk	kocoduk	əmkəduk
Ŋ.	ekunduli?	garali	kocoli	əmkəli
N.	ekunikla?	garakla	kocoklo	əmkəklə

Gr.	ekun?	sumu	hulla
O.	ekunma?	sumuwə	hullawa
Gl.	ekuna?	sumujə	hullaja
H.	ekunzi?	sumut	hullat
U.	ekunun?	sumunun	hullanun
B.	ekundu?	sumudu	hulladu
Ə.	ekundula?	sumulə	hullala
S.	ekuntiki?	sumutki	hullatki
J.	ekunduk?	sumuduk	hulladuk
Ŋ.	ekunduli?	sumuli	hullali
N.	ekunikla?	sumuklə	hullakla

Kətədi taǵu.

Gr.	ekur?	garal	kocol	əmkəl
O.	ekurwa?	garalwa	kocolwo	əmkəlwə
Gl.	ekura?	garala	kocolo	əmkələ
H.	ekurzi?	garalzi	kocolzi	əmkəlzi

U.	ekurnun?	garalnun	kocolnun	əmkəlnun
B.	ekurdu?	garaldú	kocoldu	əmkəldu
Ə.	ekurdula?	garaldula	kocoldula	əmkəldulə
S.	ekurtiki?	garaltiki	kocoltiki	əmkəltiki
J.	ekurduk?	garalduk	kocolduk	əmkəlduk
Ŋ.	ekurduli?	garalduli	kocolduli	əmkəlduli
N.	ekurikla?	garalikla	kocolikla	əmkəliklə

Gr.	ekur?	sumul	hullal
O.	ekurwa?	sumulwə	hullalwa
Gl.	ekura?	sumulə	hullala
H.	ekurzi?	sumulzi	hullalzi
U.	ekurnun?	sumulnun	hullalnun
B.	ekurdu?	sumuldu	hullaldu
Ə.	ekurdula?	sumuldulə	hullaldula
S.	ekurtiki?	sumultiki	hullaltiki
J.	ekurduk?	sumulduk	hullalduk
Ŋ.	ekurduli?	sumulduli	hullalduli
N.	ekurikla?	sumuliklə	hullalikla

Owudi, gələwudi hanğuktanğı suffiksiltin urumkun ultamacil biwkil.

Tarit, turən təkəndun urumkun **a** bisikin, tarildu suffiksildu **a** dukuwuwki:

gara-wa, gara-l-wa; zapka-wa, zapka-wa
gara-ja, gara-l-a; zapka-ja, zapka-l-a

Turən təkəndun ələ urumkun **o** bisikin, tarildu suffiksildu **o** dukuwuwki:

koco-wo, koco-l-wo; togo-wo, togo-l-wo
koco-jo, koco-l-o; togo-jo, togo-l-o

Turən təkəndun urumkun ə bisikin, tarildu suffiksildu ə dukuwuwki:

əmkə-wə, əmkə-l-wə; təjkə-wə, təjkə-l-wə
əmkə-jə, əmkə-l-ə; təjkə-jə, təjkə-lə

Əməwudi, nuğniwudi hanguktaḡkil suffiksiltin okin-da ḡonimkun ultamacil biwkil.

Tarit, turən təkəndun urumkun a bisikin, tarildu suffiksildu a dukuwuwki:

gara-la, gara-l-dula; zaḡka-la, zaḡka-l-dula
gara-klā, gara-l-i-klā, zaḡka-klā, zaḡka-l-i-klā

Turən təkəndun o bisikin, tarildu suffiksildu umu-kədidu taḡudu o dukuwuwki; kətədidu taḡudu a dukuwuwki:

koco-lo, koco-l-dula; toḡo-lo, toḡo-l-dula
koco-klō, koco-l-i-klā; toḡo-klō toḡo-l-i-klā

Turən təkəndun ǝ bisikin, tarildu suffiksildu okin-da ǝ dukuwuwki:

əmkə-lǝ, əmkə-l-dulǝ; təjkə-lǝ, təjkə-l-dulǝ
əmkə-klǝ, əmkə-l-i-klǝ; təjkə-klǝ, təjkə-l-i-klǝ

Dukumacin 62. Huḡtuḡkəllu ərilwə turərwe ugilǝ icəwkənmu-cəḡəcinzi.

Bira, tomko, arna, koto, zolo, dərə, hokto, haga, nəlgə.

Dukumacin 63. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu turānmā hæg-
digu. Gələwzəridu hanğuktanğidu suffiks təzə bīdən; icətkəllu turən
əmkə huṅtuğiwunmən.

Uruwkit hæg digun.

Uruwkit . . . uruwkittu nuṅniṅətin. Uruwkit . . .
uruwkitwa nonowuwki, ətəwki. Turəttəwər, . . . turənmər
əjəciwki. . . . acinzi əwkə uruwkitwa ora.

Urukədi taṅu.

Gr.	ekun?	agi ¹	ḡalə	mo	Bə
O.	ekunma?	agiwə	ḡaləwə	mowa	Bəwə
Gl.	ekuna?	agijə	ḡaləjə	moja	Bəjə
H.	ekunzi?	agit	ḡalət	mot	Bət
U.	ekunnun?	aginun	ḡalənun	monun	Bənun
B.	ekundu?	agidu	ḡalədu	modu	Bədu
Ə.	ekundula?	agila	ḡaləla	mola	Bələ
S.	ekuntiki?	agitki	ḡalətki	motki	Bətki
J.	ekunduk?	agiduk	ḡaləduk	moduk	Bəduk
Ŋ.	ekunduli?	agili	ḡaləli	moli	Bəli
N.	ekunikla?	agikla	ḡaləkla	mokla	Bəklə

Kətədi taṅu.

Gr.	ekur?	agil	ḡaləl	mol	Bəl
O.	ekurwa?	agilwə	ḡaləlwə	molwa	Bəlwə
Gl.	ekura?	agilə	ḡalələ	mola	Bələ
H.	ekurzi?	agilzi	ḡaləlzi	molzi	Bəlzi
U.	ekurnun?	agilnun	ḡaləlnun	molnun	Bəlnun
B.	ekurdu?	agildu	ḡaləldu	moldu	Bəldu
Ə.	ekurdula?	agildula	ḡaləldula	moldula	Bəldulə
S.	ekurtiki?	agiltiki	ḡaləltiki	moltiki	Bəltiki
J.	ekurduk?	agilduk	ḡaləlduk	molduk	Bəlduk
Ŋ.	ekurduli?	agilduli	ḡaləlduli	molduli	Bəlduli
N.	ekurikla?	agilikla	ḡaləlikla	molikla	Bəliklə

¹ Agi biradu, bira uwudun, bira zapkadun.

Turēn təkəndun ŋonim **a** bisikin, **owudi**, **gəlēwudi** hanŋuktaŋkil suffiksildutin **ə** dukuwuwki. **Əməwudi**, **nugniwudi** hanŋuktaŋki suffiksildun **a** dukuwuwki:

agi-wə	agi-l-wə	ŋalə-wə	ŋalə-l-wə
agi-jə	agi-l-ə	ŋalə-jə	ŋalə-l-ə
agi-la	agi-l-dula	ŋalə-la	ŋalə-l-dula
agi-kla	agi-l-i-kla	ŋalə-kla	ŋalə-l-i-kla

Turēn təkəndun ŋonim **o** bisikin, **owudi**, **əməwudi** **nugniwudi** hanŋuktaŋkil suffiksildutin **a** dukuwuwki:

mo-wa	mo-l-wa	mo-la	mo-l-dula
mo-ja	mo-l-wa	mo-kla	mo-l-i-kla

Turēn təkəndun ŋonim **ə** bisikin, **owudi**, **gəlēwudi** hanŋuktaŋkil suffiksildutin **ə** dukuwuwki; **əməwudi**, **nugniwudi** hanŋuktaŋkil suffiksildutin **ə** dukuwuwki:

Bə-wə	Bə-l-wə	Bə-lə	Bə-l-dulə
Bə-jə	Bə-l-ə	Bə-klə	Bə-l-i-klə

Dukumacin 64. Huŋtuŋkəllu ərlwə turər wə ugilə icəwkənmu-cəgəcinsi.

Capə, təgə, garə, osa, sona, namnə, ŋələ, səksə.

Dukumacin 65. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu turənmə **moti**. Gələwzərildu hanŋuktaŋildu suffiks təzə biddən, icətkəllu turən **mo** huŋtuŋiwunmən.

Moti.

. . . həgdi bəjun. Bi kətərəkən . . . icəcəw. Umnət
 bi . . . uzawan dam. Bi . . . tuksam. . . . dagamam,
 modu ilim. . . . nəmkim, pəktirənim. . . . huktilən,
 tāduk bururən. Bi . . . əməm. . . . wawca. Bi . . .
 higim.

§ 10. Gərviqzərilwə, igilzi g, j, l, r, w mudan- muzarilwa hanguktagkilduli hugtugin.

Hanguktagkilduli hugtuginmə icəwkəwun.

U m u k ə d i t a ɣ u.

Gr.	ekun?	hoj	adil	BƏT	3aw
O.	ekunma?	hojwə	adilwa	BƏRWƏ	3awwa
Gl.	ekuna?	hojjo	adilja	BƏTJƏ	3awja
H.	ekunzi?	hojit	adilit	BƏTIT	3awit
U.	ekunnun?	hojnun	adilnun	BƏRNUN	3awnun
B.	ekundu?	hojdu	adildu	BƏRDU	3awdu
Ə.	ekundula?	hojdula	adildula	BƏRDULƏ	3awdula
S.	ekuntiki?	hojtiki	adiltiki	BƏRTIKI	3awtiki
J.	ekunduk?	hojduk	adilduk	BƏRDUK	3awduk
Ŋ.	ekunduli?	hojduli	adilduli	BƏRDULI	3awduli
N.	ekunikla?	hojikla	adilikla	BƏRIKLƏ	3awikla

Kətədi tagu.

Gr.	ekun?	hojil	adilil	BƏTİL	3awil
O.	ekunma?	hojilwa	adililwa	BƏTİLWƏ	3awilwa
Gl.	ekuna?	hojila	adilila	BƏTİLƏ	3awila
H.	ekunzi?	hojilzi	adililzi	BƏTİLZİ	3awilzi
U.	ekunnun?	hojilnun	adililnun	BƏTİLNUN	3awilnun
B.	ekundu?	hojildu	adilildu	BƏTİLDU	3awildu
Ə.	ekundula?	hojildula	adilildula	BƏTİLDULƏ	3awildula
S.	ekuntiki?	hojiltiki	adililtiki	BƏTİLTIKI	3awiltiki
J.	ekunduk?	hojilduk	adililduk	BƏTİLDUK	3awilduk
Ŋ.	ekunduli?	hojilduli	adililduli	BƏTİLDULI	3awilduli
N.	ekunikla?	hojilikla	adililikla	BƏTİLIKLƏ	3awilikla

Turərdu, igilzi *g, j, l, r, w* mudanmuzarildu, **owudi, gələwudi, əməwudi, nuḡniwudi** hanḡuktaḡkil suffiksiltin, ultamalzi igilzi mudanmuzarildu turərgəcirdu, dukuwuwkil:

adil-wa	hoj-wo	bər-wə
adil-ja	hoj-jo	bər-jə
adil-dula	hoj-dula	bər-dulə
adil-i-klā	hoj-i-klā	bər-i-klə

Əsil ultaḡna amardutin owudi suffikstun okin-da **w** dukuwuwki:

ig-wə	igi-l-wə
adil-wa	adil-i-l-wa
hoj-wo	hoj-i-l-wo

Dukumacin 66. Huḡtuḡkəllu ərilwə turərwe ugilə dukuwcagəcinzi Dil, bur, guzəj, gag, calbug, saḡar.

Dukumacin 67. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu turənmə **motor**. Gələwzəridu hanḡuktaḡkidu suffiks təzə bidən, icətkəllu turən **hoj** huḡtuḡinmə.

Motor.

Kolhostulat . . . əməwrə. Upkat kuḡakar . . . icənə-rə. . . . zawdu təwrə, ḡənəwkənə. Zaw . . . ḡənərən. Tikin təwucil zawil . . . ḡənəwzəḡtən.

Dukumacin 68. Dukukallu gunisəlwe, gərbiḡzərilwə gələwzəridu hanḡuktaḡkidu dukuzanal.

Ərgəcinsi: ḡanmaktal hojdu baldiwkil

Idu baldiwkil ḡanmaktal?		hoj
Si iduk əməcəs?		
İlə horoki dəḡrən?		
Idu zagdal baldiwkil?		zagdag
İlə surucən əwənki?		
Iduk dəḡrən nimə?		
Ekunma saḡanəwki asi?		saḡar
Ekunduli dukuḡki bururən?		
Ekunnun əwkə təḡigəwə tətə?		

Dnkumacin 69. Ƴaldakəllu gunmuwkəlwə, tarildu ədu dukuwcal turər bīdətīn. Igraskəllu suffiksilwa.

Ƴawdu, karawwa, calbugdula, igwə, bərjə, adililwa, ol-lolwo, ulgurwə,

§ 11. Gərbiḡzərīlwə igilzi m, n, ḡ mudanmu-zarīlwə, hanguktaḡkilduli huḡtuḡin.

Hanguktaḡkilduli huḡtuḡinmə icəwkəwun.

U m u k ə d i t a ḡ u .

Gr.	ekun?	seraḡ	ukəḡ	oron	oran
O.	ekunma?	seraḡma	ukəḡmə	oronmo	oranmə
Gl.	ekuna?	seraḡja	ukəḡjə	orono	oranə
H.	ekunzi?	seraḡit	ukəḡit	oronzi	oranzi
U.	ekunnun?	seraḡnun	ukəḡnun	oronnun	orannun
B.	ekundu?	seraḡdu	ukəḡdu	orondū	orandū
Ə.	ekundula?	seraḡdula	ukəḡdulə	orondula	orandula
S.	ekuntiki?	seraḡtiki	ukəḡtiki	orontiki	orantiki
J.	ekunduk?	seraḡduk	ukəḡduk	oronduk	oranduk
Ḷ.	ekunduli?	seraḡduli	ukəḡduli	oronduli	oranduli
N.	ekunikla?	seraḡikla	ukəḡiklə	oronikla	oranikla

K ə t ə d i t a ḡ u .

Gr.	ekur?	seraḡil	ukəḡil	oror	orasal
O.	ekurwa?	seraḡilwa	ukəḡilwə	ororwo	orasalwa
Gl.	ekura?	seraḡila	ukəḡilə	ororo	orasala
H.	ekurzi?	seraḡilzi	ukəḡilzi	ororzi	orasalzi
U.	ekurnun?	seraḡilnun	ukəḡilnun	orornun	orasalnun
B.	ekurdu?	seraḡildu	ukəḡildu	orordu	orasaldu
Ə.	ekurdula?	seraḡildula	ukəḡildulə	orordula	orasaldula
S.	ekurtiki?	seraḡiltiki	ukəḡiltiki	orortiki	orasaltiki
J.	ekurduk?	seraḡilduk	ukəḡilduk	ororduk	orasalduk
Ḷ.	ekurduli?	seraḡilduli	ukəḡilduli	ororduli	orasalduli
N.	ekurikla?	seraḡilikla	ukəḡiliklə	ororikla	orasalikla

Turərdu igilzi **n, ɲ, m** mudanmuzarildu, **owudi** hanjukta-
ɲiŋki suffiksin igit **m** nonowɔowki:

oron-mo	ukəŋ-mə	seraŋ-ma
oran-ma	laŋ-mə	ɲonim-ma

Turərdu, igit **n** mudanmuzarildu umukədidu taɲudu **gə-
ləwudi** hanjuktaŋki suffiksin kətədi taɲu suffiksgacindun
a-gu, o-gu, ə-gu biwki:

oron- o :	oran- a ;	sun- ə
oror- o ;	orar- a ;	sur- ə

Dukumacin 70. Hugtuŋkəllu ərilwə turərwə ugilə dukuwcagəcinzi
Jaŋ, laŋ, turən, bulən, murin, ɲonim, kulin.

Dukumacin 71. Zaldakəllu gunmuwkəlwə, tarildu ədu dukuwcal
turər ələkəs owudidu biđətin, tادuk hawaliwudidu biđətin.

Oron, seraŋ, murin, bəjətkən, laŋ, asatkan.

Dukumacin 72. Dukukallu, tupakalikla turənme **oron** gələwzərit
hanjuktaŋki dukuzanal.

Bi . . . əlgəm. Nuɲan . . . əmərən. Nuɲan . . .
nulgizərən. Bəjətkən . . . tuksaran. Asi . . . sirzaran. Hu-
nat . . . namaran. Bəjətkəcən . . . ɲələtcərən.

Dukumacin 73. Dukukallu gərbəɲzərilwə ər ikənduk. Darandutin
dukukallu hanjuktaŋkil gərbilwətin.

Ərgəcinzi:

Birajakan—gərbiwudi
Заркакандун—буwуди . . . tugi-də caski.

Agi əwizərən.

A. Salatkin

Bi umnəkən təgətcəcəw
birajakan zapkakandun.
Mu əwinmən dolcatcacaw
pənpənənikun tirganidun.

Birajakan əjənizərən,
ənəkəkun dəruzərən,
pənpikətwi əwizərən,
uwəkərin turətcərə.

Birajakun bargidadun
cipicakan cəmbizaran.
Asektakan garakandun
ikəmnənikun təgətcərən.

Sektakakan somnazaran,
arpulzaran garalziwi.
Ədinmunə, inəzərən,
səmnəlbuna awdannałwi.

Dilacakan icətcərən
ələnəwə urəlduli.
Upkattiki nuğnitcərən:
„Ajat bəkəl pənpənənil“.

Upkattakun ipkətcərə
minkəkunmə dərucəwə.
„Asinkatkəl“ gukətcərə,
icətcənəl dərucəwə.

Dukumacin 74. Dukukallu gunisəlwə. Turərwə, dalıptırdı bısılwə,
dukukallu gələwzərılzı hanjuktaykılzı.

İdu bəjuktəwkil əwənkil? (agi) Ekurnun nulgiktəzəwkil
əwənkil? (oror). Ekunzı wawkil ulukılwə? (pəktirəwun).

Ekunzi ollomiwkil? (adil). Ekurdu cijəl biwkil? (zagdal, irəktəl). Ekurzi ɟənəktəzəwkil agili? (oror). Idu biɟəwkil əwənkil? (ɟul). Ekunduli zəwrəktəwkil? (bira). Ekurdu təgət-cəwkil aləgumnil? (təgəɟkil).

§ 12. Gərbijzərilwə igilzi k, s, t mudanmuza- rilwa hanguktaɟkilduli huɟtugin.

Hanguktaɟkilduli huɟtuginmə icəwkəwun.

U m u k ə d i t a ɟ u.

Gr.	ekun?	tatkit	sələruk	kunis
O.	əkunma?	tatkitwa	sələrukwə	kuniswə
Gl.	ekuna?	tatkitja	sələrukjə	kunisjə
H.	ekunzi?	tatkicit	sələrukit	kunisit
U.	ekunnun?	tatkitnun	sələruknun	kunisnun
B.	ekundu?	tatkittu	sələruktu	kunistu
Ə.	ekundula?	tatkittula	sələruktulə	kunistulə
S.	ekuntiki?	tatkittiki	sələruktiki	kunistiki
J.	ekunduk?	tatkittuk	sələruktuk	kunistuk
Ŋ.	ekunduli?	tatkittuli	sələruktuli	kunistuli
N.	ekunikla?	tatkicikla	sələrukiklə	kunisiklə

K ə t ə d i t a ɟ u.

Gr.	ekur?	tatkicil	sələrukil	kunisil
O.	ekurwa?	tatkicilwa	sələrukilwə	kunisilwə
Gl.	ekura?	tatkicila	sələrukilə	kunisilə
H.	ekurzi?	tatkicilzi	sələrukilzi	kunisilzi
U.	ekurnun?	tatkicilnun	sələrukilnun	kunişilnun
B.	ekurdu?	tatkicildu	sələrukildu	kunisildu
Ə.	ekurdula?	tatkicildula	sələrukildulə	kunisildulə
S.	ekurtiki?	tatkiciltiki	sələrukiltiki	kunisiltiki
J.	ekurduk?	tatkicilduk	sələrukilduk	kunisilduk
Ŋ.	ekurduli?	tatkicilduli	sələrukilduli	kunisilduli
N.	ekurikla?	tatkicilikla	sələrukiliklə	kunisiliklə

Turərdu igilzi **t, k, s** mudanmuzarildu **owudi** hanğuktanğı suffiksin okinda **-wa, -wə, -wo** biwki. **Buwudi, əməwudi, juwudi, ɣənəwudi** hanğuktanğıl suffiksilin okinda igit **t** nonowuwkil.

ajitkit- wa	inmək- wə
ajitkit- tu	inmək- tu
ajitkit- tula	inmək- tulə
ajitkit- tuk	inmək- tuk
ajitkit- tuli	inmək- tuli

Dukumacin 75. Huɣtuɣkəllu ɣərbiɣzərilwə:

Taŋkit, bəjuməkkit, inmək, ənumuk, pəktirərük.

Dukumacin 76. Dukukallu ulgurduk upkatwa kognomot dukuw-calwə, ɣərbiɣzərilwə, gukəllu—awadidu taɣudu, awadidu hanğuktanğıkidu ɣetikin bisin.

Moɣo pəktirəwunmi **pəktirərūktuk** gamalcaran. **Əttin** əməksə, zulgidədutin doran. **Bəjə** pəktirəwunmi ugirrən, cəkorillan. **Dəgi** ələkəs dəgilmuzərəkin, **pəktirəwun** pəktirənən. Əttin, kokollogocin, **mulə** bururən (tikən). Gorowo biksə, pəktirəwun pəktirunin ultallan. Taduk sokoriwran. Əttin, **oŋkaptiki** hukləzənə, **muli** əjənzərən, hulamalzi halgarziwi kurbuwkənə. Moɣo, ɣonimma **seraɣma** gaksa, dəgiwi garan. Ɔirkiduwi əməwrən, halgardulan nodasinən.

Dukumacin 77. Dukusanmar dukukallu ɣələwzərit hanğuktanğıkit daliptirdu bisilwə ɣərbiɣzərilwə.

Ərəwə dukuwunma bi (taŋkit) gam. Kuɣakar (akit) azərə. Nuɣartin (klass) alaguwzara. Asi orondu (inməkil) namaran. Mitji klassit (premiya) gacan. Ətəjəcimnil (oror) ətəjətcərə. Kuɣakar (zaw) təgərə, (bira) zawrasina. Nuɣartin (adil) adilasina. (Bur) əməərə. (Ɔapka) jurə. (Guluwun) ilara. Ɔajtiksəl, (ollol) adililla. Dolboltono ollolo (hagal) nərə, (zu) zawrasina.

Dukumacin 78. Taɣkallu nimɣakanə. Gukəllu—awadidu hanɣu-
ktaɣkidu, awadidu taɣudu koɣnomot dukuwca gərbiɣzəritikin bisin.

Nimɣakan.

Umukən ilə hunazinan **ororzi** nulgiktəcəl. Tar **asatkan** aminin girkuktalca. Asatkan əmən mucə. **Dolbəniwa** aminmi alatawki bicən. **Guluwundu** təgətəcənə, **asatkan** soɣozocon. Umnət icəzərən—guluwunin bargidadun **homoti** ilitcaran. Homoti, ilitcana, oriwan upkatwan alamazaran. Asatkan **to-gowo** gaca. Homotinjin tugi-də **togowo** gacan. Asatkan togowo dilduwi lambaraca. Homoti tugi-də ocan. Tar **togo** dildun badaralca. Homoti **guluwunduk** diɣniləsincən. Tugi-də sururən. Asatkan aminin **guluwundula** əmərən. Asatkan amintikiwi upkatwa ulgucəncən.

§ 13. Emaɣzari turən.

Turər, awadi, ekuma, ekuɣi, ekuci, idəgə bisiwən icəw-
kənzəril, **emaɣzarilzi** gərbiɣiwuwkil:
həgdi zu, **moma** zaw, **amingi** awunin, **oroci** kolhos.

Dukumacin 79. Gukəllu ekuma idəgətikin bisiwən.

Gulə (ekuma?) **moma**. Purta (ekuma?) **sələmə**. Urbaska
(ekuma?) . . . Uciwun (ekuma?) . . . Tigə (ekuma?) . . .
Zu (ekuma?) . . . Unta (ekuma?) . . . Zu (ekuma?) . . .
Gulə dasiptin (ekuma?) . . .

Dukumacin 80. Dukukalla ədu dukuwcagəcinsi. Igraskəllu emaɣ-
zarilwa, ekuma idəgə bisiwən icəwkənzərilwə.

Ərgəcinsi: **Imanna** bagdama. **Ella** koɣnomo.

Imanna . . .	Awdanna . . .	Sahar . . .
Ella . . .	Orokto . . .	Tamnaksa . . .
Togo . . .	Turuka . . .	Ziktə . . .
Cuka . . .	Himiktə . . .	Naɣna . . .

Dukumacin 81. Bakakallu emañzarilwa ædu dukuwcaldu gærbig-zærildu, icæwkændætïn ekuma, awadi, on amtawzari idægæ bisiwæn.

Ekuma:	Awadi:	On amtawzari:
Ostol	Umukta	Ullæ
Tægəŋki	Casil	Sahar
Zu	Dukuwun	Turuka
Gulæ	Məŋun	Təwuktə
Purta	Bira	Ziktə
Unta	Juktukæn	Ollø
Stakan	Uræ	Igæliktə
Koto	Tirgani	

Dukumacin 82. Bakakallu gærbigzæritikindu emañzariwa daliptirdu dukuwcalduk turærduk.

Ərgæcinzi: Lokoptikan — hulama. Gulæ — moma.

Gulæ — Bumaga — Awdanna —
 Zu — Iwəŋki — Ella — Lokopti-
 kan —

(Bagdama, culama, sæləmə, moma, taluma, hulama, koŋ-
 nomo).

Ərgæcinzi: Bira — ŋonim.

Bira — Uræ — Asekta garan — Juku-
 kæn — Aglan — Tatkit — Ərirkæn —
 (Albin, ŋonim, gugda, hujukun, læpimæ, hægdï, sagdi).

Ərgæcinzi: Tirgani — iŋinipcu.

Tirgani — Dilaca — Dolboni — Oron
 ullæn — Təwuktə —
 (Ŋæripcu, iŋinipcu, haktirapcu, alapcu, idaripcu).

Ərgæcinzi: Asi — hutæci.

Asi — Əwænki — Bəjumimni — Bə-
 jætkæn — Bəjun — Luca —
 (Əwiwuci, hutæci, oroci, pæktiræwuci, ijæci, murici).

Dukumacin 83. Bakakallu gərviņzərilmə ədu dukuwcaldu eməņzarildu.

Sagdi, vali . . . Hujukun, awgara . . . Culama, ləpimə . . . Goromomol, cutumal . . . Hulama, sowe-tji . . . Bagdama, alapcu . . . Ijinipcu, haktirapcu . . . Həgdi, culama . . . Aja, gugzari . . . Bərkə, aja . . .

(Hawamni, umunupkit, ətir-kən, kuņakan, mo, dölboni, sahar, lokoptin, jaņil—urəl, gara).

Dukumacin 84. Taņkallu ulgurwə. Dukukallu koņnomot dukuw-cawə eməņzaritikinmə gərviņzərinun.

Tugə internattu təgət-cənə, nəmapcuwa zuganiwa, agiwa zoncəm. Soma **aja** bugaņit. **Jonim** bira əjən-zərən tala. Bira ulidun **siņargacal** arnal arpulzara. Diski **ləpimə** asekan. Tar cagidalin **həgdi** urəkən bisin. Tala tuktiwrəkis, caski **culama** irəg icəwzərən. Zapkadun **murumə** amutkan. Bargi-dalin **həgdiməmə**, **hulama** dət bisin. Zuga idu-də **səwzəp-cul** ikəmnil cullizara. Targacindü bugadu **aja** bi-zəmi.

§ 14. Dərədil gərviļgəcir.

Dukumacin 85. Taņkallu ulgurwə ələkəs zəginjudu hərguməltədu, taduk anjudu hərguməltədu. Gukəllu—awadil turər Monoklo, əwən-kikiə dukuwcal.

1. Tugə Moņo birawa dag-can.	1. Tugə Moņo birawa dagcan.
2. Moņo oran dagalin ęə-nəcən.	2. Nuņan oran dagalin ęə-nəcən.
3. Umnət Moņo təpkərən.	3. Umnət nuņan təpkərən.
4. Dagadu urikit bi-cən.	4. Dagadu urikit bi-cən.
5. Əwənki Moņotki tuksa-sinan.	5. Əwənki nuņantikin tuk-sasinan.
6. Əwənki Moņodu bələrən.	6. Nuņan Moņodu bələrən.
7. Moņowo zulkuduk tanən.	7. Nuņanman zulkuduk ta-nən.

Gunmuwkādu biwkil turār: **bi, si, nuḡan, mit, bu, su, nuḡartin.** Ərilwə turārwə gərbiḡzəriliklā zugāciwkil. Targacir turār **gərbilgəcirzi** gərbiciwuwkil.

Bi, mit, bu — **ələkəsipti dərə** (bəjə) gərbigəcinin.

Si, su — **gepti dərə** (bəjə) gərbigəcinin.

Nuḡan, nuḡartin — **ilipti dərə** (bəjə) gərbigəcinin.

Gunzəri bəjə **ələkəsiptit** dərət gərbiciwuwki.

Ge ulgucəmātcəri bəjə **geptit** dərət gərbiciwuwki.

Gunmuzəri bəjə **iliptit** dərət gərbiciwuwki,

Əril gərbilgəcir **dərədilzi gərbilgəcirzi** gərbiciwuwkil.

Gərbilgəcirwə hanḡuktanḡilduli huḡtuḡin.

	Um. t.	Kət. t.	Um. t.	Kət. t.
Gr.	bi	bu	si	su
O.	minəwə	munəwə	sinəwə	sunəwə
Gl.	minə	munə	sinə	sunə
H.	minzi	munzi	sinzi	sunzi
U.	minnun	munnun	sinnun	sunnun
B.	mindu	mundu	sindu	sundu
Ə.	mindulə	mundulə	sindulə	sundulə
S.	mintiki	muntiki	sintiki	suntiki
J.	minduk	munduk	sinduk	sunduk
Ŋ.	minduli	munduli	sinduli	sunduli
N.	miniklə	muniklə	siniklə	suniklə

Gərbilgəcir bi, bu, si, su upkattu hanḡuktanḡildu **n-mə** gawkil.

Owudidu hanḡuktanḡkidu nuḡartin suffikswa **-wə** gawkil: minəwə, sinəwə, munəwə, sunəwə.

Gildu hanḡuktanḡilduli nuḡartin gərbilgəcir **sun** huḡtuḡiwuwkil.

Dukumacin 86. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu gərbigəcinmə **bi**, nuḡanman hanḡuktaḡkidu təzət dukuzanal.

Žuga . . . urikittu bižəcəw. Girkiw . . . əməcən. Nuḡan . . . biradu ollomizacan. Girkiw . . . begawa bižəcən. Taduk . . . matakildula surucən. Girkiw . . . kətəwə ulgucənžəcən gorottu bišiw. . . . tugi-də gorottula alaguwna-sinžəḡaw. Ələ ər anḡanidu akinmi . . . alaguwnasinžəḡan.

Dukumacin 87. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu gərbigəcinmə **bu**, nuḡanman hanḡuktaḡkidu təzət dukuzanal.

Munḡidu klasstuwun zur-žar alaguwumnil. . . geptinun klassnun guldinmə oraw. . . . tunḡa alaguwumnil upkattuk aḡatmarit alaguwžara. Huḡtul alaguwumnil . . . əməžəwkil. Nuḡartin hawawəwun icətcəwkil. . . tugi-də ilanma alaguwumnilwa sinmaraw. Nuḡartin . . . lucadila tatkittula hawawan icənəḡə. Ər anḡanidu . . . premijawa burə aja hawawun žarin.

	Kət. t.	Um. t.	Kət. t.
Gr.	mit	nuḡan	nuḡartin
O.	mitwə	nuḡanman	nuḡarwatin
Gl.	mitjə	nuḡanan	nuḡaratin
H.	mitit	nuḡanzin	nuḡaržitin
U.	mitnun	nuḡannuhin	nuḡarnuntin
B.	mittu	nuḡandun	nuḡardutin
Ə.	mittulə	nuḡandulan	nuḡardulatin
S.	mittiki	nuḡantikin	nuḡartikitin
J.	mittuk	nuḡandukin	nuḡardukitin
Ŋ.	mittuli	nuḡandulin	nuḡardulitin
N.	mitiklə	nuḡaklan	nuḡariklatin

Gərbigəcin **mit** huḡtunḡiwuwki turən **dət**-gəcinzi.

Ilipti dəre gərbigəcinin umukədidi taḡudu hanḡuktaḡki suffiksin amardun **n**-mə gawki.

Ilipti dəre gərbigəcinin kətədidi taḡudu hanḡuktaḡki suffiksin amadun **tin**-mə gawki.

Dukumacin 88. Dukuzanmar tupakalikle dukukallu turānmā nu-
ḡan, nuḡartlu hanḡuktaḡkidu tāsāt dukuzanal.

Kuḡakarwā irgitkit.

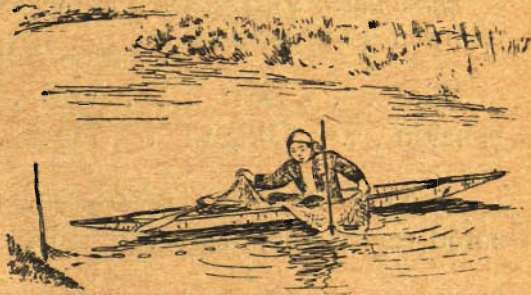
Tatkit dagadun kuḡakarwā irgitkit bisin. . . . kolhogir
ocatin. Tadu hutāltin bisərə. Digin asal . . . irgitcəwkil.
. . . əwikit bisin. Tirganiwa upkatwan . . . əwižəwkil.
Ullimnil . . . ulliwkil. . . . tirganidu digrā zəwzəwkil.
Amtiltin . . . adirakan icənəzəwkil. Hutāltin awgaral, uru-
nipcul.

Dukumacin 89. Dukukallu gələwzərit hanḡuktaḡkit daliptirdu
bisilwə gərbilgəcirwə.

Əsitirga (bi) girki əməzəḡən. (Bi) omaktal dukuwur bisi.
Tiniwə bi (nuḡan) bicəw. Nuḡan (bi) dukuwurwa burən. Bi,
dukuwurwa taḡiksa, (nuḡan) əməwzəm. Amakan (mit) elektro
ḡərilzəḡən.

§ 15. Ozari turān.

Dukumacin 90. Icətkəllu oḡowurwa. Dukukallu bəjətikin ezariwan.
Dukukallu turərwə oḡowurdu oḡowcolgacir.

Huzaran. Tuksazaran. Pəktirəzərən. Ərižərən. Toktozoron.
Adilizaran.

Dukumacin 91. Taɓkallu orilwa, gukellu—ekun ozaran, tupakalikla gərbawān dukukallu.

Ɔinakin gogozoron	Macalə mərǝzərən.
. ɗərǝzərən ǝɗtizərən
. ǝdinzərən bunizərən
. kuktizərən wǝɗzərən

Kolhogin ollomizaran, ulumizərən, wəjumizərən.
. moldazaran, huzaran, purupcanzərən.
. ullizərən, toɗawə miscərən.
. taɗzaran, dukuzaran, alaguwzaran.
. unijǝzərən, gazaran, butcərən.
. ɗərǝzərən, juzərən, izərən.

Iculin zarin: Ɔinakin, dilaca, kukti, ǝdin, macalə, kərə, oron, irgici, moldamni, alaguwumni, unijǝcimni, ullimni, dilaca, kolhogin.

Dukumacin 92. Dukuzanmar igraskellu turər wə idəgə ozariwan icəwkənzər ilwə. Bakakallu tarildu hanɗusalwa.

Agidu.

Kukti kuktizərən, kərə wǝɗzərən, ulguki zulgitecərən (cincinazaran), oron ǝɗtizərən, siɗərəkən cernazaran, ǝwənkil nulgiktǝzərə, hunat ikənzərən.

Dukumacin 93. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu turər wə, idəgə ozariwan icəwkənzər ilwə.

Bira Zaw Agdi Dəgi Asi
Ɔinakin Dilaca Tigdə

Iculin zarin: Tigdəzərən, ɗərǝzərən, ǝjənzərən, ɗənəzərən, agdizaran, dəgzərən, ullizərən, gogozoron.

Turər idəgə ezariwan-ɗu, ewzariwan-ɗu, icəwkənzər il
ozarilzi gərbiciwuwkil.

Dəgiməkit.

Umnəkəkən dolboltōno
naruttiki dəgiməsniṃ.

Naruttula əməzənə,
anḡəjəwi gələktəlim.

Asektawa lirbimawa
asilgam bi anḡəjəwi.
Zuwulkucim moḡilawi,
ḡamakanzi anḡəttawi.

Moḡilawi zuwulkəcim,
Ilakucim toḡojowi.
Ulləkərə silacilim,
asiltanə zəpildəwi.

Calban.

Zuga calbakakun awdannaci bicən.
Awdannalwi unḡuzitin ajakanzi ...
Əmukkəkun guzəjməmə əmkərkəndu ilitcacan.
Bolonidu iḡinməmə awdannalwi ...
Bolonikan əmərəkin, hinukikər dowanilla.
Hinukikər dowannəktin, bokotolin ...

Iculin zarin: ḡozacan, manawulla, buricilcən.

Curgisiktal tuksulduk...
Tigdə həgdi ...
Urəlduk juktəkər ...

Dukumacin 97. Okallu tugi-dā ədu dukuwcalzi ozarilzi: uḡkuwrə, ɣərillən, cullilla.

Tuksukər ...

Dilaca ...

Cipical ...

Dukumacin 98. Dukuzanmar igraskəllu ozarilwa.

A. Salatkin.

Tucəwul zawrazaran.

Dilacakan buruscəran,

Kocokura uliscaran.

Cipicakar combizara.

Daran mokaɾ zarinzara.

Tucəwulkən zawrazaran.

Zawmikunin corginzaran.

Zawduk ugəl ugəzərə.

Gorolo culgal icəwzərə.

Murəlikun ultan oran,

Amakakan haktirallan.

Tucəwulkən himat agrən,

anɣəjəwi gələktəllən.

§ 16. Ozarilwa huḡtuḡin.

Dukumacin 99. Dukukallu ozariwa tupakalikla. (Bakakallu gələw-zəriwə turənma hərgilə dukuwcalduk).

Bəjumimni, ollomimni, ətəjəcimni.

([I]i on gunzəḡən?)

Bəjumimni ollomimnitki gunzəḡən:—Bi bəjurwə . . . ,
si . . . nuḡan (ətəjəcimni) ororwo . . .

Ətəjəcimni bəjumimnitki gunzəḡən:—Bi ororwo . . . ,
si bəjurwə . . . , nuḡan (ollomimni) . . .

Ollomimni ətəjəcimnitki gunzəḡən:—Bi . . . , si ororwo
. . . , nuḡan (bəjumimni) bəjurwə . . .

Iculin zarin:

Bi ətəjətəcəw

Si ətəjətəcəs

Nuḡan ətəjətəcən

Bi bəjuktəcəw

Si bəjuktəcəs

Nuḡan bəjuktəcən

Bi ollomizacaw

Si ollomizacas

Nuḡan ollomizacan

Dukumacin 100. Dukumacinma 99 huɗtuɗkəllu tugi: gərbilgəcirwə **bi, si, nuɗan** dukukallu kətədit taɗut (**bu, su, nuɗartin**). Ga-kallu tupakalikla ɔzarilwa ədu dukuwɔcalduk:

Bu ətəjətɕəcəwun	Bu bəjuktəcəwun	Bu ollomizacawun
Su ətəjətɕəcəsun	Su bəjuktəcəsun	Su ollomizacasun
N-tin ətəjətɕəcətin	N-tin bəjuktəcətin	N-tin ollomizacatin

Ozari ələkəsıpti, gepti, ılıpti, dərə gərbilgəcinnuntin (bi, si, nuɗan, mit, bu, su, nuɗartin) uɗildiwcə bisikin, suffiksilin huɗtuɗiwuwkil.

Ozari dərəlduli huɗtuɗin **ozariwa huɗtuɗinzi** gərbiciwuwki.

Ozaril dərədil suffiksilin.

(turənma huɗtuɗiɗkil)

Umukədi taɗu:

1. dərə: -w
2. dərə: -s
3. dərə: -n

Kətədi taɗu:

1. dərə: -t, -wun
2. dərə: -sun
3. dərə: -tin

Dukumacin 101. Huɗtuɗkəllu umukədit, kətədit taɗut ɔzarilwa: **dukucaw, guncəw, omɗocow, azəcaw, əməcəw.** Ozaril dərədilwə suffiksilwatin igraskəllu.

Umukədi taɗu:

Bi . . . (ecaw?)
Si . . . (ecas?)
Nuɗan . . . (eean?)

Kətədi taɗu:

Mit . . . (ecat?) Bu . . . (ecawun?)
Su . . . (ecasun?)
Nuɗartin . . . (ecatin?)

Dukumacin 102. Dukuzanmar igraskəllu ɔzaril dərədilwə suffiksilwatin.

Ərgəcınzi: Lamu bargidalin ɗaɗɗa hulargalcan.

Ollomotkit lamudu.

Lamu bargidalin ɗaɗɗa hulargalcan. Dilaca julcən. Lamu cutumnin bizəcən. Umɗətil lamu uɗidədun dəgiktəzəcətin. Zologocir oksal, mulə wuruzəcətin (tikcəcətin), ollotkorwo zawadawər.

Dilā, taktikagdu (bolgigdu) palatkal ilitcacatin. Tadu ollomizaril bizacētīn. Nuḡartin agiduk əməcəl. Umunduk palatkaduk ətirkeḡn juceḡn. Dilacatki icətcəḡn. „Kəl omolgil, təgəkəllu!“ Bəjəl təgəcətīn. Sukəl molwa toktolcotīn. Zəwuksəl, bəjəl lamu zapkatkin ḡənəcətīn. Tadu lokowurdu adililtin tanmucal. Bəjəl adilisilcatin. Ilara ollolwo tancatin. Kətəwə zawacatin. Zurwə həgdilwə zawilwa zulupkicatin. Zapkun bəjəl lamu zapkalin zawilzi surusincətīn. ḡənəzəreketin, kumal ədu tadu dililwar muduk juwcətīn. Umukəḡnmə kumawa wacatin. Faktorijala əməcətīn, ollolwo butcətīn.

§ 17. Ozaril urjəpti, goropti, zuləpti kirətin (solotin).

Bi dukuwunma taḡcaw. Bi dukuwunma taḡiḡkiw.
 Bi dukuwunma taḡzaḡaw.
 Bi əməcəw. Bi əməḡkiw. Bi əməzəḡəw.
 Bi oḡocow. Bi oḡoḡkiw. Bi oḡo3oḡow.

Ozaril **urjəpti**, **goropti**, **zuləpti** kirə formadun bi-zəḡəl.

Suffiksil kirəwə icəwkəḡnzəril, **kirə suffiksilzin** gərbi-ciwuwkil.

Urjəpti kirə forman icəwkəḡniwki ori **iltəncə** bisiwən; suffiksin **-ca**, **-cə**, **-co**: bi duku-**ca**-w.

Goropti kirə forman icəwkəḡniwki ori **ucələ** bisiwən; suffiksin **-ḡki**: nuḡan duku-**ḡki**-n.

Zuləpti kirə forman icəwkəḡniwki ori **zulələ** ozaḡa bisiwən; suffiksin **-zaḡa**, **-zəḡə**, **3oḡo**: bi duku-**zaḡa**-w.

Dukumacin 103. Gukəllu, goroptidu, zuləptidu kirədu ədu urjəptidu dukuwcawə ozaritikinma.

Ərgəcini3i: Ozacaw, ozaḡkiw, ozaḡaw.

Ozacaw . . . Bələzəcəw . . . Aləḡuzacaw . . . Ətəjət-cəcəw . . . Gukcanmatcəcaw . . . Taḡzacaw . . . Bodo-3ocow . . .

Dukumacin 104. Dukukallu, ozaril zulāptidu bidētīn.

Murāli bololzocon. Tirganil urumilzācētīn. Awdannal mol-duk, cijal irāktalduk buruzācētīn (tikcācētīn). Tigdāl hāgdi-wulcētīn. Ūnūl tugākicildulāwār dāgilcētīn. Ulumikit daga-malcan.

Dukumacin 105. Taṅkallu ulgurwā, upkat ozaril zulāptidu bidētīn.

Bəjumātkittu.

Tāli boloni bicān. Ilara imanna dunnālā burucān. Gorolo ilāl bikicilduktin agidu adi-ka bəjəl urincāzācētīn. Nuṅartin bəjumātcāril bicētīn. Urikittin zulgidādun birakatkan əjənzā-cān, ulikānin doṅotowco bicān. Birakanma soloki zagdag icəwulcān. Cagidadun janil cutuzacatin. Ər buga Kotollokit gərbiwcān. Urikittu ilan palatkal bicētīn. Palatkatikindu zu-təlzi, ilatalzi bəjəl bīzācētīn. Murāli cərumā bicān. Hadigda-dun mo iṅinduk tilkātēn, pəktirəwun garparigacinin ultacan.

Ozarilwa huṅtuṅin.

Urjəpti kirə.

Bi	gacaw	omṅocow	əməcāw	acaw	ocaw
Si	gacas	omṅocos	əməcās	acas	ocas
nuṅan	gacan	omṅocon	əməcān	acan	ocan
mit	gacat	omṅocot	əməcāt	acat	ocat
bu	gacawun	omṅocowun	əməcāwun	acawun	ocawun
su	gacasun	omṅocosun	əməcāsun	acasun	ocasun
nuṅartin	gacatin	omṅocotin	əməcātin	acatin	ocatin

Zulāpti kirə.

Bi	gazaṅaw	omṅozonow	əməzəṅəw
si	gazaṅas	omṅozonos	əməzəṅəs
nuṅan	gazaṅan	omṅozonon	əməzəṅən
mit	gazaṅat	omṅozonot	əməzəṅət
bu	gazaṅawun	omṅozonowun	əməzəṅəwun
su	gazaṅasun	omṅozonosun	əməzəṅəsun
nuṅartin	gazaṅatin	omṅozonotin	əməzəṅətin

Bi	azəḡaw	ozaḡaw
si	azəḡas	ozaḡas
nugan	azəḡan	ozaḡan
mit	azəḡat	ozaḡat
bu	azəḡawun	ozaḡawun
su	azəḡasun	ozaḡasun
nugartin	azəḡatin	ozaḡatin

Ozari təkəndun urumkun **a** bisikin, urjəpti, zuləpti suffikstun **a** dukuwuwki: ana-ca-n, hanḡukta-ca-n, ana-zaḡa-n, hanḡukta-zaḡa-n.

Ozari təkəndun idu-də urumkun **o** bisikin, urjəpti, zuləpti suffikstun **o** dukuwuwki: soḡo-co-n, oḡkozo-con; soḡo-zoḡo-n, oḡko-zoḡo-n.

Ozari təkəndun ə-gu, ə̄-gu bisikin, urjəpti suffikstun ə̄ dukuwuwki, zuləptidu ələkəs ə̄ tāduk ə̄ dukuwuwki: əmə-cə̄-n, əjəsin-cə̄-n; əmə-zaḡə̄-n, əjəsin-zaḡə̄-n.

Ozari təkəndun ḡonim a-gu, o-gu bisikin, urjəpti suffikstun okin da **a** dukuwuwki; zuləpti suffikstun **a** amardukin ələkəs ə̄, tāduk **a** dukuwuwki; **o** amardukin idu-də **a** dukuwuwki:

wa-ca-w	wa-zaḡa-w	doldi-ca-w	doldi-zaḡa-w
ag-ca-w	ag-zaḡa-w	nodu-ca-w	nodu-zaḡa-w

Dukumacin 106. Huḡtuḡkəllu urjəptit, zuləptit ərilwə ozarilwa.

Dacaw, ḡənəcəw, zoḡcaw, soḡocow, anacaw, təzəcəw.

Dukumacin 107. Dukukallu ulgurwə, tupakalikla ḡələwzəriwə ultamawa saməlkiwə dukuzanal.

Muriwul.

Muriwul əwənki bıc...n. Nugan agidu baldic...n. Nugan hujukun bisikin, amtilin buc...tin. Amtilin bəjannun matakun bızəc...tin. Tar matək Muriwulwa mənduwi gac...n. Muriwul, zapkunduk anḡanıḡildukwi hawalilc...n. Nugan muləzəc...n, molazəc...n. Zənduk anḡanıḡildukwi ulumilc...n. Matakin upkatwa ulukiḡilwən mənduwi gazac...n. Muriwuldu holok-

tolwo təttilwə buzəc...n. Nuḡanman ərut ulizəc...n. Zən-na-dandula anḡanigildulawi Muriwul bajandu hawalzəc...n. Umnə-kən urikittulə umun omolgi əməc...n. Nuḡan gorottu alaguw-zəc...n. Tar omolgi Muriwulwa əjətəc...n, alaguwdan. Zulləwə ulgucəmətəc...tin. Ilidu tirganidu omolgi Muriwulwa tatkit-tula suruwəc...n. Tugi Muriwul zən-nadandu anḡanigilduwi alaguwulc...n.

Urjəpti kirə.

Zuləpti kirə.

Si	tatcaw	umunupcəw	tatcaḡaw	umunupcəḡəw
Bi	tatcas	umunupcəs	tatcaḡas	umunupcəḡəs
N.	tatcan	umunupcən	tatcaḡan	umunupcəḡən
Mit	tatcat	umunupcət	tatcaḡat	umunupcəḡət
Bu	tatcawun	umunupcəwun	tatcaḡawun	umunupcəḡəwun
Su	tatcasun	umunupcəsun	tatcaḡasun	umunupcəḡəsun
N-tin	tatcatin	umunupcətin	tatcaḡatin	umunupcəḡətin

Ozaril təkərtin igilzi **k, p, s, t** mudanmuraktin, zuləpti suffiksin okin-da igit **c** nonowuwki:
kik-caḡa-n; icət-cəḡən; is-caḡa-n; zalup-caḡa-n.

Dukumacin 108. Huḡtuykəllu zuləptidu ozarilwa:

Ajitcaḡaw, alatcəḡaw, dascaḡaw, lukcaḡaw, supcəḡəw.

§ 18: Ozaril əsipti kirətin.

Bi taḡzəm. Si taḡzanni. Nuḡan taḡzaran. Mit taḡzarap.
Bu taḡzaraw. Su taḡzaras. Nuḡartin taḡzara.

Ozaril əsipti kirə formadun bizəḡəl.

Əsipti kirə forman icəwkəniwki ori **əsikəkən** bisiwən.

Dərədi suffiksilin əsipti kirə formadun huḡtutməsəl:

um. t.	kət. t.
1 d. -m	1 d. -p; -w.
2 d. -nni	2 d. -s
3 d. -n	3 d. — (dərədi suffiks acin)

Dukumacin 109. Huɗɗuɗkøllu umukødit, kætødit taɗut øzarilwa: **manazam, dukuzam, ulgucønzem, hawalzam, ɗeɗeazem, alaguwzam.** Øzaril dærødilwø suffiksilwa igraskøllu.

Umukødi taɗu: kætødi taɗu:
 Bi ... (ezam?) Mit ... (ezarap?) Bu ... (ezaraw?).
 Si ... (ezanni?) Su ... (ezaras?).
 Nuɗan... (ezaran?) Nuɗartin ... (ezara?).

Øzarilwa huɗɗuɗin.

Øsipti kirø.

Bi	gam	zawum	ajim	sokorim	ømøm
Si	ganni	zawunni	ajinni	sokorinni	ømønni
N	garan	zawran	ajran	sokorron	ømørøn
Mit	garap	zawrap	ajrap	sokorrop	ømørøp
Bu	garaw	zawraw	ajraw	sokorrow	ømørøw
Su	garas	zawras	ajras	sokorros	ømørøs
N-tin	gara	zawra	ajra	sokorro	ømørø

Suffiks **-ra** øsiptiwø kirøwø icøwkønwi.

Ølækøsiptidu, geptidu dærøldu kirø suffiksin acin.

Øzaril tøkørtin ultamat igit-ku, igilzi **w, j, g, r** mudanmuraktin, øsiptidu okin-da suffiks **-ra, -ro, -rø** biwki: **ir-rø-n, ag-rø-n, koj-ra-n-, soɗo-ro-n.**

Dukumacin 110. Huɗɗuɗkøllu øsiptidu kirødu øzarilwa. Øsipti suffiksilwan igraskøllu.

Agim, ujim, sam, ɗønøm, lokom, anam, ømøwum, hogim, hurim.

Dukumacin 111. Dukukallu, tuɗakalikla tæzøwø suffikswa dukuzanal.

Mucanca bumagawa ga...n. Aminduwi dukuwunma duku...n. Taduk poctala suru...n. Høktodu nuɗan girkiwi arca...n. Bøjæ zulawi ømø...n. Pøktirøwunmi onɗandu loko...n. Potaduk c'wkarwø uɗku...n. Øsi-tirga nuɗan kætøwø aj...n. Zawil zapkala ag... Omølgil zapkala tukti... Zuwar o... Nuɗartin cukawa hog... Nuɗartin øllølwo ir...

Əsipti kirə.

Bi	icəcim	isim	lukim	umunupim
Si	icəcinni	isinni	lukinni	umunupinni
Nuğan	icəttən	istan	luktan	umunuptən
Mit	icəttəp	istap	luktap	umunuptəp
Bu	icəttəw	istaw	luktaw	umunuptəw
Su	icəttəs	istas	luktas	umunuptəs
Nuğartin	icəttə	ista	lukta	umunuptə

Ozaril təkərtin igilzi **t (c), s, k, p** mudanmuraktin, əsipti suffiksin okin-da **-ta, -tə, -to** biwki: ajus-ta-n, icət-tə-n.

Dukumacin 112. Huğtuğkəllu əsiptidu kirədu ozarilwa:

Ulgucəməcim, zulusipim, tatim, turəcim, kikum, ajusim.

Dukumacin 113. Huğtuğkəllu ər ikəndu ozarilwa, nuğartin əsiptidu kirədu bidətin.

Heksamikun.

A. Salatkin.

Lamumidu suñtakundu

Zolokocon icəwzəcən.

Həgdikurdu uwəkurdu,
hujı binə, tirəwzəcən.

Lamukakun tikunzacan,
İktuzəcən uwəlziwi.

Heksamikun baldızacan,
ənə sarə hiwinawi.

Zolokondur iñakakun

həñəkərdu lambaracan.

Zolokondur heksamikun
həgdiməmə baldikutcan.

SSRU-wə bəjasakur
sokakunzi tikunzawkil.

SSRU-du partijagir
ələniwə ajuscawkil.

Dukumacin 114. Ulgurdu gərbigəciklə **bi** gukəllu **nuğan**, umukəndu dərədilwə suffiksilwa huğtuğzənəl. Gərbikəllu ulgurwə „On nuğan tirganidu bızərən“.

On bi tirganidu bızəm.

Timaltanə bi təgəm, tətəcəm, awzam, nuriktəlwi igdizəm, tadék girkilnunmi zəpkittulə nənəzəm. Tadék klasstu alaguwzam. Dolboltono bi dərümkitkit komnataduñ tañzam, uro-

kilwa ozam, kuḡakarnun əwizəm. Taduk ḡələlwi awzam, zəwnəzəm, zəndu casildu asinnazəm.

Əsipti kira.

Bi	ilim	taḡim	umim	gunim	tanim	asinim
Si	ilinni	taḡinni	uminni	gunni	tanni	asinni
Nuḡan	illan	taḡnan	umnān	gunən	tanən	asinən
Mit	illap	taḡnap	umnap	gunəp	tanəp	asinəp
Bu	illaw	taḡnaw	umnaw	gunəw	tanəw	asinəw
Su	illas	taḡnas	umnas	gunəs	tanəs	asinəs
Nuḡartin	illa	taḡna	umna	gunə	tanə	asinə

Ozari təkənin igit **l** mudanmurakin, əsipti suffiksin **-la, -lə, -lo** biwki: dukul-**la**-n, gul-**lə**-n, soḡol-**lo**-n.

Ozari təkənin igilzi **m, n, ŋ** mudanmurakin, əsipti suffiksin **-na, -nə -no** biwki: uḡ-**nə**-n, zuḡ-**na**-n, um-**na**-n, zo-**na**-n.

Ozari təkənin, igit **n** mudanmuzari, sokoriwki tar **n-mə** upkattu dərəldu, ozozone ələ ələkəsiptidu dərədu: əsipti suffiksin okin-da **-na, -nə, -no** biwki.

Bi	gun-i-m	nuḡan	gu- nə -n
Bi	əmən- im	nuḡan	əmən- nə -n
Bi	ikən- i-m	nuḡan	ikən- nə -n
Bi	zon- i-m	nuḡan	zo- na -n

Dukumacin 115. Huḡtuḡkəllu əsiptidu kirədu ozarilwa:

Somim, zonim, ikənim, uḡim, əmənim, dukulim, salim.

Dukumacin 116. Dukukallu gərbigəciklə **bi** gərbigəcinmə **nuḡan**, umukəndu dərədilwə suffiksilwa huḡtuḡzənəl.

Bi amintikiwi gunim: — Bi ədu dukuwunma əmənim, girki-kiwi surumuzəm. Bi gewa ulgurwə zonim. Bi nəkunmi tat-kittula uḡim, alaguwdan. Bi muwə umim, taduk zudukwi jum. Zulawı əməm, dukulim. Bi amtilduwi ulgucənim gorottu icənəwi. Bi aminduwi dukuwunma taḡilim.

Dukumacin 117. Ɖɔ̀kɛ̀llu dukuzami.

Ɖɔ̀gɛ̀cinzi: Tatkittu alaguwzara.

Tatkittu Taɗkittu Kooperatiwdu Sowettu
Awkittu Ajitkittu Zɔ̀pkittu Akittu

Iculin zarin: Zɔ̀wzɛ̀rɛ̀, awgarazara, alaguwzara, uni-
jɛ̀tcɛ̀rɛ̀, hawalzara, azɛ̀rɛ̀, taɗzara, awzara.

Dukumacin 118. Ɖɔ̀kɛ̀llu dukuzami.

Ɖɔ̀gɛ̀cinzi: Tatigamni kuɗakarwɛ̀ alaguzaran.

Tatigamni kuɗakarwɛ̀ Bɛ̀jumimni bɛ̀jurwɛ̀, ulukilwɛ̀
... . Komsomol clesalin pionerildu... . Ajicimni ilɔ̀lwɛ̀... .
Asal kuɗakarwɛ̀r Bucimni kooperatiwdu Aldimni
gulɔ̀lwɛ̀

Iculin zarin: Ozara, alaguzaran, irgitcɛ̀rɛ̀, unijɛ̀tcɛ̀rɛ̀n,
wazɛ̀rɛ̀n, nuɗniɛ̀rɛ̀, ajitcaran.

§ 19. Ɖɔ̀siwzɛ̀ri ozari turɛ̀n.

Bi ɛ̀sim dukura. Bi ɛ̀cɛ̀w dukura. Bi ɛ̀zɛ̀ɣɛ̀w dukura.

Ekun-mal ɛ̀sikin ora, targacin ori forman ɛ̀siwzɛ̀rit
gɛ̀rbiciwuwki.

Ozari ɛ̀siwzɛ̀ri forman okin-da zurduk ozarilduk
owuwki umukɛ̀n ozari ɛ̀siwzɛ̀rijɛ̀ icɛ̀wkɛ̀niwki, nuɗan
bɛ̀lɛ̀tcɛ̀rit ɛ̀siwzɛ̀rit ozarit gɛ̀rbiciwuwki. Ge ozari oriwa
icɛ̀wkɛ̀niwki.

Ɖɔ̀siwzɛ̀riwɛ̀ ozariwa huɗtuɗin.

	Ɖɔ̀sipti kirɛ̀.	Urjɛ̀pti kirɛ̀.
Bi	ɛ̀sim dukura	ɛ̀cɛ̀w dukura
Si	ɛ̀siɗni dukura	ɛ̀cɛ̀s dukura
Nuɗan	ɛ̀sin dukura	ɛ̀cɛ̀n dukura
Mit	ɛ̀sip dukura	ɛ̀cɛ̀t dukura
Bu	ɛ̀siw dukura	ɛ̀cɛ̀wun dukura
Su	ɛ̀sis dukura	ɛ̀cɛ̀sun dukura
Nuɗartin	ɛ̀si dukura	ɛ̀cɛ̀tin dukura

	Goroṣṭi kirə.		Zuləṣṭi kirə.	
Bi	əṅkiw	dukura	əzəṅəw	dukura
Si	əṅkis	dukura	əzəṅəs	dukura
Nuṅan	əṅkin	dukura	əzəṅən	dukura
Mit	əṅkit	dukura	əzəṅət	dukura
Bu	əṅkiwun	dukura	əzəṅəwun	dukura
Su	əṅkisun	dukura	əzəṅəsun	dukura
Nuṅartin	əṅkitin	dukura	əzəṅətin	dukura

Əsiwzəridu formadu ələ əsiwzəri ozari huṅtuṅiwuwki ozari mənəkən əwki huṅtuṣṭə.

Əsiwzəri ozari ələ əsiṣṭidu kirədu gilduk ozarilduk huṅtutmərit huṅtuṅiwuwki:

- 1) əsiṣṭiwə kirəwə suffiks **-si** icəwkəniwki.
- 2) tar suffiks upkattu dərəldu biwki.

Dukumacin 119. Huṅtuṅkəllu digindu kirəldu ərilwə ozarilwa.

Bi əsim alagura. Bi əsim taṅna. Bi əsim gunə. Bi əsim ulgucəməttə. Bi əsim dukulla.

Dukumacin 120. Dukukallu, idu-də əsiwzəri forma bidən.

Ərgəcinzi: Siṅilgən əsin **uṅurə**.

Siṅilgən uṅurən. Bukacardu koṅnomuktal culargalla. Hiləkəṅəldu cikal icəwullə. Agidu cipical cullizara. Namil hutəṅnə. Nəṅṅəni nonowullan.

Dukumacin 121. 120-gəcin, ələ urjəṣṭidu kirədu.

Dilaca ṅamalṅican. Gorolo baṅdamal tuksul icəwulcətin. Ədin ədilcən. Tuksulwə himat ṅənəwcən. Nəṅṅawa koṅnomol tuksul dalcatin. Umnət sot udulcan. Biragəcin tigdə tigdəlcən. Idu-də juktukər mudəcətin. Mu himat əjəncən. Serəṅilwa mokaṛwə, nəlgəlwə əjənmucən.

§ 1. Ulgucēnžəri, hanņuktawžari, ēriwžəri, ipkātčəri gunmuwkē.

Ekun gəlāwžəwki, kolhozilwa okitwa həgdildəwər? Ər zarin ələkəsməmə gəlāwžəwki, upkat kolhogir ajal, ajat hawaliwžaril dunnəjičil bi-dətin.

Ərgəcin dunnə sundu bisin? — Ee, bisin.

Upkat sazəwki, ajatkul dunnəl kolhozildu aliwcal bisiwətin, kolhozil tarilwa dunnətəžəril bisiwətin.

Taduk ər zarin gəlāwžəwki, kolhogir traktorilzi masinalzi hawalzağal bi-dətin.

Nuğartin sundu bisin? — Ee, bisin.

Nan ər zarin gəlāwžəwki, sowetti nuğniwun dunnəwə hawalzarildu somat bələdən, nuğartikitin sawkalwə uņžədən, finansilwa (məğurwə) nuğardutin budən, bələnğil klassil (bələsəlti) əməntəltin ədətin kolhozilwa sukcassazara.

Sundu ərgəcin nuğniwun bisin!

— Ee, bisin, tar sowetti hawamnil krestjanisal nuğniwuntin. (Stalin. 19 gırawundu 1933 anğ. I Umunupidiu kolhogir gugžaril suglandutin Stalin turəndukin).

Dukumacin 1. Dukukallu ədu dukuwcalduk Stalin turətnəldukin gunisəcilwə hanņusalwa. Hanņuntikin amardun dukukallu guninmən. Tağkallu igdit tərıtəlzi hanņunma taduk guninmən.

Dolcatkallu dilganmar. Urəmkitkəllu—on su hanņunma tağžaras, on su guninmən tağžaras. Awadi saməlki hanğuci gunmuwkə mudəndun? Awadi saməlki gunici gunmuwkə mudəndun?

Hanņucil gunmuwkāl **hanņuktazarilzi** gərbiciwuwkil. Ulguricil-gu, turətceril-gu gunmuwkāl **ulgucənzərilzi** gərbiciwuwkil.

Hanņuktazarildu gunmuwkəldu adirakan hanņuktazaril turər biwkil: idu? ilə? on? awadi? ŋiŋi? eda? t. c. taduk hadikan -gu.

Hanņuktazari gunmuwkə mudandun **hanņuktazari saməlki** dukuwuwki. Ulgucənzəri gunmuwkə mudandun **tupaka** dukuwuwki.

Dukumacin 2. Dukukallu, təzət saməlkiwə dukuzanal (tupakawa-gu, hanņuktazariwa saməlkiwə-gu).

- Si bijumimni
- Ee, bəjumimni
- On bəjumizənni
- Brigadat bəjumizəm
- Okin ələkəs ulumilcəs
- Zanduk anņaniŋildukwi ulumilcəw
- Adiwa anņanilwa tatkitu alaguwzacas
- Ilanma anņanilwa

Dukumacin 3. Ədu dukuwcal gunmuwkəl — gunisəl bisi. Baka-kallu hanņusalwa nuŋardutin. Dukukallu upkatwa.

-
- Moŋo Kambagir.
-
- Zur-zar tunğa anņaniŋilwi.
-
- Dəkənnədu bızəm.
-
- Bəjumimnil brigadadutin ulumizəm.
-
- Ee, gugzari.

Dukumacin 4. Okallu hanņusalwa uluməkit zarin. Hanņusaldu hanņuktakallu — on itigawca hawa uluməkittiki, ekun owca, on itigawcal bəjumiwur, on hawalzayan brigadatikin, idu hawalzayan.

Dukumacin 5. Ədu dukuwcaldu gunisəldu dukukallu hanņusalwa. Hanņuktazaril gunmuwkəl mudardutin hanņuktazarilwa saməlkiwə dukukallu. (Zoncakallu ikənmə „Cinəkə“).

-
- Innəktu bicən.

- Nākudu bicān.
- Togo zəwcān.
- Udun sicān.
- Tarjatki surucān.

Dukumacin 6. Taŋkallu Hulamatki armijatki ərinalwə. Ekunma icəwkəniwkil ərıwzəril saməlki!

Girkil hulamal kusimnil, ipkəcimnil, politika hawalimnilin! Umukəndu-də minutadu əkəllu omŋoro Sowettıla Umunu-pindulə kusidi dircān bižəŋəwən! Itigawcal bikəllu! Mannikallu disciplinawa, salkallu kusidiwə okitwa! Ər bižəŋən Hulama armija!

C.K.W.K.P.(B)

Gunmuwkəldu ərın gunmucə bižəŋə, Ərilwə gunmuwkəlwə əŋənitmərit gunzəwkil.

Targacir gunmuwkəl **ərıwzərilzi** gərbiciwuwkil.

Mudandutin **ərıwzəri saməlki** dukuwuwki.

Dukumacin 7. Dukuzanmar gunmuwkəl mudardutin gələwzəriwə saməlkiwə dukukallu.

Ajat bikəl, girki.

Ər bižəŋən Oktəbrŋi rewolucijan,

Dukumacin 8. Taŋkallu, sur binəl. Icəwkəkəllu dilganzıwar saməlkiwə, gunmuwkəl mudardutin bisilwə.

Ulək.

„Dorowo, girki! Si iduk əməcəs?“ — „Agiduk əməcəw, girkiw. Tala bi zurwə begalwa bižəcəw... Ekun aja agi! Bəjur, bəjŋəl so kətəməmə! Bi motilwa wazəcaw, amakawə icəcəw. Zuga urikittu ajat bižəmi!“ — „Oror on bižərə?“

— „Oror?! Ekur bəjŋəl? Nuŋartin agidu bižərə?“ — „Onka əwənkil agidu oror acirdutin bimcəl?“ — „Ə-ə, girki, ororwo bi əcəw icəttə.“

Urokwa alaguzanni.
Gugzarigacin hawalzanni.
Ajatmarit alaguwzanni.
Zulawər suruzərəp.

Alagukal urokwa!
Hawalkal gugzarigacin!
Alaguwkal ajatmarit!
Surugət zulawər!

Ājatmarit tañizam.
Hawawær unæt ætæræp.
Ulgurwæ tañzaras.

Tañikta ajatmarit!
Ætægæt unæt hawawær!
Taņkallu ulgurwæ!

Ipkācici gunmuwkā **ipkætcerit** gunmuwkæt gærbici-
wuwki. Amardun æriwzæri samælki dukuwuwki:
Igditmærit taņkal!

Dukumacin 9. Okallu ipkætcerilwæ gunmuwkælwæ, nuņardutin
æril turær bidætin.

Ærgæcinzi: Taņkal dukuwunma! Surugæt zulawær!
Taņkal. Surugæt. Dukugat. Æmækæl. Icætkællu. Æwigæt. Bælæ-
gæt. Dukukal. Gukællu.

Dukumacin 10. Huņtunķællu ulgucænærilwæ gunmuwkælwæ, ipkæt-
ceril gunmuwkæl odatin.

Ærgæcinzi: Si dukuwunma dukukal!

Bi dukuwunma dukum. Bæjæ æmæran. Si zulawi surunni.
Asatkan ulgurwæ ulgucænæn. Mit zawrasinap. Su æwiræs. Nu-
ņartin dukuwunma uņnæ. Bi dukum, nuņartin mittulæ æmædætin.

§ 2. Turætnæ.

Kæ, girki, lokucawa gazetawa ogat!
Girki, ogat lokucawa gazetawa!
Mucanca, si okin hawalnascaņas?
Si, Mucanca, okin hawalnascaņas?
Okin hawalnascaņas, Mucanca?

Gunmuwkældu turær, ŋitki gunzæriwæn icæwkænæril
biwkil. Nuņartin **turætnælzi** gærbiciwuwkil.

1. Turætnæ gunmuwkæ nonondun bisikin, amardun
irgici tupaka dukuwuwki:

Kuņakar, su okin zulawær surumuzæræs?

2. Turætnæ gunmuwkæ dulindun bisikin, gegidadun
(zulædun, taduk amardun) irgicil tupakal biwkil:

Okin su, **kuņakar**, zulawær surumuzæræs?

3. Turætnæ gunmuwkæ mudandun bisikin, zulædun
irgici tupaka dukuwuwki, amardun gælæwzæri samælki
dukuwuwki (hanņun bisikin, hanņuktazari samælki duku-
wuwki; ærin bisikin, æriwzæri samælki dukuwuwki).

Okin su zulawær surumuzæræs, **kuņakar**?

Dukumacin 11. Zaldakəllu gunmuwkəlwə, nuɟardutin əril turər turətnəl bidətin.

Girki. Bəjəjə. Ama. Ənə. Matak. Iwan, Asija.

Dukumacin 12. Dukukallu gunmuwkəlwə, turətnə nonondu bidən.

Sindulə dukuwun əmərən, Lurzawul. Lenin onɟanman ogat, kuɟakar! 8 əktənkirə bəgan tar mitɟi tirganit, asal! Kə, turətkəl si, Joligir! Təgəmi mit suruzəɟət umunupkittulə, girki Petrow? Sinɟi turənni, girki Putugir!

Turətnə umukənzi-gu, adit-ku turərzi gunmuwzəɟə.
Pioner, zoncakal Lenin gunnəlwən!
Ilmakta hawamni, okin-da itigawca bikəl!
Upkat dunnəl hawamniltin, umunupcəkəllu!

Dukumacin 13. Dukuzanmar gələwzərilwə saməlkilwə dukukallu.

Hulama toɟa buɟadu ədinnəkəl
Hawamnil hutəltin munəwə bodoskollu
Kə kuɟakar munnun umiwkallu
Kuɟakar munɟil darasəlwəwun kətəɟkəllu

Dukumacin 14. Dukukallu məɟɟilwər turətnəcilwə gunmuwkəlwə.

Əjətkəllu girki dukwar taɟin zarin dukuwunma. 2. Gukəllu alaguwzariltiki icəttətin, klasstu ducama bidən. 3. Gukəllu alagumnitkiwar eda urokilwa amanniras. 4. Hanɟuktakallu uruwkit həɟdigudukin, turəciwkədən. 5. Gukəllu gazeta redaktortikin su saməlkikanmə dukuriwar. 6. Gukəllu girkitkiwər su zulawər surumuzəriwər.

§ 3. Bəjət turətnə.

Gunmuwkə, ɟiɟilwə-wəl turərwə təzət gunzəri, bəjət turətnət gərbiciwuwki.

Taɟzanmawar bəjət turətnəwə dilganzi icəwkəniwki. Dukuzanal tarawə zunmənzi irgicit tupakat icəwkəniwki.

Dukumacin 15. Ərilwə gunmuwkəlwə dukuzakallu dukuwurdıwar, bəjət turətnəlwə igrəzənəl.

„İlkal, igditmərit taŋkall!“ alaguwumni gunən. „Bələtkəllu! Bələtkəllu!“ bira duk ərin doldıwan. „Sunduk ɲil gugzarıl?“ pioneril helbumnitin hanŋuktaran. „Kəl surugət zulawər!“ aminmi gunən. „Uruwkit niwcə,“ uruwkit həgdıgun gunən.

Umukən ilə turərin amardun ge ilə turərin bisiktin, turərtikın zulədun **tire** dukuwuwki. Təli zunmən irgici tupaka əwki dukuwra.

Dukumacin 16. Taŋkallu, zur binəl.

Krestjanisal kuŋakartin.

N. A. Nekrasow.

— Dorowo, omolgıjal — Surukəl caskıl
— İcəzəm, ekun sı so bisinni,
İduk mollı? — Agıduk, on əŋnənni sarə?
Doldinni, aminmi hogriwan, bi-kə ɲənəwzəm.
— Aminni hurilin kətə bisi?
— Hurilin kətə, ələ zur bəjəl upkacitin
hawannıl: aminmi-da, bi-də.
— Tugikən, tugikən. On gər bıs?
— Wlas. — Adı anŋanıjıllı?
— ɲuɲun oran... kəl gəlun! —
ərirən, bəjətkəcən, həgdıgəcın,
usiwə tanən, himatmərit gıranən.

Dukumacin 17. Taŋkallu zur binəl, taduk dukukallu.

— Bəjəjə et tikulinni? — Sunmi zəgdəcəw. — Saŋanzəŋa?
— İnmə acın. — Saŋar həgdı? — Umukən uksə əmən mucən.
— Dorowo! — Dorowo! — Ewa iruzanni? — Molwa. — Awadıl
mol — iruwundus orokto! — Eda hanŋuktazanni, oroktwo
icəzənəl!

Dukumacin 18. Okallu mərəɲilwər gunmuwkəlwər, tarıldu ədu dukuwcal turər amardutin bəjət turətnəl bıdətın.

1) . . . nuɲartikitin gunzərən: . . . 2) . . . tugi
gunən: . . . 3) . . . hanŋuktaran: . . . 4) . . .
əjəcıl cən: . . . 5) . . . ərillən: . . . 6) . . .
ipkərən: . . .

§ 4. Adital sotkul turēcil gunmuwkāl, adital sotkul turēr oricil gunmuwkāl.

Agidu irəktəl, asektal, zagdal, taktikar, calbar baldiwkil. Əwədidu kolhostu oror, macaləl, murir bisi. Tugə calbar, hulasal awdannala acir bisi.

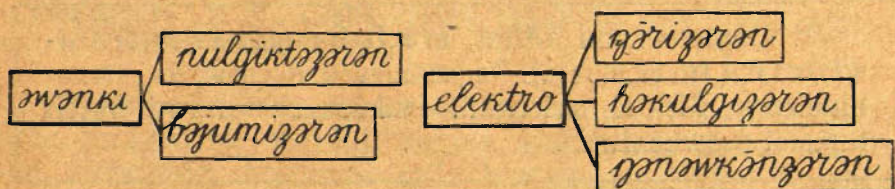
Gunmuwkədu **adital sotkul turēr** bızəŋəl. Targacinma gunmuwkəwə taŋzanal, sotku turəntikindu ilitcawkil. Dukuzanal, sotkul turēr sigdiləldutin irgiciwə tupakalwa dukuwkil.

Dukumacin 19. Dukuzanmar igraskəllu upkatwa sotkulwa turərwa, dukukallu gələwzərit irgicilwa tupakalwa.

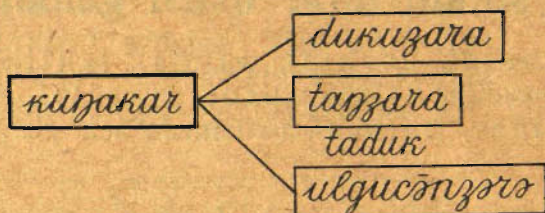
Kolhostu kuŋakar ətirkər atirkar əjumkunmə hawawə ozawkil. Taŋkittu ulguril əwiwur kino biwkil. Internattu akicil awkit zəpkit bisi. Motoril awtomobilil traktoril aeroplasal masinal sowettildu zawodildu owzawkil. Об Enisej Lena İjinipculə lamula əjəniwkil. Amuttu suril majgul gutkər biwkil.

Gunmuwkədu **adital sotkul turēr oriltin** bızəŋəl. Taŋzanmawar nuŋarwatin məməlildukwər ilicinzi bori-ciwkil. Dukuzanal, tarawə irgicit tupakat icəwkəniwkil.

Əwənki nulgiktəzərən, bəjumizərən.
Elektro ŋərizərən, həkulgizərən, ŋənəwkənzərən.

Kuŋakar dukuzara, taŋzara, taduk ulgucēnzərə.
Kuŋakar dukuzara-da, taŋzara-da, ulgucēnzərə-də.

Ələswu sotku turən orin züləduŋ turən **taduk** bisikin,
züləduŋ tugi-də irgiciwə tupakawa dukuwkił.

Dukumacin 20. Taŋkallu irgicil tupakal icəwkēnzərizitiŋ. Gukəllu eda ədu irgicil tupakal dukuwuwcıl.

Dəgiktəwun hiŋginəzəcən, kurinəzəcən, taduk mudu docan, muli tisascan, zapkalan agrən. Dəgiktəwunduk iləl jurə, so-wettiki ɣənərə. İlanduli casilduli dəgiktəwun ɣan kurinəllən, hiŋginəllən, ɣaŋɣatki ugiriwrən, dəgrən.

Dukumacin 21. Taŋkallu ədu dukuwcawə. Dukukallu nuɣanman, irgicilwə tupakalwə təzət dukuzanal.

Bi tatkituk zuluwi əməm. Təli tugəni dərumkitkit biçən. Akinmi ɣunən: „Kəl! Kima, təgəmi bəjuməsinsəŋət torokija bakazaŋat.“ Bi sot urunim. Toroki ulləjən zonakiw, amɣadu w on-ka alamuwki.

Timatnə, unə bi akinmi taduk aminmi irgisəjəwər ɣarap agitki sururəp. Agidu çərumə. Mol, əsi somnasina, arakukan iilitçara. Ələ-nun kirəktəl zəptiləjəwər ɣələktəzərə molwa koŋ-közoro. Dilaca mol ojoldulitiŋ arakukan əwiçərən munəwə həkulɣizərən. Dilaca ɣərin imannala buruwki (tikiwki). İmanna osiktalin sotmarit zəɣdəliwkił bəjə esalwan baliwkaniwkił.

§ 5. Adital urəcil tiliwkənçəril turəcil gunmuwkəl.

1. Gunmuwkədu adital, urəcit haŋguktawzaril tili-wkənçəril turər biçəŋəl. Taŋzanmawar nuɣarwatin məmə-lildukwər ilicinzi boriciwkił. Dukuzanal, tarawə irgicit tupakat icəwkəniwkił.

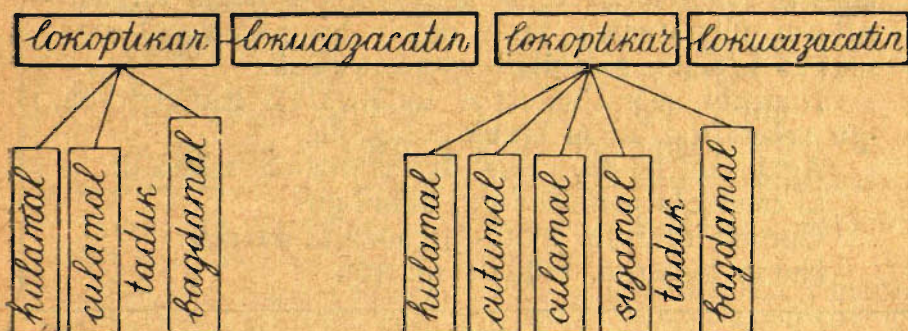
Sowetil suglandutin bu urəmkiciwurə, plakatila, oḡowura, kartala oraw.

2. Targacindu gunmuwkədu umukən turən **taduk** bisikin, züləduḡn irgici tupaka tugi-də dukuwuwki.

Sowetil suglandutin bu urəmkiciwurə, plakatila, oḡowura, taduk kartala oraw.

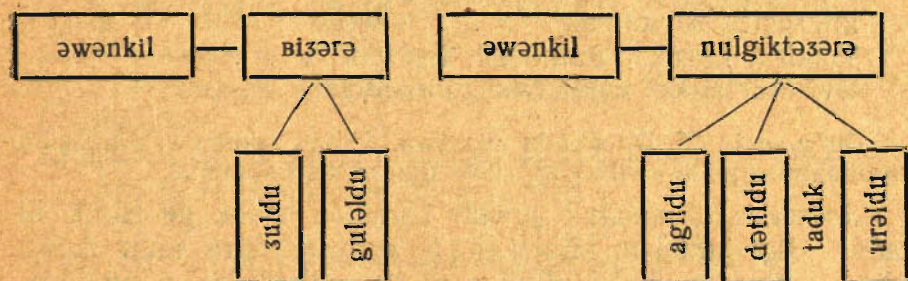
Hulamal, culamal, taduk
baḡdamal lokoptikar
lokuzacatin

Hulamal, cutumal, culamal,
siḡamal, taduk baḡdamal
lokoptikar lokuzacatin.

Əwənkil zuluḡ, guləḡdu biḡərə.

Əwənkil aḡildu, dəḡildu, taduk urəḡdu nulḡiktəzərə.

Dukumacin 22. Dukukallu, taduk igraskəllu urəcit hanḡuktaw-zarilwa tiliwkənḡərilwə turḡrəwə.

Əwənkil ulukilwə, sulakilwa, zantakilwa wazəwkil. Bəḡə birali, urəḡənduli, marduli motiwa asaktazacan. Bəḡəl sukəl-nun, huwurnun, kotolnun aḡila hawalnasinə. Ollol biraldu,

Birakacardu, amuzildu bizərə. Gorodildu guləl himat, mannit, ajat owzawkil. Zuga, bolo, tugə, nəḡnə əwənkil agili nulgi-ktəzəwkil.

Dukumacin 23. Dukukallu, gələwzərilwə saməkilwə təzət dukuzanal.

Kooperatiwdula burdukja zəptilələ pəktirəwure bəjuməciwure torgalə əməwwətcəwkil. Gugzaril hawawər ajat himat zalupkira. Tugə nəlkə (əwiləsə) əwənkil bəjuktəwkil. Kuredu kartofelil əḡurəl redi sil baldi wkil.

Adi-wal sotkul turər umukəndu sotku turən oridun, adi-wal sotku turən orilin umukəndu sotkudu turəndu, adi-wal tiliwkən zəril turər urəcit hanjuktawzaril gunmuwkə **urəcilzi zalaḡilzin** gərbiciwuwkil.

Nuḡartin məməlilnunmər ujildi w zəḡəl hadikar: **-da, -gu** bələḡəzitin, turən **taduk** bələḡəzin.

Agidu zagdal-**da**, calbar-**da**, asektal-**da** baldi wkil.

Si mundulə əməzənni-**gu**, əsinni-**gu**?

Gorottu oror-**do**, motil-**da**, homotil-**da** acir.

Nuḡan taḡzaḡan, **taduk** suruzəḡən.

Dukumacin 24. Dukukallu, gələwzərilwə gərbilwə hawzənəl.

Agidu sulakil, zantakil . . . bizəwkil.

Agidu zagdal, taktikar, asektal . . . baldi wkil.

Hulamadu onḡandu dukuwur, gazetal . . . bi wkil.

Internattu zəpkit, akit . . . bi wkil.

Tatkittu kuḡakar dukuwkil, taḡi wkil . . .

Əwənkil agidu bəjumi wkil, ulumi wkil . . .

Dukumacin 25. Dukukallu ulgurwə. Urəcil gunmuwkə zalaḡilin sigdiləldutin gələwzərilwə irgicilwə tupa kalwa dukukallu.

Juktukən dunnədük juwki. Umukən taduk ge taduk ili taduk digi juktukən birajakanmə ozawki. Bira mun iləlwə uli wki cukalwa uli wki oli olwo uli wki. Birakacar, umunupcənəl, birawa owkil. Bira gela birala-gu amuttula-gu lamula-gu əḡəni wki.

Amuzildu lamuldu mu tamnaksat ugiri wuwki.

Tamnaksaduk tuksukər tuksul owkil. Ədin tarilwa tukulwə lamuduk biralduk caski ḡənəwuwki. Mu tuksulduk tigdət-ku imannat-ku bonat-ku dunnələ buru wki (tiki wki). Nən juktukər, birakacar biral ozawkil.

Dukumacin 26. a) Dukukallu saməlkilwə təzət dukuzanal. b) Sundu inzərici onğan bisikin, dukukallu nuğanman.

Munği inzərici onğanmun.

Munğidu klasstuwun inzərici onğan bisi. Tala awsaldu cukal baldiwkil, steklomaldu awsaldu, mudu ollol bızəwkil.

Zuga bu ilanma kolemtelwa zurwə məjgulwa inzərilwə klasstulawun əməwcəwun. Nuğartin mundu mudu steklo-maldu awsaldu ərdələ bızərə. Momaldu awsaldu bu owəs roz goroh cəməlwən ulərəw. Adillali tarilduk culamal ğonimkur baldimaktal icəwullə. Bu icətcərəw tar onğandu okin-da aja bidən. Olloldu tirganitikin mujə zugətcərəw. Dunnədu tirganitikin muwə uñkuzərəw. Olloldu kulikarwə kumikərwə ullizərəw.

Gunmuwkə zur urəcil zalağilin sigdiləldutin turən ələ bisikin, zuləduñ irğici tupaka dukuwuwki:
Tugə dilaca ğəriliwki, ələ adikun həkulgiwki.
Nuğan ajat tənzarən, ələ ərut dukuzaran.

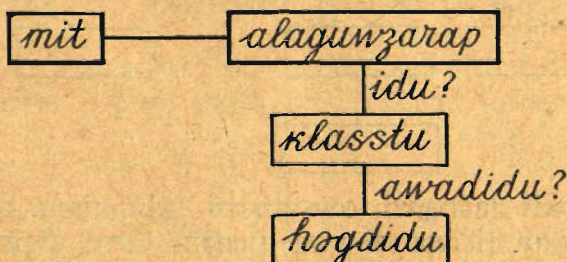
Dukumacin 27. Dukuzanmar igraskəllu urəcilwə gunmuwkə zalağilwan, irğicilwə tupakalwa təzət dukuzanal.

SSRU-du hawalzaril əwkil kapitalistildu hawalzara, mərduwər hawalzawkil. Umnəkən gag, arak, gutkən təwuciwə iruwunma ğənəwdəwər ğəkəcətin. Ər ğinakin aja ulumən, əru bəjumən.

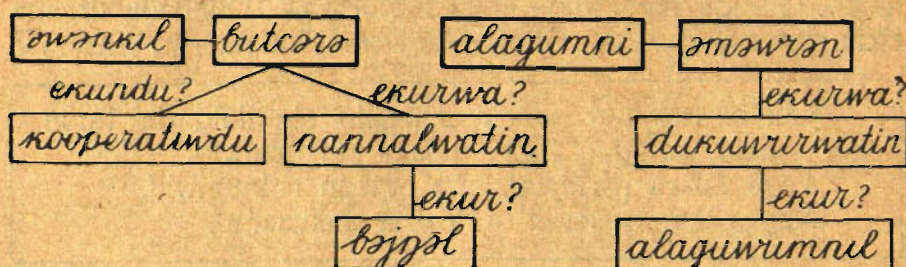
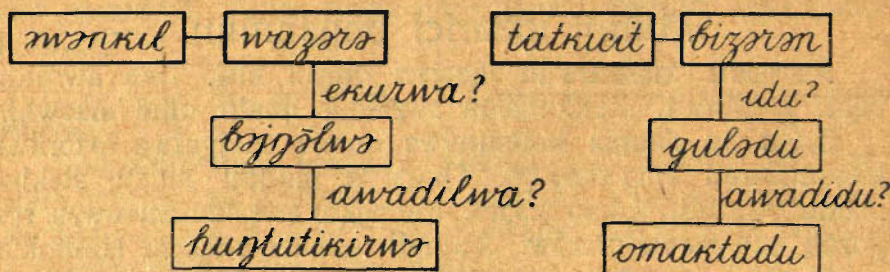
§ 6. Tiliwkənzəril turəcil gunmuwkəl.

Tiliwkənzərildu turərdu mərğiltin tiliwkənzəril turər bızəğəl.

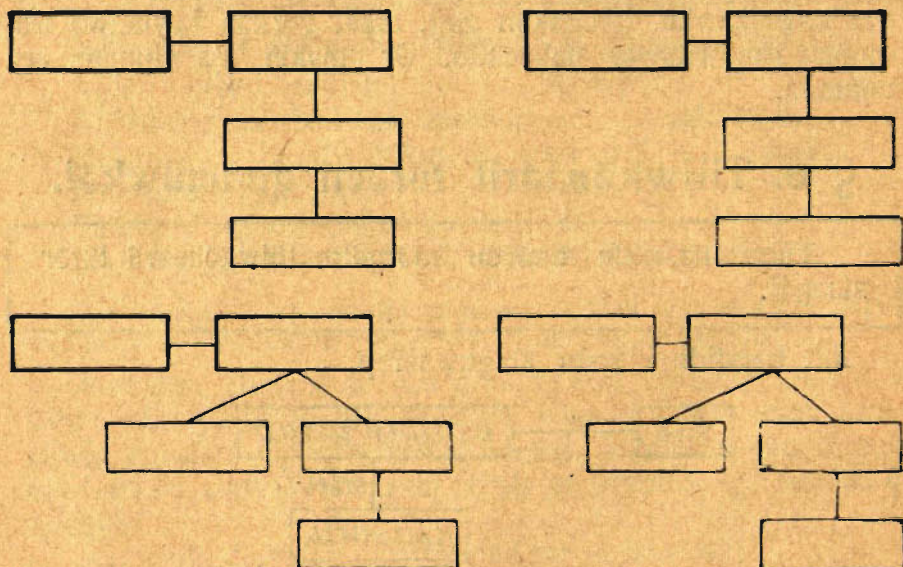
Mit həğdidu klasstu alaguwzarap.

Dukumacin 28. Dukukallu igrawurdu dukuwcalwə turər wə guḡnədu.

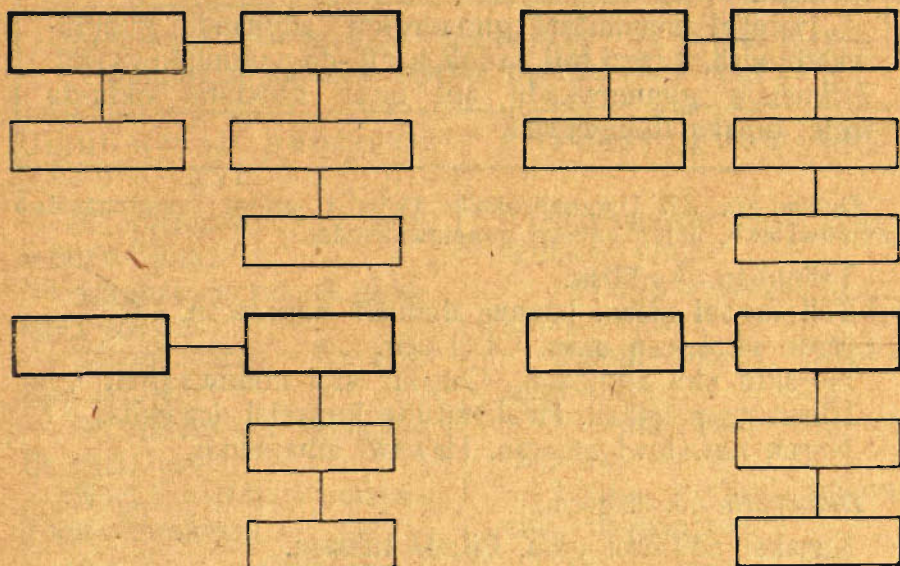

Dukumacin 29. Okallu ərgəcırwə igrawurwə, tarıldu dukukallu ədu dukuwcalwə gunmuwkəl wə.

Umunupkit mənḡıwı owkatnəwı zalupkiran. Sowet umunupkittulə motorıciwa zawwa uḡnən. Oror digındu oḡkoki-cıldu oḡkozoro. Əwənkil kolhostu momaldu zuldu bizərə.

Dukumacin 30. Okallu aɗgaciɗwə igrawurwa. Ƴaldakəllu gunmuwkəlwər; taduƙ dukukallu gunmuwkəlwər igrawurdu.

Dukumacin 31. Taɗkallu ulgurwə. Tiliwkənɓəri turɗcidu gunmuwkətikindu okallu igrawunna. Igrawundu dukukallu gunmuwkəwə.

Təli tugəni biɗɓɓn. Aminmi akinnunmi ulumizəcətin. Bi əɗəkənunmi zuduwi biɗəcəw. Umnə əɗəkəw muləsinən. Bi mənɗilziwi əwikərziwi əwizəcəw. Ƴudu iɗin biɗɓɓn. Bi tuliski jum. Tuligidəduk bi molwa əməwum. Molwa togodu nəm. Togo sonali jullən. Umnət talumal tiksəl badaralla. Bi zudukwi jum. Bi somat ɗələcim. Bi əɗəkəwi ɗirilim. Əɗəkəw əmərən. Ƴuwun upkacin togodu biɗɓɓn. Upkat zəgdəcən. Ələ sələməl idəgəl əmənɗurə.

§ 7. Adiman gunmuwkə.

Umunnəɗsəl gunmuwkəl.

1. Dilaca jurən. Upkat səriwuwɗən.
2. Bi ulinzacaw. Girkiw ololwo wazəcan.
3. Bi zudukwi jum. Girkinunmi bakaldim.

Adimasal gunmuwkəl.

1. Dilaca jurən, təli upkat səriwuwɗən.
2. Bi ulinzacaw, girkiw-də ololwo wazəcan.
3. Bi zudukwi jum, taduƙ girkinunmi bakaldim.

Umunmäsäl gunmuwkäl adimasalzi gunmuwkälzi owzaŋal.

Härəkäl umunmäsäl gunmuwkäl, adimandu gunmuwkädu bisil, turärzi **täli**, **taduk**, hadit -**da** umunupkiwzəŋäl. Adimandu gunmuwkädu əril turär zulədutin okin-da irgici tupaka dukuwuwki.

Dukumacin 32. Umunupcəkəllu tərıtəlzi ərilwə umunmäsəlwə gunmuwkəlwə, umun adiman gunmuwkə odan.

Talinullan. Agdillan.

Täli tugəni bıcən. Imanna dunnälə buruzəcən.

Mittu birakacan bisin. Ollol acir.

Holokto bini bunizərən. Omakta bini nonowzorən.

Dilaca ɳamalgillan. Hiləkəŋŋəldu kuŋaktal icəwullə.

Nuŋan hawalawi əmərən. Hawawi amanniran.

Dukumacin 33. 32-gəcin.

Kuŋakar adililwar gara. Biratki tuksara.

Bəjə pəktirəwunmi garan. Zudukwi jurən.

Əwənki homotiwa bakaran. Əcən nuŋanman warə.

Bi orondu ugucam. Girkiləwi surum.

Dilaca ɳamalgizaran. Imanna əsin unə.

Bu əsiw kusiwmə əjəttə. Bulənnunmər kusidəwər itigawcal.

Dukumacin 34. Ətəkəllu dukuzami adimasalwa gunmuwkəlwə.

Tulilə ɳəŋŋəllən, **täli** dəgil Əməwkəciwun gawca bıcən, **täli** bu Tugə bi bəjuktəzəcəw, girkiw-**də**

. . . . Tawicimnıl pəktirəwurwə ajusta, **täli** bəjumətəcəri Tigdəllən, bu Bəjətkər zapkala agrə,

taduk anŋəjəwər Əjəciwun bisin, dərumkittəwər, uruwkit-**tə** Tatigamni ulgucənən, **taduk** kuŋakarwə

. . . .

Dukumacin 35. Taŋkəllu ulgurwə, tiliwkəkəllu irgicil tupakal eda dukunawatin.

Timani agidu.

Timani nonowullan. Idu-də haktira bıcən, ələ dilaca juksəŋŋidədun aran-aran ŋərilla. Naŋŋa ŋəripcutmər ollan, culargallan. Osiktal aran-aran gillərgərə, taduk siwrə. Hulama, murumə dilaca urəl ojolduktin jurən. Ili, tali cipical ikəllə. Mol əsil somnasina, arakukan ilitcara, ələ kirəktəl zəptiləjə-

wær gælæktæzərə, molwa koŋkozoro. Dilaca mol ojoldulitin arakukan æwizəllən. Molduk ɲərin imannala bururən (tikdən), təli imanna osiktalin sotmarit zəgdəlillə.

Umunməsəl gunmuwkəl umukəndu umunupkiwzəɲəl.
Umunupnəl, tarilwa irgicilzi tupakalzi icəwkəniwkil.

Umunməsəl gunmuw-
kəl.

Bi pəktirəwunmi gam
zudukwi jum.

Aminmi əmərən. Bi girki-
tkiwi surum.

Boloni oran. Kuŋakar
alaguwulla.

Bi dukuwuci bi zəɲəw.
Bi taɲilzəɲaw.

Nuŋan gorottula əmərən.
Tadu alaguzəɲan.

Dukumacin 36. Dukuzanmar adimasaldu gunmuwkəldu dukukallu irgicilwə tupakalwa.

Boloni ollakin ɲənul dəgiliwkil.

Gazeta əmərəkin bu nuŋanman taɲilzəɲawun.

Tugəni nonowullakin homoti awdundulawi asinnazəwki.

Bəjumətkit nonowzorokin bəjutcəril agila bəjuməsiniwkil.

Dukumacin 37. Umunupkəllu ədu dukuwcal umunməsəl gunmuw-
kəl tərɪtikinmətɪn, umukən adiman gunmuwkə bidən.

Ərgəcinzi: Bi urarəkiw, moti huktilən caski.

Bi uram. Moti huktilən caski.

Bi taɲkittuk dukuwurwa gam. Zuduwi nəkunmi taɲzan.

Diliw ənulzərən. Bi ajicimnila surum.

Urokiw ətəwrə. Mit taɲkittula ɲənəzəɲət.

Aminmi mindu pəktirəwunmə burən. Bi ulumilim.

Dilaca jullən. Aminmi minəwə sələrən.

Su mittulə əməzəɲəs. Mit zuktə uluməsinzəɲət.

Dukumacin 38. Umunupkəllu ədu dukuwcal umunməsəl gun-
muwkəl tərɪtikinmətɪn, umukən adiman gunmuwkə bidən.

Ərgəcinzi: 1. Bi, dukuwunma dukuksa, poctala suruw-
zəɲəw. 2. Girkinunmi ɲənəzənə, nuŋandun upkatwa ulgucən-
zəɲəw.

Bi dukuwunma dukum. Nuṅanman poctala suruwzəṅəw.
 Bi zapkala agim. Anṅəjəwi gələktəlim.
 Girkunummi ṅənəzəṅəw. Nuṅandun upkatwa ulgucənəzəṅəw.
 Bi dukuwunma gazaṅaw. Zuga zulawi suruzəṅəw.
 Bəjətkən zuduwi bızəcən. Aminnunmi ilumizəcən.
 Bi tatkitwi ajat ətəzəṅəw. Gorottula alaguwnascaṅaw.

Dukumacin 39. 38-gacin.

Ərgəcinzi: Bi pəktirəwunmi gam, ulumidəwi.

Bi pəktirəwunmi gam. Bi ulumilzəṅəw.

Əwənkikər internattu bızərə. Tatkittu alaguwzara.

Kuṅakar tərıtəlzi illa. Gimmastikawa ozaṅatin.

Bəjə zulawi əməcən. Zuduwi dərunkitcəṅən.

Əwənkil bəjṅəlwə wawkil. Gosudarstwoṅduwar nannalwa-
 watin buzəṅətin.

Əwənkil urikicildukwər əmərə. Sowettula sinmazaṅatin.

Dukumacin 40. Dukuzanmar, dukukallu irgicilwə tupakalwa
 adimasaldu gunmuwkəldu.

Dilaca haktirawunin.

Bu sacawun hunmin began 5 tirganidun dilaca haktira-
 wunin bızəṅəwən. Tar tirgani əzəlin ora bu steklolwa ellat
 koṅnocowun dilacawa icəttəwər. Hunmin 5 tirganidun ṅəril-
 ləkin ṅaṅṅadu tuksul bicətin. Zur casil iltənəktin ədillən.
 Tuksur acir ora ṅamgaltaran.

Bu koṅnomol steklol bələgəzitin dilacawa icəcilləw. Hak-
 tira bəga dilacawa arakukan dasillakin murəli haktirallan.

Dilacadun ələ hujukun ṅəripəu hadikanin əmənmurən.
 ldu-də haktirarakin upkat simurgara. Bega caski ṅənəzənə,
 dilaca ṅəriwən tinillən. Amakan ṅaṅṅadu kuktə dilaca ṅan
 ṅərillən.

§ 8. Internacijadilwa turərwə hanṅukta- ṅkilduli huṅtuṅin.

U m u k ə d i t a ṅ u

Gr.	klass	gramm	kommunist
O.	klasswa	gramma	kommunistwa
Gl.	klassja	grammja	kommunistja
H.	klassit	grammit	kommunistit
U.	klassnun	grammnun	kommunistnun
B.	klasstu	grammdu	kommunisttu

Ə.	klasstula	grammdula	kommunisttula
S.	klasstiki	grammtiki	kommunisttiki
J.	klasstuk	grammduk	kommunisttuk
Ŋ.	klasstuli	grammduli	kommunisttuli
N.	klassikla	grammikla	kommunistikla

Kətədi ta ɣ u.

Gr.	klassil	grammil	kommunistil
O.	klassilwa	grammilwa	kommunistilwa
Gl.	klassila	grammila	kommunistila
H.	klassilzi	grammilzi	kommunistilzi
U.	klassilnun	grammilnun	kommunistilnun
B.	klassildu	grammildu	kommunistildu
Ə.	klassildula	grammildula	kommunistildula
S.	klassiltiki	grammiltiki	kommunistiltiki
J.	klassilduk	grammilduk	kommunistilduk
Ŋ.	klassilduli	grammilduli	kommunistilduli
N.	klassilikla	grammilikla	kommunistilikla

Internacijadil turər gərbiwudidu hanɣuktaɣkidu umu-
kədidu taɣudu lucadigacinzi dukuwuwkil:

klass, gramm, sowet, kommunist.

Gildu hanɣuktaɣkildu, gildu turərgəcindu, nuɣardutin
suffiksil hawuwkil, turər-də mənəkər əwkil huɣtuɣtə.

Dukumacin 41. Huɣtuɣkəllu hanɣuktaɣkilduli ərilwə turərwə,
icəwkəwunnə icətcənəl.

Kilogramm, gradus, internat.

Lucadiduk turənduk gawcal turər, t-t mudanmuzaril,
kətədidu taɣudu əwkil mudadiwa saməlkiwə zugəttə.
Nuɣarduktin ələ ilan turər: **gorot, zawot, poest** tar
t-wə kətədidu taɣudu d-t zugəciwkil:

gorot — gorodil

zawot — zawodil

poest — poezdil

Turər **kolhos, parowos, sowhos** kətədidu taɣudu
mudadiwa saməlkiwər z-t zugəciwkil:

kolhos — kolhozil

parowos — parowozil

sowhos — sówhozil

U m u k ā d i t a ŋ u .

Gr.	kolhos	gorot	sowel
O.	kolhoswo	gorotwo	sowetwa
Gl.	kolhosjo	gorotjo	sowetja
H.	kolhozit	gorodit	sowetit
U.	kolhosnun	gorotnun	sowetnun
B.	kolhostu	gorottu	sowettu
Ə.	kolhostula	gorottula	sowettula
S.	kolhostiki	gorottiki	sowettiki
J.	kolhostuk	gorottuk	sowettuk
Ŋ.	kolhostuli	gorottuli	sowettuli
N.	kolhozikla	gorodikla	sowetikla

K ə t ə d i t a ŋ u .

Gr.	kolhozil	gorodil	sowetil
O.	kolhozilwa	gorodilwa	sowetilwa
Gl.	kolhozila	gorodila	sowetila
H.	kolhozilzi	gorodilzi	sowetilzi
U.	kolhozilnun	gorodilnun	sowetilnun
B.	kolhozildu	gorodildu	sowetildu
Ə.	kolhozildula	gorodildula	sowetildula
S.	kolhoziltiki	gorodiltiki	sowetiltiki
J.	kolhozilduk	gorodilduk	sowetilduk
Ŋ.	kolhozilduli	gorodilduli	sowetilduli
N.	kolhozilikla	gorodilikla	sowetilikla

Dukumacin 42. Huŋtuŋkəllu hanŋuktəŋkilduli ərilwə turərwə, icəwkəwunmə icətcənəl.

Zawot, plakat, parowos, sowhos.

Dukumacin 43. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu təzət turənme sowetti.

Sowetti əŋəsi.

. . . əŋəsi odalan əwənkildu dukuntin acin bicən. . . .
 əŋəsi upkattu suptiwcaldu təgəldu bələllən, gilwə zuləgulwə
 təgəlwə bokondotin. . . . əŋəsi kətəwə tatkicilwa nırən,
 sagdil, kuŋakar alaguwdatin. Dukuwur, tatigawur bələgəzitin
 suptiwcal təgəl kətəwə salcatin. Tikin nuŋartin mənəkər . . .
 əŋəsidu bələzərə, gorotkuldu rajosaldu omaktawa socialisttiwa
 biniwə odan. Upkat təgəl . . . əŋəsiwə ajawzara, ŋoram-
 niwan—kommunisttiwa partijawan ajawzara.

Dukumacin 44. Dukuzanmar igraskëllu omaktalwa turërwæ.

Molwa okicil.

Sowettil Socialisttil Respublikal Umunupindutin dolbor-gidadu kætä agil bisi. Sowetti Umunupin mosalziwi upkattuk gosudarstwolduk bajandimar. Agildu moldamnil brigadaltin hawalzawkil. Agildu molwa hunakicil biwki. Zuga mol, tæmulzi biralduli äjäsinnuwki. Agildu molwa parahodildu namazawki, gildulä gosudarstwoldula unijänäsindäwær. Kætä brigadal, gugzanal, gukcanmatcänäl moldakicildu hawalzawki.

Dukumacin 45. Dukuzanmar daliptirdu bisilwæ turërwæ gälëwzærit huhtuškëllu. Iculin zarin ær dukuwun mudandun bisiwæ iculiwunmæ icatkëllu.

Mitjidu Umunupindut kætä hägdil (**gorot**) bisi. Mitjidu rajondut ilan (**zawot**) bisi. Ær anjanidu mittu nadan. (**kolhos**) ora. Sälämædu hoktodu kætä (**parowos**). Tatkitutt dagadun zur (**sowhos**) bisi. Tikin agidu sälämæwæ hoktowo ozara. Agidu (**poest**) nänäktäzënjän. Kuŋakar ilanma (**plakat**) ora. Asi zurwæ (kilogramm) saharwa garan. Zuga (**gorot**) ekskursija bizënjän. Kuŋakar (**gazeta**) dukuwcatin.

Dukumacin 46. Dukuzanmar hawkëllu turänmæ *armija* tarawæ täzät huhtužänäl.

Hulamama armija.

Hulamawa . . . kætä ajal ulguril bisi. Gosudarwondun dondun kusin bisikin, kætä hawalzaril Hulamala . . . icätin. Mit Hulama . . . sonijilwan saŋatil. Hulamanun . . . mit buläsälwær dawdiŋatil. Hulamadu . . . älä hawalzaril bizënjäl.

§ 9. Emaŋzarilwa gærbižzærilnunmæ huhtužin.

Dukumacin 47. Taŋkallu. Dukukallu emaŋzarilwa.

Gorolo, injinpcudu lamudu bagdamal homotil bizæwki. Tadu bagdamadu homotidu zukätikin aja tæmugäcin. Bagdama homoti hägdimämæli zukæli girkuktawki, bæjuktäzänä. Älwätläsæ kuma tar homoti ajatku zæptilä. Hadun homoti zapkadu bagdamawa catiræwæ wawki. Hadun nuŋan ijäciwæ bæjunmæ bakawki. Tugæ homoti änin imannadu ajawa awdunma owki. Awdundu hujukukänmæ saŋarwæ ämänniwki ärizädëwi. Tugänniwæ upkatwan nuŋan äzæwki.

Emañzari okin-da gərviņzərinun umukāndu hanjuk-
taņkidu biwki:

Iņinipcudu lamudu, həgdiməməli zəkəli, bagdamawa
catirəwə.

Emañzarilwa hanjuktaņkilduli huņtuņin.

U mukādi taņu.

Gr.	gəluŋ oron	ŋonim bira
O.	gəluŋmə oronmo	ŋonimma biraawa
Gl.	gəluŋə oronə	ŋonimja biraja
H.	gəluŋzi oronzi	ŋonimit birat
Ū.	gəluŋnun oronnun	ŋonimnun biraŋun
B.	gəluŋdu orondu	ŋonimdu biradu
Ə.	gəluŋdulə orondula	ŋonimdula birala
S.	gəluŋtiki orontiki	ŋonimtiki biratki
J.	gəluŋduk oronduk	ŋonimduk biraduk
Ŋ.	gəluŋduli oronduli	ŋonimduli birali
N.	gəluŋiklə oronikla	ŋonimikla birakla

Emañzaril gərviņzərilgəcirzi hanjuktaņkilduli huņtuņi-
wuwkil.

Dukumacin 48. Huņtuņkəllu **həgdi togo** gəluŋ oron huņtuņinmən
icətcənəl. Taduk huņtuņkəllu **albin haga**, ŋonim bira huņtuņinmən
icətcənəl.

Dukumacin 49. Dukuzanmar dukukəllu emañzaritikindu hanğunma.
Hanğunma dukukəllu daliptirdu, ugidədun dukukəllu hanjuktaņki
nonoptiwa saməlkiwan.

Agidu.

Umnəkən iņinipcudu tirganidu bi uluməsinim. Silimkun-
duli hoktokonduli ŋənəzəm. Umnət zulgidəduwi bi ekunma-
ka koņnomowo icəcəw. Bi himatmərīt ŋənəlīm. Icəm — tar
hulama sulaki horokiwa lawadasinan. Bi pəktirəwunmi mirə-
dukwi gam, tariņiwa asaktam, ŋurmam, pəktirənīm. Hoktokon
dagadun kapurgaca asekta bicən. Sulaki ləpiməldulə garaldula
hətəkənən. Bi dagamam. Bagdamadu imannadu səksə bicən.
Gəjəwuņim. Uzalim surum, wawcawə sulakiwa bakam.

Dukumacin 50. Dukuzanmar tupakalikla dukukallu gələwzərit hanjuktəŋkit emənzariwa əwədi.

Əwədi tatkit.

Bi . . . tatkittu alaguwzam. Əwənkil . . . tatkittula hutəlwər əməwuwkil. . . . tatkittu jakotkar tugi-də alaguwzara. . . . tatkit internatici bisin. . . . tatkittuk lucadi tatkit əsin gorolo bisi. Lucadiduk tatkittuk . . . tatkittula alguwunmnil əməwkil. Lucadi tatkit . . . tatkitnun socialisttiwa guldinmə ora.

Dukumacin 51. Bakakallu gunmuwkəlwə, nuşardutin əril turə owudidu hanjuktəŋkidu bidətin.

Culama calban. Həgdi zu. Əwədi tatkit. İjəci bəjuŋ. Ŋonim bira. Omakta sun. Hawadi umunupkit.

Dukumacin 52. Bakakallu gunmuwkəlwə, nuşardutin əril turə əməwudidu hanjuktəŋkidu bidətin.

Sagdi hawamni. Aja alagumni. Hujukun kuşakan. Omakta gulə. Tatkitŋi hawa'kicin. Asadi umunupkit. Taluma zu. İşinipcu tugəni. Ŋamapcu tirgani.

Dukumacin 53. Dukuzanmar daliptirduk gakallu gələwzərilwə turərwə, nuşarwatin tupakalikla dukuzanal.

Bi . . . bizəcəw. . . . pəktirəwurə əməwətin. Mitŋi tatkit . . . bizərən. Ər bəjətkən lucadiduk tatkittuk əməcən. Akinmi alaguwzaran.

(Gorotti tatkit, əwədi urikit, əwədi tatkit, moma gulə, əwədi kooperativ).

Dukumacin 54. Dukuzanmar dukukallu daliptirdu hanşunma, emənzariwa hanjuktadan. Emənzari ugidəddun dukukallu hanjuktəŋki gərbin saməlkiwan.

Jaŋil.

Mitŋi bugaŋit zur əlbisal biral sigdiləldutin bisin. Biral dagadutin həgdil urəl acir. Biral əmkərdutin ajakakur calbukagil, irəwəgil bisi. Caski urəl həgditməsəl owkil. Gorokondu cutumal jaŋil icəwuwkil. Şuga upkat orocil əwənkil jaŋiltiki nulgisiniwkil. Şuga jaŋildu ajamama. Ŋanmaktal, irgaktal acir. Burguməl oror səwzəpcut huktiktəzəwkil. Urikittu okin-da kələnnu biwki. Dolboltonotikin ilmaktal bəjətkər, asatkar ikəliwkil. Tirga gilləməldulə amutkardula əlbəskət-nəsiniwkil. So aja bugaŋmar.

Dukumacin 55. Dukukallu gunisəlwə.

Ərgəcinzi: Urikit albındu bıradu bısın.

Awadıdu bıradu urikit bısın? (albin bıra)

Awadıdu gulədu tatkit bısın? (omakta gulə).

Emalwa lokoptıkarwə ora kuşakar? (hulamal, bağdamal lokoptıkar).

Awadıwa homotiwa warən əwənki? (Sagdi homoti).

Awadıldu bıraldu tanal bızərə? (suñtal bıral).

Ekun bısın urikittu? (hulama onğan).

Dukumacin 56. Bakakallu gunmuwkəlwə, nuşardutin əril turər əməwudidü hanşuktanşkidü bídətin.

Omakta, aja bini. Kommunistti partija. Lokuca gazeta Hulama onğan. Motorici zaw. Asadi tirgani. Gugzari hawa.

Dukumacin 57. Alaguwkallu ərəwə ikənmə, əwədi ulgur hadıkanman. Gukəllu—awadıdu hanşuktanşkidü eməşaril bisi.

A. Saıatkin.

Şur ilmaktal.

(əwədiduk ulgurduk)

Ər ucələ bızəcətin
Əwənkikur Lontogiril.
Anşaragıt şənəncətin
caşıtıkakur Kurəkəşgir.

Ər həşdidü uriləndü
Şur ilmaktal bızəşkitin.
Şapkaşuldu şurdu şuldu
mərduləwər şirkuşkitin.

Aja hunat Ulgurikkən
himaməmə ajat olan,
asatkakan dulumnukan
uriləndü ələ nuşan.

Gəgdallu-da aja hurkən,
bərəkə, hima nəmkitlən-də
Əşşitwi əşşikun
eja garan — tara olan.

§ 10. Taḡudi turān.

Nənəwkāl.

Ʒur-Ʒar nəkunəsəl digin Ʒucil?

Ʒur motil kaltirdu oḡkozoro?

Ilan bəjəl gukcanzara, gunzənəl: bi suptizam, bi suptizam.

Ŋi-də əwki suptiwrə?

Ʒan bəjəl Ʒanmə Ʒukəlwə iruzara.

Tiliwkāl: Halgār, ḡaləl umukəcərtin. Ser. Kiḡləl, həw-gurə. Umukəcər.

Turər icəwkənzəril adi, awgu idəgə bišiwən, taḡu-dilzi gərbiciwuwkil.

Kətəmālcāl, awgumaltal taḡudil biwkil.

Kətəmālcāl hanḡuktawuwkil: adi? oki? asun?—**umun, Ʒur, ilan** t. c.

Awgumaltal hanḡuktawuwkil: awgu?—**ələkəsipti, gepti, ge, ilipti, ili** t. c.

umukən	Ʒan-umukən	Ʒur-Ʒar umukən	ḡamazi
Ʒur	Ʒan-Ʒur	Ʒur-Ʒar Ʒur	Ʒur namazil
ilan	Ʒan-ilan	ilan-Ʒar	ilan ḡamazil
digin	Ʒan-digin	digin-Ʒar	digin ḡamazil
tunḡa	Ʒan-tunḡa	tunḡa-Ʒar	tunḡa ḡamazil
ḡuḡun	Ʒan-ḡuḡun	ḡuḡun-Ʒar	ḡuḡun ḡamazil
nadan	Ʒan-nadan	nadan-Ʒar	nadan ḡamazil
Ʒapkun	Ʒan-Ʒapkun	Ʒapkun-Ʒar	Ʒapkun ḡamazil
jəḡin	Ʒan-jəḡin	jəḡin-Ʒar	tisica
Ʒan	Ʒur-Ʒar	ḡamazi	million

Dukumacin 58. Ədu dukuwcalduk kətəmālcālduk taḡulduk awgumaltalwa taḡulwa okallu.

Ərgəcini Ʒi ələkəsipti, gepti . . . nadi . . . Ʒagi . . .
Ʒur-Ʒagi . . . digin Ʒagi . . . ḡamazigi . . . tisicagi . . .

Awgumaltalduk taḡudilduk ələ *ələkəsipti*, suffiks *-pti* acindun əwki biš, ḡil tar suffiksici-gu, acindun-ḡu biwkil.

Ʒur Ʒul	ḡamazi oror
ilan asal	Ʒur-Ʒar kuḡakar
Ʒan bəjəl	Ʒan-Ʒur murir

Kətəmələcədu taşudidu gərvişzəri okin-da kətədidu taşudu biwki.

Bi zurdu kuşakardu əwikərə əməwum. Zur-zarduk alaşuwumnilduk ilan gorottula alaguwnaşcaşatin. Bi ilannun bəjətkərnun ulgucəməcim.

Gərvişzəri awadidu-wal hanşuktaşkidu bişikin, taşudi okin-da targacindu-da hanşuktaşkidu biwki,

Dukumacin 59. Dukukallu təzəlwa gunisəlwa.

Ərgəcinzi: Anşanidu zan-zur begal biwki.

Adi begal anşanidu biwki? Adi tirganil girawundu beşadu biwki? Adi casil dolboni-tirganidu? Adi minutal castu? Adi sekundal minutadu? Adi awdannaşl əş tatigawundu? Adi saməlkiş umukəndu şuşnədu? Adi alaguwzaril klasşusun? Adi alaguwzaril tatkittusun? Adi şul bişittusun? Adi iləl şuduş?

Dukumacin 60. Dukuzanmar taşuditikiş şuləduş hanşunma: adi? oki? aşun? awgu? dalipşirdu dukukallu.

Anşanidu zan-zur begal. Beşadu ilan şalləl. Şallədu zan tirganil. Irkin—nadipti bega. Hugdarpe—zan-umukəşşji bega. Anşanidu ilan şamazil şuşun-zar tunşa tirganil. Digi anşanitişikiş ilan şamazil şuşun-zar şuşun tirganici biwki. Mişşiduş klasşut şan bəjətkər, zan-ilan aşatkar. Brişadatişkindu nadan bəşumətcəriş bişəşin.

Dukumacin 61. Dukuzanmar, dukukallu taşulwa turəşzi. Dukukallu ərgəcinzi şunşiduş tatkittusun ekun bişiwən.

Mişşji tatkiciş.

Mişşiduş tatkittuş 4 klasşil. Ələkəşiptiduş klasşu 26 alaguwzaril; geştiduş—24; iliştiduş—22; digiştiduş—20. Tatkittuş upkattun 92 alaguwzaril. Mişşiduş klasşut 12 bəjətkər, 8 aşatkar. Klasşut 18 pioneriş. Mişşu 15 guşzaril. Mişşu ələ 3 əşut alaguwzaril. Tirganitişikiş mişşu 4—5 urokiş biwki. Uroktişikiş 45 minutaci biwki. Urumkun dəşumkişkiş 10 minutaci biwki, həşdi dəşumkişkiş 30 minutaci biwki.

Ekun zarin taɗādil mɛɗur zawucawuɗkitin.

Oktabrɗi rewolucijan odalan popildu 2 milliosal 850 tiscal gektaril dunnɛɗiltin bicɛtin. Nuɗardutin tugi-dɛ gulɛl bicɛtin, tarilduk nuɗartin kɛtɔwɛ hɛlɛkɛlwɛ mɛɗurwɛ gazacatin. Əlɛ Moskwadu 908 əksəri gulɛlin (serkwal) bicɛtin. Petrograttu hɛgditku pop—mitropolit hawalnaliwi anɗanitikindu 289 tiscalwa rublilwa gazacan. Nowgorot gorottun arhiepiskop—308 tiscalwa rublilwa, Moskwadi mitropolit—81 tiscalwa rublilwa, Kiewdi—84 tiscalwa rublilwa gazacan.

Taɗudilwa hanɗuktaɗkilduli huɗtuɗin

Gr.	zur zul	tunɗa oror	zan mol
O.	zurwɛ zulwa	tunɗawa ororwo	zanmɛ molwa
Gl.	zurɛ zuja	tunɗaja ororo	zanɛ mola
H.	zurzi zulzi	tunɗat ororzi	zanzi molzi
U.	zurnun zulnun	tunɗanun orornun	zannun molnun
B.	zurdu zuldu	tunɗadu orordu	zandu moldu
Ə.	zurdulɛ zuldula	tunɗala orordula	zandula moldula
S.	zurtiki zultiki	tunɗatki orortiki	zantiki moltiki
J.	zurduk zulduk	tunɗaduk ororduk	zanduk molduk
Ƴ.	zurduli zulduli	tunɗali ororduli	zanduli molduli
N.	ziriklɛ zulikla	tunɗakla ororikla	zanikla molikla

Gr.	zan-ilan ilɛl	zur-zar alaguwumnil
O.	zan-ilanma ilɛlwɛ	zur-zarwɛ alaguwumnilwa
Gl.	zan-ilana ilɛlɛ	zur-zarɛ alaguwumnila
H.	zan-ilanzi ilɛlzi	zur-zarzi alaguwumnilzi
U.	zan-ilannun ilɛlnun	zur-zarnun alaguwumnilnun
B.	zan-ilandu ilɛldu	zur-zardu alaguwumnildu
Ə.	zan-ilandula ilɛldulɛ	zur-zardula alaguwumnildula
S.	zan-ilantiki ilɛltiki	zur-zartiki alaguwumniltiki
J.	zan-ilanduk ilɛlduk	zur-zarduk alaguwumnilduk
Ƴ.	zan-ilanduli ilɛlduli	zur-zarduli alaguwumnilduli
N.	zan-ilanikla ilɛliklɛ	zur-zarikla alaguwumnilikla

Gr.	ɗamazil rublil	ilan ɗamazil metril
O.	ɗamazilwa rublilwa	ilan ɗamazilwa metrilwa
Gl.	ɗamazija rublila	ilan ɗamazila metrila
H.	ɗamazit rublilzi	ilan ɗamazilzi metrilzi
U.	ɗamazinun rublilnun	ilan ɗamazilnun metrilnun

B.	ḡamazidu ruḡlildu	ilan ḡamazildu metrildu
Ə.	ḡamazila ruḡlildula	ilan ḡamazildula metrildula
S.	ḡamazitki ruḡliltiki	ilan ḡamaziltiki metriltiki
J.	ḡamaziduk ruḡlilduk	ilan ḡamazilduk metrilduk
Ŋ.	ḡamazili ruḡlilduli	ilan ḡamazilduli metrilduli
N.	ḡamazikla ruḡlilikla	ilan ḡamazilikla metrilikla

Taḡudil, ḡərbiḡzərilḡəcir, hanḡuktanḡilduli huḡtuḡi-wuwkil.

Dukumacin 63. Dukuzanmar dukukallu taḡulwa turərsi. Taḡudikin zuləduḡ daliptirdu hanḡunma dukukallu.

Ərgəcinzi: Bəjətkən (adinun?) ḡuḡunḡun girkilḡunmi aḡitki sururən.

Bəjətkən 6 girkilḡunmi aḡitki sururən. Ulḡur 4 awdanaldu dukuwca biçən. Sowet rajondut 4 tatkicilwa oran. 26 alaguwumnilduk 3 gorottula alaguwnasinzaḡatin. 11 hawmi 16 ozaḡan 27. 50 halḡəmi 18 ozaḡan 32. 700 halḡəmi 277 ozaḡan 423. Tatkitut 80 alaguwumnilduk hələkə.

Dukumacin 64. Hanḡuntikindu ḡuninmə dukukallu. Dukukallu taḡulwa turərsi.

Adi ozaḡan 90 kaltakan? Adi ozaḡan 40 digin? Adi ozaḡan 100 kaltakan? Adi ozaḡan 100 hawmi 90 kaltakawan? Adi ozaḡan 100 halḡəmi 80 kaltakawan?

Dukumacin 65. Dukuzanmar dukukallu taḡulwa turərsi, ələ anḡani taḡuwan dukuwcalzi taḡulzi əməkəllu.

SSRU-du ələkəsiptildu tatkicildu alaguwzaril taḡutin kətəḡiwcən: 10 milliosalduk 1928 anḡanidu 19 milliosaldula 1932 anḡanidu. Duluguldu tatkicildu alaguwzaril taḡutin tuḡi-də kətəḡiwcən: 1600 tisicalduk 4350 tisicaldula. Tehnikumildu, rəfakildu alaguwzaril taḡutin kətəḡiwcən: 264 tisicalduk 1437 tisicaldula. 1935 anḡanidu tatkicildu ələkəsiptildu 25 milliosal alaguwzarilora.

Dukumacin 66. Dukuzanmar hawkəllu taḡudildu hanḡuktanḡil suffiksilwatin.

Ər anḡanidu briḡadat tunḡa ḡamazi... ulukilwə, ilanzar... sulakilwa, zan... zantakilwa, tunḡa... ḡəkəlwə wacan. Mitḡi internatici tatkit digin... ḡuləldu biçərən. Bi ilan... həḡdildu gorodildu biçəw. Bi ilan... girkildukwi dukuwurwatin ḡacaw. Ucələ mitḡi rajondut tatkicil acir biçətin, tikin mittu zan... hələkə tatkicil.

Awgumaltalwa taɲudilwa hanɲuktanɲkilduli huɲtuɲin.

Umukādi taɲu:

Kətədi taɲu:

Gr.	ələkəsipti anɲani		ələkəsiptil anɲanil
O.	ələkəsiptiwə anɲaniwa		ələkəsiptilwə anɲanilwa
Gl.	ələkəsiptijə anɲanija		ələkəsiptilə anɲanila
H.	ələkəsiptit anɲanit		ələkəsiptilzi anɲanilzi
U.	ələkəsiptinun anɲaninun		ələkəsiptilnun anɲanilnun
B.	ələkəsiptidu anɲanidu		ələkəsiptildu anɲanildu
Ə.	ələkəsiptilə anɲanila		ələkəsiptildula anɲanildula
S.	ələkəsiptitki anɲanitki		ələkəsiptiltiki anɲaniltiki
J.	ələkəsiptiduk anɲaniduk		ələkəsiptilduk anɲanilduk
Ŋ.	ələkəsiptili anɲanili		ələkəsiptilduli anɲanilduli
N.	ələkəsiptiklə anɲanikla		ələkəsiptiliklə anɲanilikla

Umukādi taɲu:

Gr.	ge bira		ili zu
O.	gewa birawa		iliwa zuwa
Gl.	geja biraja		ilija zuja
H.	get birat		ilit zut
U.	genun biranun		ilinun zunun
B.	gedu biradu		ilidu zudu
Ə.	gela birala		ilila zula
S.	getki biratki		ilitki zutki
J.	geduk biraduk		iliduk zuduk
Ŋ.	geli birali		ilili zuli
N.	gekla birakla		ilikla zukla

Kətədi taɲu:

Gr.	gil biral		ilil zul
O.	gilwə biralwa		lilwa zulwa
Gl.	gilə birala		ililla zula
H.	gilzi biralzi		ililzi zulzi
U.	gilnun biralnun		ililnun zulnun
B.	gildu biraldu		ilildu zuldu
Ə.	gildulə biraldula		ilildula zuldula
S.	giltiki biraltiki		ililtiki zultiki
J.	gilduk biraldu		ililduk zuldu
Ŋ.	gilduli biralduli		ililduli zulduli
N.	giliklə biralikla		ililikla zulikla

Awgumaltal taɣudil, gərbiɣzərilgəcir, hanɣuktanɣilduli huɣtupiwkil.

Dukumacin 67. Huɣtuɣkəllu ərilwə turərwə:

Zaɣi tirgani, ilipti uluki, zapki dukuwun, tunɣi bəjə.

Dukumacin 68. Huɣtuɣkəllu ərilwə turərwə:

Zan bəjəl, ilan ulukil, zapkun dukuwur, tunɣa mol.

Kətəmālcəl taɣudil, zurduk-kə, kətəduk-kə turərduk owcal, ələ amargu turəntin huɣtupiwiki.

Ərgəcini: Gr. ɣamazi ilan-zar digi

O. ɣamazi ilan-zar digi-wə

Gl. ɣamazi ilan-zar digi-jə

H. ɣamazi ilan-zar digi-t t. c.

Dukumacin 69. Guɣisəldu turərzi taɣulwa dukukallu.

Okin Lenin baldican? (22 turandu 1870 anɣanidu). Okin nuɣan acin oran? (21 girawundu 1924 anɣanidu). Okin Oktabrɣi rewolucijan bəcən? (7 ugundu 1917 anɣanidu). Okin Kommunistti Internacjonal owca? (4 əktənkirədu 1919 anɣanidu).

§ 11. Gərbilgəcir.

Dukumacin 70. Huɣtuɣkəllu gərbilgəcintikinmə gərbilgəzinun.

Umukədi taɣu:

Kətədi taɣu:

Gr.	mingi kotow	mingi oronmi	mingi tatkiçiw	mingil ororwi
O.	mingiwə	mingiwə	mingiwə	mingilwə
Gl.	mingijə	mingijə	mingijə	mingilə
H.	mingit	mingit	mingit	mingilzi
U.	minginun	minginun	minginun	mingilnun
B.	mingidu	mingidu	mingidu	mingildu
Ə.	mingili	mingilə	mingilə	mingildulə
S.	mingitki	mingitki	mingitki	mingiltiki
J.	mingiduk	mingiduk	mingiduk	mingilduk
Ŋ.	mingilə	mingili	mingili	mingilduli
N.	mingiklə	mingiklə	mingiklə	mingiliklə

Umukādi taṅu:

Kətədi taṅu:

Gr.	mungi zuwun	mungi murinmun	mungil murirwun
O.	mungiwə . . .	mungiwə . . .	mungilwə . . .
Gl.	mungijə . . .	mungijə . . .	mungilə . . .
H.	mungit . . .	mungit . . .	mungilzi . . .
U.	minginun . . .	minginun . . .	mungilnun . . .
B.	mingidu . . .	mingidu . . .	mungildu . . .
Ə.	mingilə . . .	mingilə . . .	mingildulə . . .
S.	mingitki . . .	mingitki . . .	mingiltiki . . .
J.	mingiduk . . .	mingiduk . . .	mingilduk . . .
Ŋ.	mingili . . .	mingili . . .	mingilduli . . .
N.	mingiklə . . .	mingiklə . . .	mingiliklə . . .

Dukumacin 71. Huntuṅkəllu ərilwə turəwə.

Mingi dukuwunmi, mingi birəṅmun, mingil hutəlwi, mungil adililwun, mungil tatkicilwun, mungi bəjətkənmun, mungi oronmun.

Dukumacin 72. Dukukallu, tupakalikla turəwə ətəzənəl duka-zami.

Mungi... klass... zur-zar alaguwumnil. Mingi... zu... zur bəjəl, ilan asal. Tar bəjə mingi... amin... sazərən. Bi singi... girki... ulgucəmətəw. Mungi... girki... gorottuk əməcən. Mungi... urikit... sungi... urikit... ilan nulgil. Mingi... urikit... tatkittula daga. Mung... gulə... zan-zur komnatal. Sungi... klass... digin alaguwumnil premijawa gacatin.

Dukumacin 73. 70-gəcin.

Umukādi taṅu:

Kətədi taṅu:

Gr.	singi us	singi ṅinakinni	singi akicis	singil ṅinakirri
O.	singiwə . . .	singiwə . . .	singiwə . . .	singilwə . . .
Gl.	singijə . . .	singijə . . .	singijə . . .	singilə . . .
H.	singit . . .	singit . . .	singit . . .	singilzi . . .
U.	singinun . . .	singinun . . .	singinun . . .	singilnun . . .
B.	singidu . . .	singidu . . .	singidu . . .	singildu . . .
Ə.	singilə . . .	singilə . . .	singilə . . .	singildulə . . .
S.	singitki . . .	singitki . . .	singitki . . .	singiltiki . . .
J.	singiduk . . .	singiduk . . .	singiduk . . .	singilduk . . .
Ŋ.	singili . . .	singili . . .	singili . . .	singilduli . . .
N.	singiklə . . .	singiklə . . .	singiklə . . .	singiliklə . . .

Gr.	sunḡi gidasun	sunḡi oronnun	sunḡi akitsun	sunḡilgidallun
O.	sunḡiwə . .	sunḡiwə . .	sunḡiwə . .	sunḡilwə . .
Gl.	sunḡijə . .	sunḡijə . .	sunḡijə . .	sunḡilə . .
H.	sunḡit . .	sunḡit . .	sunḡit . .	sunḡilzi . .
Ū.	sunḡinun . .	sunḡinun . .	sunḡinun . .	sunḡilnun . .
B.	sunḡidu . .	sunḡidu . .	sunḡidu . .	sunḡildu . .
Ə.	sunḡilə . .	sunḡilə . .	sunḡilə . .	sunḡildulə . .
S.	sunḡitki . .	sunḡitki . .	sunḡitki . .	sunḡiltiki . .
J.	sunḡiduk . .	sunḡiduk . .	sunḡiduk . .	sunḡilduk . .
Ŋ.	sunḡili . .	sunḡili . .	sunḡili . .	sunḡilduli . .
N.	sunḡiklə . .	sunḡiklə . .	sunḡiklə . .	sunḡiliklə . .

Gərbiḡzəri gərbiḡəcinnun, ḡiḡiwə icəwkənzerinun, (mingi, munḡi, sinḡi, sunḡi) huḡtuḡinduwi hanḡuktanḡi suffiksin amardun dərədiwə suffikswa gawki:

mingidu zu-du-w

sinḡidu zu-du-s

munḡidu zu-du-wun

sunḡidu zu-du-sun

Dukumacin 74. Dukukallu, ilan tupakalikla gərbiḡəcinmə **sunḡi** təzət dukuzanal.

. . . umunupkittusun upkat itigawcal, ulumidəwər. Ər anḡanidu . . . umunupkittuksun nadan briḡadal uluməsınzə-ḡətın. . . . bəjumətcerillun tunḡadu bəjumətkeildu uluməsınzəḡətın. Upkat . . . briḡadallun məməlilnunmər gukcanmakit guldirwən ora.

Dukumacin 75. Dukukallu, tupakalikla gələwzərilwə gərbiḡəcirwə hawzənəl.

. . . tatkittut digin klassil. . . . klasstut zan-tunḡa pioneril. . . . klasstusun zan pioneril, zapkun komsomogir. . . . klassit . . . klassnunnun gukcanmakit guldinmən ora. . . . tatkitsun alaguwumnilin . . . tatkittulawun əməcətın.

Dukumacin 76. Zalɔakəllu gunmuwkəlwə, nuḡardutin əril turər biɔətın.

Sinḡiduk akindukis. Munḡilə zulawun. Munḡilwə ororwəwun. Sinḡidu dukuwundus. Mingiduk klasstukiw. Munḡiduk kolhostuwun.

Dukumacin 77. Huguŋkällu gərbigəcinmə **nuganġin, nugarġi-**
tin gərbigəzinun. Icətkällu icəwkəwunmə.

U mukədi taġu.

Gr.	nuganġin oronin
O.	nuganġiwan oronmon
Gl.	nuganġijan oronon
H.	nuganġizin oronzin
U.	nuganġinunin oronnunin
B.	nuganġidun orondun
Ə.	nuganġilan orondulan
S.	nuganġitkin orontikin
J.	nuganġidukin orondukin
Ŋ.	nuganġilin orondulin
N.	nuganġiklan oroniklan

Kətədi taġu.

nuganġilin ororin
nuganġilwan ororwon
nuganġilan ororon
nuganġilzin ororzin
nuganġilnunin orornunin
nuganġildun orordun
nuganġildulan orordulan
nuganġiltikin orortikin
nuganġildukin orordukin
nuganġildulin orordulin
nuganġiliklan ororiklan

U mukədi taġu.

Gr.	nugarġitin orontin
O.	nugarġiwatin oronmotin
Gl.	nugarġijatın oronotin
H.	nugarġizitin oronzitin
U.	nugarġinuntin oronnuntin
B.	nugarġidutin orondutin
Ə.	nugarġilatin orondulatin
S.	nugarġitikitin orontikitin
J.	nugarġiduktin oronduktin
Ŋ.	nugarġilitin orondulitin
N.	nugarġiklatin oroniklatin

Kətədi taġu.

nugarġiltin orortin
nugarġilwatin ororwotin
nugarġilatin ororotin
nugarġilzitin ororzitin
nugarġilnuntin orornuntin
nugarġildutin orordutin
nugarġildulatin orordulatin
nugarġiltikitin orortikitin
nugarġilduktin ororduktin
nugarġildulitin orordulitin
nugarġiliklatin ororiklatin

Gərbigəcin **nuganġin, nugarġitin** gərbigəzinun huġ-
 tuŋinduwi hanġuktanġi suffiks amardun **zuktə** dərədilwə
 suffiksilwa gawkil:

Nuganġi-du-**n** oron-du-**n**. Nugarġi-du-**tin** oron-du-**tin**

Dukumacin 78. Zaldakällu gunmuwkəlwə, nuġardutin əril turər
 tiliwkənəzilzi turərzi biđətin.

Ərgəcinzi: Tikin munġidu awduduwan motorici zaw
 bisin.

Munġi awduwan. Sunġil adilillun. Sunġil ororrun. Nuġan-
 ġin aminin. Miŋġi murinti. Nugarġitin umunupkittin. Singi
 nəkunni. Singi dilis. Singil dukuwurri.

Dukumacin 79. Huɗtuɗkəllu gərbigəcinmə mənɗiwi, mənɗilwər gərbigərinun. Icətkəllu icəwkəwunmə.

Umukədi taɗu.

Kətədi taɗu.

Gr.	(mənɗiwi oronmi)	(mənɗilwi ororwi)
O.	mənɗiwi oronmi	mənɗilwi ororwi
Gl.	mənɗijəwi oronowi	mənɗiləwi ororowi
H.	mənɗiziwi oronziwi	mənɗilziwi ororziwi
U.	mənɗinunmi oronnunmi	mənɗilnunmi orornunmi
B.	mənɗiduwi oronduwi	mənɗilduwi ororduwi
Ə.	mənɗiləwi orondulawi	mənɗilduləwi orordulawi
S.	mənɗitkiwi orontikiwi	mənɗiltikiwi orortikiwi
J.	mənɗidukwi orondukwi	mənɗildukwi orordukwi
Ŋ.	mənɗiduliwi oronduliwi	mənɗilduliwi ororduliwi
N.	mənɗikləwi oroniklawi	mənɗilikləwi ororiklawi

Umukədi taɗu.

Kətədi taɗu.

Gr.	(mənɗiwər oronmor)	(mənɗilwər ororwor)
O.	mənɗiwər oronmor	mənɗilwər ororwor
Gl.	mənɗijəwər oronowor	mənɗiləwər ororowor
H.	mənɗiziwər oronziwar	mənɗilziwər ororziwar
U.	mənɗinunmər oronnunmar	mənɗilnunmər orornunmar
B.	mənɗiduwər oronduwar	mənɗilduwər ororduwar
Ə.	mənɗiləwər orondulawər	mənɗilduləwər orordulawər
S.	mənɗitkiwər orontikiwar	mənɗiltikiwər orortikiwar
J.	mənɗidukwər orondukwar	mənɗildukwər orordukwar
Ŋ.	mənɗiliwər oronduliwər	mənɗilduliwər ororduliwar
N.	mənɗikləwər oroniklawər	mənɗilikləwər ororiklawər

Gərbigəcin mənɗi, mənɗi gərbigərinun huɗtuɗinduwɗi hanɗuktaɗki suffiksin amardun zuktədu məmədi suffiks biwki.

Mənɗi-du-wi zu-du-wi
mənɗil-dulə-wər oror-dulə-wər

Gərbigəcin mənɗi, mənɗi gərbigərinun, owudidu hanɗuktaɗkidu bižənəl, okin-da zuktə hanɗuktaɗki suffik-sjan acir biwki.

Dukumacin 80. Dukuzanmar daliptirdu bisilwə gərbigəcirwə təzət dukukallu.

Əkəl (mənɗi) hawawi amannira. Sowetit (mitɗi) kolhostut tatkitwa nirən. (Mingɗi) klasstuw premijawa burə. Nəkunmi (singɗi) zudus ilallawa bižəcən. (Mitɗi) kuɗakarti ajatmarit

tatigawullə. Ər anjanidu (**nugargitin**) kolhostutin motoricit zawit ollomotcoro. Əwənkil (**məngi**) hutəwi tatkittula əməw-rən. Əwənkil (**mərgil**) orornunmar nulgiktəzərə. Sowetti əğəsi əwənkildu (**mərgi**) dukunatin burən. Sowetti əğəsi əwənkildu bələtcərən (**mərgil**) tatkicilwatin odatin. (**Mitgi**) umunupkittut bəjumətkit ətəwrən. Upkat brigadal (**mərgil**) owkatnəlwar zalupkira. Bi (**singil**) dukuwurwas amaski əməwum. Ər anjanidu (**munji**) tatkittulawun zur omaktal ala-gumnil əməyə.

Dukumacin 81. Dukuzanmar tupakalikla ətəkəllu dukuzami turərwə.

Tar bəyə mən... hawawi ətərən. Bukəl mindu mən... dukuwunmi. Əwənkil mər... hutəlnunmər nulgiktəzəwkil. Tikin nuğartin mər... hutəlwər tatkittula əməwzəwkil. Mit... tatkittut nəməzi kuğakar alaguwzara. Nuğar... orortin digindu oğkokicildu oğkozoro. Ər anjanidu mit... klasstukit ilan alaguwumnil gorottula alaguwnasinzəğatin. Adi bəyətkər, adi asatkar sun... urikittusun?

Dukumacin 82. Zaldakəllu gunmuwkəlwə, nuğardutin əril turər bidətin.

Məngiduwı zuduwı. Mərgilnunmər girkilnunmər. Məngi-dukwi bugəndukwi. Məngiwi hawawi. Məngiliwi birənduliwi. Məngiwi hutəwi. Mərgilduləwər tatkicilduləwər.

§ 12. Mudadil suffiksil.

- Nəkunnı idu?
- Zuduw bicən.
- Okin zulas əməcən?
- Əsikəkən əməcən. Əməkəl zula.
- Eda?
- Aminmi sowettuk əmərən. Ewa-wal ulgucənzərən.
- Bəyə zulan irən. Togodu təğəttən, dolcacillan. Əwənkil zula wi əmərən. Zuduwı ulgucəllən icənəwi.

Suffiksil, turən mudandun bisil, niği bisiwən icəw-kən zərəil, **mudadilzi suffiksilzi** gərbicuwukil.

Mudadil suffiksil zurdu gruppaldı boriciuwukil:

1) **dərədil** suffiksil:

3u-w 3u-t, 3u-wun

3u-s 3u-sun

3u-n 3u-tin

2) **məmədil** suffiksil:
 zula-**wi** əmərən
 zuldu-**war** bizərə

Dukumacin 83. Taɲkallu, gərvikəllu mudadilwa suffiksilwa.

- Si icəcəs oronmow?
 - Oronni agitki hukticən. Eda oronni gələwzərən?
 - Bi nəkunmi urikittulən ɲənəmuzəm.
 - Ekun zarin urikittulən ɲənəmuzənni?
 - Tala girkin gorottuk əmərən.
 - Alatcəkəl, bi tugi-də ugucakitwi sinnun ɲənəzəm.
- Bəjəl oror**wor** bakara, ugra, girkildulə**wər** sururə.

Dukumacin 84. Dukukallu, tupakalikla gələwzərilwə mudadilwa siffiksilwa dukuzanal.

Bəjə zuduk... hawalnasincan. Hawalkici... zuduki... goro bicən. Əsi-tirga nuɲan gorowo azəcan. Həktoli himat ɲənəzəcən. Nuɲan ɲələlcən, ədə... hawa... amannira. Agiduk jurən, biratki əwrən. Birawa dagzana, tuksallan. Umnət halgani... zəkədu multurəwrən. Bəjə bururən. İlissazaran, albazaran ilzami—halgani... sot ənuzərən. Bargidala, nəkcəkicil dagadu... iləl hawalzəcatin. Bəjə ənumuktuk təkərən. İləl doldira. Nuɲarduk... zur bəjətki tuksara. Nəkcəkittulə bəjəwə əməwrə, icərə — halgani... giramna... kapurgaca. Himat bəjətkənnmə ajitkittula suruwkənə, doktor əmədən.

§ 13. Dərədil suffiksil.

U mukədi taɲu.

1 dərə	2 dərə	3 dərə.
zu-w	zu-s	zu-n
zaw-i-w	zaw-i-s	zaw-i-n
inmək-i-w	inmək-i-s	inmək-i-n
adil-i-w	adil-i-s	adil-i-n
laɲ-i-w	laɲ-i-s	laɲ-i-n
oron-mi	oron-ni	oron-i-n
oror-wi	oror-ri	oror-i-n
zul-wi	zul-li	zul-i-n

Kətədi taɣu.

	1 dəɾə	2 dəɾə	3 dəɾə
zu-t	zu-wun	zu-sun	zu-tin
zaw-i-t	zaw-wun	zaw-sun	zaw-tin
inmək-i-t	inmək-wun	inmək-sun	inmək-tin
adil-i-t	adil-wun	adil-sun	adil-tin
laɣ-i-t	laɣ-mun	laɣ-sun	laɣ-tin
oron-ti	oron-mun	oron-nun	oron-tin
oror-ti	oror-wun	oror-run	oror-tin
zul-ti	zul-wun	zul-lun	zul-tin

Ələkəsıpti, gepti dəɾə dəɾədil suffiksilin, huɣtutikirdu igildu hawuwzənəl, huɣtuɣiwzəɣəl.

Dukumacin 85. Dukukallu, ərilwə turərwə 1 dəɾə umukədi taɣu dəɾədiwə suffikswan hawzənəl. Igraskəllu suffikswa.

Ərgəcinzi: Tatkiciw, aminmi.

Tatkit, amin, ɣalə, dil, ugucak, ɣinəkkin, adilil, pəktirəwun, girki, awun, zaw, dukuwun, amtil, oror.

Dukumacin 86. Dukukallu 85 dukumacinduk turərwə, 2 dəɾə umukədi taɣu dəɾədiwə suffikswan hawzənəl.

Dukumacin 87. Dukukallu, 1 dəɾə kətədi taɣu dəɾədilwə suffiksilwan 2 dəɾə kətədi taɣu dəɾədilzi suffiksizin zugətcənəl.

Awduwun, tatkitwun, urikitwun, zawwun, kuɣakarwun, dukuwunmun, kurewun, ororwun, zulwun, pionerilwun, ala-gumniwun, sowetwun, kooperatiwwun.

Dukumacin 88. Dukukallu, 2 dəɾə kətədi taɣu dəɾədiwə suffiksilwan 1 dəɾə kətədi taɣu dəɾədit suffiksizin zugətcənəl.

Murinnun, zusun, internatsun, laɣsun, əwikitsun, əwi-wurrun, zawillun, dukuwurrun, nəknillun, hoktokitsun, umunupkitsun, kolhossun, hawasun, hutəllun, hunillun.

Dukumacin 89. Dukukallu, gukəllu—awadi dəɾədi suffiks koɣnomot dukuwcal turərdu, tduk tarawə suffiks ugidədun dukukallu.

Tatkittut digin klassil. Amtilwi urikittu bızərə. **Urikit-tutin** ulumizəril **umunupkittin** bisin. Aminmi umunupkittu hawalzaran. Umunupkittu ulumizəril ilan **brigadaltin**. **Urikit-tus** umunupkit bisin? — Ee, **urikittuw** bəjumizəril **umunup-kittin** bisin. — Adi brigadal **umunupkittusun** hawalzara? — **Umunupkittuwun** nadan brigadal hawalzara. — **Brigadadus** gugzaril bisi? — **Brigadaduw** upkat bəjumizəril — gugzaril.

§ 14. Mēmədil suffiksil.

Mit tatkittuwar alaguwzaraw.

Bəjətkən zulawi ɣənəzərən.

Mit dukuwunmar taɣzaraw.

Bi awunmi awlam.

Mēmədil suffiksil ələ taɣut huɣtuɣiwuwkil **n, ɣ**, amar-
duktin nuɣartin okinda **m**-zi nonowuwkil:

umukədi taɣu:

awdu-wi

awdu-war

togo-wor

sukə-wər

awdun-mi

awdun-mar

oron-mor

nəkun-mər

laɣ-mi*

laɣ-mar

kətədi taɣu:

Dukumacin 90. Dukukallu, mēmədilwə suffiksilwa hawzənəl.

Amtilli idu bizərə? — Nuɣartin zudu... bizərə. — Okin si zula... surumuzənni? — Alaguwzami ətəmi, bi zula... ɣənəzəɣəw.

— Su gazaras dukuwurwa girikilduk...? — Tinəwə bu gacawun dukuwurwa... girikilduk...

Bəjə pəktirəwun... garan, zuduk... jurən. Hoktoli ɣənəzənə, girkinun... bakaldiran.

Ər anjanidu mit tatkit... dagadun kurewa ocat.

Dukumacin 91. Huɣtuɣkəllu hanɣuɣtaɣkilduli ərlwə turərwə.

Pəktirəwunmi. Oronni. Adililli. Kuɣakarrun. Dukuwurtin. Zuwi. Hutəlwər. Murinmar.

Dukumacin 92. Taɣkallu, tiliwkəkəllu mudadilwa suffiksilwa.

Bəjumimni.

A. Salatkin.

— Imuwunməw mindu bukəl,
imuzəlin garpawunmi.
Horomonmow ulizəkəl,
haɣiwzalim girikunmi!

Bəjumimnit bəjuzərən,
urəlduli kikəzənə.

Horomonin gogozoron,
agilduli dələminə.

§ 15. Bugawa, kirəwə icəwkənzəril turər.

Bolo (okin?) əwənkil nəkəzəwkil bəjuktəzəmi. Nuḡartin (ilə?) **gorolo** bəjumilzəḡətīn. Umukərtin (irtiki?) **diski** bəjuməsinzəḡətīn, giltin (irtiki?) **neski** bəjuməsinzəḡətīn. Mitḡi brigadat (idu?) **bargidadu** bəjumizəḡən. (Okin?) **tugə** doḡotol oraktin, upkat adikukanmə dərūmkitcəḡətīn, taduk (irtiki?) **caski** ulumilzəḡətīn.

Bugawa icəwkənzəril turər tiliwkətcəwkil **ili? irtiki? ilə? irgit?** ori bisiwən:

hərgigit	ugigit	zuləgit	bərgigit
hərgiski	ugiski	zuləski	bərgiski
hərgilə	ugilə	zulələ	bərgila
hərgili	ugili	zuləli	bərgili

Kirəwə icəwkənzəril turər tiliwkətcəwkil **okin?** ori bisiwən:

timatnə	unə	zuga	tinəwə-cəḡudu	tikin
təḡəmi	bolo	tugə	təḡəmi-cəḡudu	əsi.

Dukumacin 93. Zaldakəllu gunmuwkəlwə, nuḡardutin əril turər bidətīn.

Soloki, əjəki, caski, ugigit, hərgigit, amaski, antiki, dili, ḡela, əsi, amakan, ḡorowo, nəḡḡə, sirulasa, tikin.

Turər bugawa icəwkənzəril hadilduli hanḡuktaḡkilduli huḡtuḡiwzəḡəl:

Ə. ilə?	tala	ələ	ḡela	dilə	ugilə	hərgilə
S. irtiki?	tartiki	ərtiki	neski	diski	ugiski	hərgiski
J. irgit?	targit	ərgit	ḡegit	diḡit	ugigit	hərgigit
Ḣ. ili?	tali	əli	ḡeli	dili	ugili	hərgili
N. iriklə?	tarikla	əriklə	ḡekla	diklə	ugiklə	hərgiklə

Əḡəcir turər juwudidu hanḡuktaḡkidu hanḡukta-wuwkil **irgit?** Ər hanḡuktaḡki suffiksin-**git** biwki. Əḡəcir turər hadidutin suruwudidu hanḡuktaḡkidu suffiks **-ski** biwki:

ca-ski	zulə-ski	do-ski
di-ski	ama-ski	tuli-ski

Dukumacin 94. Huḡtuḡkəllu ərilduli hanḡuktaḡkilduli ədu dukuwcalwə turər wə.

Gorolo, dagala, zulələ, dola, tulilə.

§ 16. Ipkətcəri owka.

Ozari forman ipkəcinmə-gu, əjəcinmə-gu icəwkənzəri, ipkətcərit owkat gərbiciwuwki.

Ozaril ipkətcərit owkat huŋtuŋiwzəŋəl.

Ipkətcəri owka

Bi	dukukta	icəciktə	ilikta	taŋikta	guniktə
Si	dukukal	icətkəl	ilkal	taŋkal	gukəl
N.	dukugin	icəcigin	iligin	taŋigin	gunigin
Mit	dukugat	icətkət	iligat	taŋigat	gunigət
Bu	dukuktaw	icəciktəw	iliktaw	taŋiktaw	guniktəw
Su	dukukallu	icətkəllu	ilkallu	taŋkallu	gukəllu
N-in	dukuktin	icəciktin	iliktin	taŋiktin	guniktin

Ipkətcəri owka dərədil suffiksiltin:

Umukədi taŋu.

kətədi taŋu.

1 d. -kta, -ktə, -kto.

1 d. -gat, -gət, -got; -ktaw, -ktəw, -ktow.

2 d. -kal, -kəl, -kol.

2 d. -kallu, -kəllu, -kollu.

3 d. -gin.

3 d. -ktin.

Ipkətcəri owka ələkəsipti dərə suffiksin kətədidu taŋudu igil **k**, **p**, **s**, **t**, amarduktin okin-da igit **k** nonowuwki (-kat, -kət, kot).

icə-gət — icət-kət

luk-kat

təgə-gət — təgət-kət

umunup-kət

i-gət — is-kat

zalup-kat.

Dukumacin 95. Huŋtuŋkəllu ipkətcərit owkat ərilwə ozarilwa:

Uigucəniktə, suruktə, təgəciktə, lukikta, iktə, isikta, okta, gənnəktə.

Dukumacin 96. Huŋtuŋkəllu ozaritikinma, geptidu dərədu bidən, nuŋandun turənəmə hawzənəl.

Ərgəcinzi: Taŋkal ulgurwə, taŋkallu ulgurwə.

Taŋikta ...

Hanŋuktakta ...

Okta ...

Dukukta ...

Uigucəniktə ...

Guniktə ...

Əməwuktə ...

Uigucəməciktə ...

Gakta ...

Suruktə ...

Dukunasinikta ...

Buktə ...

Dukumacin 97. Dukukallu ɛrɛwɛ ikɛnmɛ, upkat ɔzaril ipkɛtɛridu owkadu bidɛtin (gepti dɛrɛ, kɛtɛdi tagu).

Ɯuga.

A. Salatkin.

„Bɛjɛjɛj hɛkumɛmɛ,
birajatkɛ hawasinɛat!
Dilkakunmi ɛnumɛmɛ,
amakakun ɛlbɛskɛtkɛt!“

„Girki! ɛtɛm nɛnɛzɛrɛ.
Amargut mit simkilzɛnɛt.
ɛnɛkɛkur ɛlbɛskɛttɛ,
zuldulawɛr asnasinɛat.“

Dukumacin 98. Hunɛunɛkɛllu ɔzarilwa, tatigamni alaguwzarilitikɛ gukɛtɛcɛrin bidɛn.

ɛrgɛcinzi: Nadallali mit gorottula surugɛt.

Nadallali si gorottula surukɛl. Tala zawottula surukɛl. Gakal mɛnnunmi bumagawa, dukunɛkiwa. Ajat icɛtkɛl upkatwa zawottu. Dukukal, ɛdɛwi omɛoro. Tatkitula ɛmɛksɛ, ulgucɛkɛl upkatwa gildu kunakardu.

Dukumacin 99. Dukukallu koɛnomot dukuwɛalwɛ ɔzarilwa ipkɛtɛridu owkadu, 1 dɛrɛdu kɛtɛdidu tagudu (mit) bidɛtin.

Tɛgɛnɛkidu **tɛgɛtmi**, alaguwɛdawɛr **itigami**. Sɛlɛmɛwɛ dukunɛkiwɛ **gami**, dukunɛkiruktu nuɛanman tulɛmi, hawawɛr **nonomi**. Unɛ **tɛgɛmi**, **tɛtmi**, dɛrɛwɛr, nikimnawar **awmi**, **zɛwnɛsinmi**, klasstula **ɛmɛmi**.

Tɛtilwɛr, untalwar **lukmi**, tarilwa ajat **nɛtmi**, **asinmi**.
Ulgurwɛ **tagmi**, nuɛanman **ulgucɛnmi**.

§ 17. Ujildiwur.

Dukumacin 100. ɛlɛkɛs bakakallu umunmusɛlwɛ gunmuwkɛlwɛ; nuɛardutin ujildiwur **taduk**, **tɛli** urɛcit hanguktawzarilwa zalɛnɛilwa ujildiwkil. Taduk bakakallu adimasalwa gunmuwkɛlwɛ, nuɛardutin ɛril ujildiwur hɛrɛkɛlwɛ umunmusɛlwɛ gunmuwkɛlwɛ ujildiwkil.

Bɛjɛ dukuwunmi tagnan, taduk gunɛn. Tugɛ dilaca nɛri-zɛwki, ɛwki hɛkulgirɛ. Bɛjɛ hɛlinzɛcɛn, hawawi amannɛan.

Omolgi sulakiwa, zantakiwa, taduk tuksakiwa wacan. Hɛktoron sokoriwran, tɛli bu illaw. Nuɛan minɛwɛ ɛrizɛcɛn, bi ɛcɛw ɛmɛrɛ. Ajal tirganil bisi, ɛlɛ dɛgil ɛcɛl dɛgrɛ. Tuksaki supirɛlduk jurɛn, tɛli bi nuɛanman pɛktirɛnim. Nuɛan dukuwunma gacan, tarit amtildulawi surucɛn.

Turər **taduk**, **tarit**, **təli** urəcit hanjuktawzarilwa gunmuwkə zalañilwan-ñu, adimasalwə gunmuwkəlwə-gu ujildizənəl, **ujildiwurzi** gərbiciwuwkil. Təli nuñartin əwkil gunmuwkə zalañilzin tañiwra.

Dukumacin 101. Dukukallu, ujildiwurwa, igrazənəl.

Dərumkikit bicən, tarit nuñan ulumizəcən. Mit gorowo hawalzacat, tarit sot dərurəp. Tar bəjətkən minnun alaguwzacan, bi-də əcəw nuñanman ajat sarə. Nuñartin taña, taduk dukulla. Dilaca garpalin sonadu icəwullə, təli bi melim. Zudu ajat bizəmi, ələ tugə iñinipcu biwki. Suksillalwi ajal, ələ bi əñnəm suksiñun girkura.

Dukumacin 102. Zaldakəllu aditalwa tiliwkənzəril turəcilwə gunmuwkəlwə, nuñardutin ujildiwun **taduk** bidən.

Dukumacin 103. Zaldakəllu adimasalwa gunmuwkəlwə, nuñardutin ujildiwur **taduk**, **təli**, **tarit** bidətin.

§ 18. Turəñgin. Turən ñigtən. Turən təkənin. Suffiksil.

mo	mu	tatim	ajim
moma	mudən	tatkit	ajicim
məlam	muləm	tatigam	ajitkit
məldakit	muləkkit	tatigamni	ajicimni
məojo	muləñki	tatigawumni	ajiciwun
mətam	mumə	tatigawun	ajikak
məti	muktə	tatigan	ajinca

Turən ələkəsipiti hadikanin, kətədu turərdu umukən-mə-də icəwkənzəri, **turən ñigtəzin** gərbiciwuwki.

Amardun bisil hadikarin **suffiksilzi** gərbiciwuwkil.

Zur gruppal suffiksil bisi: **turəññigkil**, taduk **turənmə huñtuñigkil**.

Turəññigkil omaktalwa turərwə ozawkil: uliwun, dukuwun; **tatkit**, **ajitkit**; **ajicimni**, **tatigamni**.

Turənmə huñtuñigkil turənmə huñtuñiwkil, ənəl omaktat turəñjirə: dukuwunmi, dukuwundu, dukuwur, dukuwunma; dukuran, dukuzəñaw, dukuwunduwar.

Hanjuktəñkil, kətədi tañu, kirə, dərədil, məmədil suffiksilin upkat umukəndu **turərwə huñtuñigkilzi** gərbiciwuwkil.

Hadun ɲiɲtədu-gu, təkəndu-gu suffiks hawuwra kin, sigdiləldutin **ujildizəri** ultama **i-gu**, **u-gu** biwki.

aj-i-t-kit; tat-i-ga-wun; tat-kic-i-l.
əmə-w-u-m; suru-w-u-m; əmən-m-u-m.

Dukumacin 104. Dukukallu hərguməltət upkatwa umukən ɲiɲtə-cilwə turər wə.

Dukuwun. Hawa. Moti. Zəwrən. Sazəm. Oɲozom. Nəku. Siru. Hawalzam. Dukuɲki. Mo. Zəpkit. Sirulasani. Sawka. Oɲowun. Nəm. Dukuran. Hawalkit. Mosa. Zəmukin. Siruzan. Sawun. Oɲoci. Nəkcəm. Dukumni. Hawamni. Oɲomni. Mol-dakit. Zəptilə. Sawkam. Oɲollo. Nəkcəkkit.

Dukumacin 105. Dukumacinduk 90-duk dukukallu hərguməltət urət turənɲiɲkicilwə turər wə.

Dukumacin 106. Zaldakallu turər wə, turənɲiɲki-wun bidən.

Dukum. Tatigam. Ulim. Hawalim. Ərim. Silam. Anim. Awlam. Unijəm. Ollomim. Bəjumim. Ulumim.

Dukumacin 107. Turənɲikəllu ədu dukuwca duk turər duk, ələkəs nuɲardutin turənɲiɲki-mni bidən, t duk turənɲiɲki-kit bidən.

Tatigawun. Molam. Hawalim. Unijəm. Ollomim. Bəju-mim. Ulumim. Alaguwum. Sinmacim.

Dukumacin 108. Dukuzanmar igraskəllu umukənzi igrakanzi tu-rən ɲiɲtəwən, zursi igrakarzi turənɲiɲkiwən, turən mə huɲtuɲiɲkiwə, ənəl ujildizərilwə ultamawa igrəzərə.

Ərgəcinzi: umnəkən solongowo

Ṛəkə, solongo.

(Nimɲakan).

Umnəkən ɲəkə solongowo bakaldica. Ṛəkəɲin inɲaktan soma əru bicə. Solongo inɲaktan aja bicə. Ṛəkəɲin solongotki gunən; „Mit inɲaktawar zugətkət“. Solongonin guncə: „Bi ətəm zugəttə“. Ṛəkəɲin guncə: „Əsikis zugəttə, ɲorcanagat! Si minəwə dawdirakis, minɲi inɲaktaw siɲama ozaɲan“.

Solongo ɲəkənun ɲorcanasinə. ɲorcazanal, ɲəkəɲin so-longowo mulə garadarən. Juktukəndu mu siɲama bicən. Ṛəkə solongowo dawdican.

Dukumacin 109 Zaldakəllu omaktalwa turər wə, nuɲardutin əril ɲiɲtəl bidətin.

Tət-, tat-, duku-, wa-, mo, mu, zu, dəg, u, a-, aw-, aj-, sa-, taɲ-, urgə, aja, gun-, oɲko-.

Dukumacin 110. Turɔ̀nɔ̀nikɛ̀llu, turɔ̀nɔ̀nɔ̀ŋki -**tkan**, (cikan) -**kan** biɔ̀n. Ɖɔ̀gɛ̀cinzi Oron — oron**cikan**.

Oron. Bira. Kuɔ̀jakan. Murin. Mo. Zu. Gulɛ̀. Hutɛ̀. Asi. Bɛ̀jɛ̀. Togo. Moti, Ɖalɛ̀. Ɖaw. Ikɛ̀n. Suksilla.

Dukumacin 111. Boritkallu ɛ̀du dukuwcalwɛ̀ turɔ̀rwɛ̀ taɔ̀lawun-gɛ̀cinɔ̀du.

Turɔ̀n tɛ̀kɛ̀nin		Turɔ̀nmɛ̀ huɔ̀tuɔ̀ŋkil
Turɔ̀n ɔ̀ŋtɛ̀n	Turɔ̀nɔ̀ŋkil	
tat-	-i-ga-mni	
ala-	-gu-w-za-ri-	-l-wa
tat-	-i-ga-za-	-ra-n

Tatigamni alaguwzarilwa tatigazaran. Bɛ̀jɛ̀tkɛ̀n amtilduwi dukuwunma dukuran. Tatkittu ɛ̀wɛ̀nkɛ̀tkɛ̀r, lucatkar tatigaw-zɛ̀rɛ̀. Hawamnil, gugzanal, hawalzara.

Turɔ̀n ɔ̀ŋtɛ̀n turɔ̀nɔ̀ŋkilnɔ̀n umukɛ̀ndu **turɔ̀n tɛ̀kɛ̀n-mɛ̀n** ɔ̀zawkil.

Umukɛ̀ndu turɛ̀ndu adi-wal turɔ̀nɔ̀ŋkil-dɛ̀, turɔ̀nmɛ̀ huɔ̀tuɔ̀ŋkil-dɛ̀ biɔ̀zɔ̀ŋɛ̀l:

Turɔ̀n ɔ̀ŋtɛ̀n	Turɔ̀n-ɔ̀ŋkil	Turɔ̀nmɛ̀ huɔ̀tuɔ̀ŋkil
hawa-	-i-na-sin-	-ca-n
ala-	-gu-w-za-	-ra-w
tat-	-kit-	-tu-war
turɔ̀n	tɛ̀kɛ̀nin	

Dukumacin 112. Boritkallu ɛ̀du dukuwcalwɛ̀ turɔ̀rwɛ̀ taɔ̀lawun-gɛ̀cinɔ̀du.

Turɔ̀n tɛ̀kɛ̀nin		Turɔ̀nmɛ̀ huɔ̀tuɔ̀ŋkil:			
Turɔ̀n ɔ̀ŋtɛ̀n	Turɔ̀nɔ̀ŋkil	Kɛ̀tɛ̀di taɔ̀u huɔ̀tuɔ̀ŋkin	Hanɔ̀ktaɔ̀ki huɔ̀tuɔ̀ŋkil	Kira huɔ̀tuɔ̀ŋkin	Mudadi huɔ̀tuɔ̀ŋkin
Bɛ̀ju-ulu-	-mɛ̀-t-cɛ̀-ri- -mɛ̀-sin-	-l		-cɛ̀-	-tin

Bəjumətcəril uluməsincətin. Alaguwumnil klasstuwar alaguwzara. Əwənkil hutəlwər tatkicildula əməwzərə. Zuga akinmi urikittuləwi əməzəngən.

Turər turəngiŋkicil, turəngiŋkilə acir bızəngəl.

§ 19. Urumkuŋiwcəl turər.

Əwədidu turəndu omaktal urumkuŋiwcəl turər biwkil.

ROK — Rajonŋi Ozari Komitet.

OOK — Okrugŋi Ozari Komitet.

SSRU — Sowettil Socialisttil Respublikal Umunupintin.

Ducumacin 113. Dukukallu ələt urumkuŋiwcəl wə turər wə, iculiw-kəwunmə icətcənəl.

SSRU. UOK. RSFSR. ROK. OOK.

Iculiwkəwun.

Kompart (B)	Kommunistti Partijan (bolsewikil) WKP(B)
Komilum	Kommunistti İmaktal Umunupintin (Komsomol)
Komintern	Kommunistti Internasional
UK	Uŋurədi Komitet (CK)
K. I. I.	Kommunistti İmaktal Internacionaltin (KIM)
OOK	Okrugŋi Ozari Komitet (OIK)
ROK	Rajonŋi Ozari Komitet (RIK)
RSFSR	Rossijadi Sowetti Federacijadi Socialistti Respublika
SSRU	Sowettil Socialisttil Respublikal Umunupintin (SSSR)
UOK	Uŋurədi Ozari Komitet (CIK)

Iculiwkōwun.

Lucadiduk turənduk gawcal turər təzət dukuritin.

Umukādi taḡu	Kətədi taḡu	Umukādi taḡu	Kətədi taḡu
aeroplan	aeroplasal, aeroplar	kooperacija	
alfawit	alfawitil	kooperatiw	kooperatiwil
anketa	anketal	kilogramm	kilogrammil
arifmetika	arifmetikal	kub	kubil
armija	armijal	kultura	
Bolsewik	Bolsewikil	kultbaza	kultbazal
Brigada	Brigadal	metr	metril
Burzuj	Burzujil	million	milliosal
clen	clesal, cler	millimetr	millimetril
ekskursija	ekskursijal	nacija	nacijal
elektro		nacionalizm	
elektrodi	elektrodil	oktabrḡi	oktabrḡil
fabrika	fabrikal	parowos	parowozil
faktorija	faktorijal	plakat	plakatil
familija	familijal	plus	plusil
gazeta	gazetal	poest	poezdil
gorot	gorodil	protokol	protokolil
gosudarstwo	gosudarstwol	radio	
gradus	gradusil	rajon	rajosal, rajor
gramm	grammil	rewolucija	rewolucijal
gruppa	gruppal	santimetr	santimetril
kartofel	kartofel	socialist	socialistil
klass	klassil	socialistti	socialisttil
kolhos	kolhozil	socializm	
kollektiwiza- cija		sowet	sowetil
kommunist	kommunistil	sowetti	sowettil
kommunistti	kommunisttil	sowhos	sowhozil
kommunizm		stakan	stakasal
komsomol		steklo	steklol
		zaem	zaemil
		zawot	zawodil

і

iculin zarin—для проверки.
 iculiwkəwun—справочник.
 icəwkəwun—образец.
 idəgə—предмет.
 ipkətcəri—повелительн. (накл.).
 internacijadi—интернациональ-
 ный.
 irgici turaka—запятая.

ј

juwudi—отложительный (пад.).

к

kirə (solo, ur)—время.
 kətədi taru — множественное
 число.
 kətəməlcə tarudi—количествен-
 ное числительное.

м

mətədi suffiks — возвратный
 суффикс (возвратное при-
 тяжение или аффикс).
 mudadi suffiks—конечный суф-
 фикс (притяжение или аф-
 фикс).

п

purniwudi—направительно-ме-
 стный (пад.).

р

рəпəwudi—продольный (пад.).

о

озагi—глагол.
 ozarilwa hunturin—спряжение.
 owka—наклонение.
 owudi—винительный опред.
 (пад.).

с

sotku turəp—подлежащее.
 sotku turəp orin, sotku orin—
 сказуемое.
 suruwudi — отправит.-напра-
 вит. (пад.).
 suffiks—суффикс.

т

taru—число.
 tarudi—числительное.
 tiliwkənzəgi turəp—пояснитель-
 ное слово.
 tire—тире.
 turəpmə hunturinki — словоиз-
 менитель (словоизменитель-
 ный суффикс).
 turəp rigitəp—корень слова.
 turəp təkənin—основа слова.
 turəpnin—словообразование.
 turəpninki—словообразователь
 (словообразовательный суф-
 фикс).
 turəgwə hunturin — словоизме-
 нение.
 turətnə—обращение.

ц

цjildin—связь.
 цjildiwun—связка.
 цlgucənzəgi — повествователь-
 ное.
 ultama—гласный.
 umukədi taru — единственное
 число.
 umunmən gunmawkə—простое
 предложение.
 umunuwudi—совместный (пад.).
 urəci zaiar — однородный член.
 urətkiciwun—сравнение; диа-
 грамма.
 urjərti—прошедшее.
 urumkurjwəcə turəp — сокращен-
 ное слово.

EKUN DUKUWCA

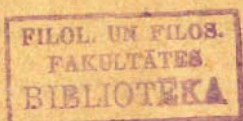
Ilipti klass.

1. Gunmuwkædu turēr ujildin	3
2. Gunmuwkædu sotku turēn, sotku turēn orin	5
3. Gunmuwkædu tiliwkēnzēril turēr	8
4. Gērviņzēri turēn	11
5. Gunmuwkædu turēr wæ huņtuņin. Turēn təkēnin. Suffiks (turēnmæ huņtuņiņki).	15
6. Gērviņzēril taņutin	18
7. Gērviņzēri gunmuwkædu sotku turēn, tāduk tiliwkēnzēri turēn	21
8. Gērviņzēril hanņuktaņkiltin	23
9. Gērviņzēril wæ, ultamat mudanmuzarilwa, hanņuktaņkilduli huņtuņin	26
10. Gērviņzēril wæ, igilzi g, j, l, r, w mudanmuzarilwa, hanņuktaņkilduli huņtuņin	31
11. Gērviņzēril wæ igilzi m, n, ņ mudanmuzarilwa, hanņuktaņkilduli huņtuņin	33
12. Gērviņzēril wæ igilzi k, s, t mudanmuzarilwa, hanņuktaņkilduli huņtuņin	36
13. Emaņzari turēn	38
14. Dērēdil gērviļgēcir	40
15. Ozari turēn	43
16. Ozarilwa huņtuņin	46
17. Ozaril urjēpti, goropti, zulēpti kirētin	48
18. Ozaril əsipti kirētin	51
19. Əsiwzēri ozari turēn	55

Digipti klass.

1. Ulgucēnzēri, hanņuktažari, əriwzēri, ipkətcəri gunmuwkæ	57
2. Turētne	60
3. Bəjət turētne	61
4. Adital sotkul turēcil gunmuwkəl. Adital sotkul turēr oricil gunmuwkəl	63
5. Adital tiliwkēnzēril turēcil gunmuwkəl	64
6. Tiliwkēnzēril turēcil gunmuwkəl	67
7. Adiman gunmuwkæ	69
8. Internacijadilwa turēr wæ hanņuktaņkilduli huņtuņin.	72
9. Emaņzarilwa gērviņzērilnunmæ huņtuņin	75

10. Taḡudi turән	79
11. Gərviḡəcir	84
12. Mudadil suffiksil	89
13. Dərədil suffiksil	90
14. Məmədil suffiksil	92
15. Bugawa, kirəwə icəwkəḡzəril turər	93
16. İpkətçəri owka	94
17. Ujildiwur	95
18. Turənḡin. Turən ḡiḡtən. Turən təkənin. Suffiksil	96
19. Urumkuḡiwəəl turər	99
İculiwkəwun	100
Omaktal turəsəl	101

Цена 45 коп. Переплет 25 коп.

Ответственный редактор *А. П. Козловский.*

Технический редактор *Э. Н. Аксельрод.*

Художник: *Э. М. Кондайн*

Книга сдана в набор 2/IV 1935 г. Подписана к печати 15/V 1935 г.

У—12. Учпедгиз 6827/л. Ленгорлит № 14303. Заказ № 569.

Формат бумаги 62 × 94 см. Тираж 4.700 экз.

Изд. листов 6½, бум. листов 3¼. Авт. лист. 6,03. (152064 зн. в 1 бум. листе).

Бумага Окүловской ф-ки.

Тип. „Коминтерн“ и школа ФЗУ им. КИМ'а. Ленинград, Красная ул., 1.